

Seneca

Quaestiones Naturales Liber Sextus

Inhoud

Kleinere werken van Seneca.....	7
De Epistulae Morales.....	9
Zeno en de stoa.....	10
Algemeen.....	10
Geschiedenis.....	10
Grote Stoïcijnen uit later tijd zijn:.....	10
Fysica.....	10
De innerlijke fysica van de mens.....	11
Ethiek.....	11
L. ANNAEI SENECAE QUAESTIONES NATURALES LIBER VI DE TERRAE MOTU... 14	
Je kunt niet vluchten voor een beving.....	14
2. Angst voor aardbevingen is overdreven.....	26
3. Kennis neemt angst weg.....	32
4. Het bestuderen van de natuur is een genoeg.....	34
5. Ieder theorie moet behandeld.....	36
6 Aardbevingen komen niet door water als drager van de aarde.....	38
7. Is water in de aarde zelf de oorzaak van aardbevingen?.....	40
8. Ontstaan aardbevingen door ondergronds water?.....	46
9 Verborgen vuren als oorzaak van aardbevingen.....	50
10. De aarde als oorzaak van de eigen bevingen.....	52
11. Veroorzaakt stoom aardbevingen?.....	54
12. Volgens Archelaos beweegt de luchtstroom de aarde.....	56
13 Aardbevingen door een strijd van koud en warm?.....	58

15.Aardbevingen door een opgesloten luchtstroom.	64
16. De aarde is vol levengevende lucht.	66
17.Wanneer wind niet weg kan, veroorzaakt hij bevingen.	68
18. Onbelemmerde luchtstroom veroorzaakt geen beving.	70
19. Wat zegt Metrodorus?	74
20. Sommigen spreken van meer oorzaken van bevingen.	76
21. De luchtstroom vuurt alles aan.	80
22. Trillingen door het afbreken van rotsen.	82
23. De luchtstroom dringt in de aarde door.	84
24. Ook Seneca zelf ziet de luchtstroom als oorzaak.	86
25. De lucht verezamelt zich in ondergrondse holtes.	88
26. Seneca maakt voor zijn mening geen misbruik van grote namen.	90
27. Bijzonderheden bij de beving van Campania.	94
28. De aarde verbergt vele dodelijke giften.	96
29. Rampen maken waanzinnig.	98
30.Wees niet verbaasd over wat lucht kan.	100
31.Kleine, continue trillingen geven grote schade.	104
32. Bemoedigingen om te sterven.	106
Vocabularium	114

Seneca

Lucius Annaeus Seneca was lid van een zeer aanzienlijke gens van Cordoba in Spanje. Deze gens behoorde tot de ridderstand (ordo equester). Zijn vader was de in Spanje bekende retor Marcus Annaeus Seneca, die op zijn 52ste jaar Spanje verliet en zich in Rome vestigde. Vader Seneca was een conservatief man, die vond dat filosofie niet strookte met de oude Romeinse deugden. Zijn vrouw echter Helvia was wel in de filosofie geïnteresseerd en zal derhalve de vestiging in Rome toegejuicht hebben. Zo kon ze haar drie zoons meer naar haar ideeën opvoeden. De middelste van deze zoons is de filosoof Lucius Annaeus Seneca (4 v.C. tot 65 n.C.).

Vader Marcus, die in Rome al gauw roem verwierf als retor, heeft zijn zoons een retorische scholing gegeven, zonder welke je in Rome geen carrière kon maken. Van dit onderwijs zijn duidelijk sporen in Seneca's geschriften. Hoewel het onderwijs in de retoriek bij zoon Lucius vruchten afwierp, ontwikkelde deze toch al snel interesse voor de filosofie. Hij werd aangetrokken tot de Stoa en leidde dien overeenkomstig ook een zeer sober leven. Zijn vader heeft hem daarin moeten matigen, omdat hij anders misschien wel de aandacht zou kunnen trekken van keizer Tiberius, die een afkeer had van de filosofie en vooral van vegetariërs.

Omdat Seneca een slechte gezondheid had (hij leed aan asthma en podagra; hij lag veel op bed en had zelfs in zijn jeugd al aan zelfdoding gedacht), ging hij op zijn 30ste naar het oosten. Daar heeft hij zich tegelijk verdiept in de filosofie. Hij bezocht o.a. Alexandrië.

In Rome teruggekeerd werd hij tot quaestor gekozen en ontwikkelde hij zich tot een succesvol advocaat en dus retor. Hiermee wekte hij de jaloezie van de toenmalige keizer Caligula op, die zichzelf als beste redenaar zag. De gedachte, dat hij wegens zijn zwakke gezondheid spoedig zou sterven, heeft Seneca gered. Tijdens keizer Claudius wordt hij in 41 n.C. verbannen waarschijnlijk door manipulaties van Messalina, Claudius' echtgenote, die een hekel aan hem had. Messalina werd echter later door Claudius ter dood gebracht wegens overspel. Claudius trouwde daarna met Agrippina, de nicht van Messalina. Agrippina wist Claudius zover te krijgen, dat die in plaats van zijn eigen zoon tot troonopvolger te benoemen haar zoon Nero, die uit een eerder huwelijk geboren was, aannam en hem tot opvolger aanwees. Op aandringen van haar liet Claudius (49 n.C.) Seneca uit de verbanning terugkeren en werd hij de opvoeder van Agrippina's zoon. Agrippina hoopte met Seneca het moeilijke karakter van Nero in toom te houden. Dit leek lang goed te gaan, ook nadat zij (54 n.C.) Claudius vermoord had, toen hij zijn zoon Britannicus weer tot opvolger wilde aanwijzen. Het gedrag en het optreden van Seneca in de jaren daarna heeft tot veel kritiek geleid. In plaats van Nero terecht te wijzen, toen die zo ver gegaan was, dat hij Britannicus en later zijn eigen moeder liet vermoorden, heeft hij zich

schuldig gemaakt aan vleierij en heeft hij zich door de keizer laten verrijken met landgoederen, ondanks het feit dat Seneca zelf meer dan 300.000.000 sestertiën bezat. Zelfs werd hij in 57 consul.

Toen echter in 62 Burrus, prefect van de praetoriaanse wacht en adviseur van Nero, stierf, volgens sommigen door gif, schijnt Seneca wroeging te hebben gekregen voor wat er gebeurd is en de verantwoordelijkheid voor wat er ging komen niet te kunnen dragen, vroeg hij de keizer hem te ontslaan van zijn ambt en verplichtingen. Nero aanvaardde zijn ontslag niet. Seneca echter probeerde zich toch zoveel mogelijk terug te trekken onder het mom van ziekte en studie. Hij trok zich terug in zijn buitenverblijf en werd nog zelden in het openbaar gezien. Nu kon hij zich storten op zijn liefde, de filosofie en het schrijven. Zo produceerde hij o.a. *De Ira*, *De Tranquillitate Animi*, *De Brevitate Vitae*. Voor zijn vriend, de jonge Lucilius, procurator van Sicilië, schrijft hij *De Providentia* (Over de voorzienigheid). Ook droeg Seneca aan hem het populaire werk over de fysika *Quaestiones Naturales* op. Dit boek heeft voor ons vooral waarde door terloopse opmerkingen over het leven in Rome en niet wegens zijn natuurkundige inhoud. Het belangrijkste werk van Seneca zijn de *Epistulae Morales*, ook aan Lucilius opgedragen.

Intussen zag Nero door zijn gedrag de bodem van zijn schatkist en probeerde hij die te bedekken door roof van waardevolle goederen uit de tempels te Rome en in de provincies. Seneca probeert zich verre van deze schande te houden en verbergt zich in zijn huis onder het voorwendsel van zenuwziekte. Nero besluit hem te laten vergiftigen. Dit mislukt, maar wanneer Seneca's naam bij een voortijdig aan het licht gekomen aanslag op Nero wordt genoemd, krijgt hij het bevel zich voor de dood op te maken. Zijn vrouw Paulina wil samen met hem de dood in gaan. Hij willigt dit verzoek in en opent van haar en van zich de aderen. Echter de dood wil niet komen, omdat door hun ouderdom en magerte het bloed langzaam stroomt. Wanneer ook gif niet helpt, laat hij zich smoren in de stoom van een bad. Paulina wordt nog levend aangetroffen door Nero's soldaten en blijft zo in leven. Zij stierf in 65.

Kleinere werken van Seneca

De Ira (Over de woede; (41?))

Het Latijnse *ira* staat hier voor meer dan alleen woede; ook langdurigere woedes, die wij wreedheid, rancune of ressentiment zouden noemen, komen aan bod. Men treft hierin Caligula's motto *Oderint dum metuant* aan (Ze mogen me haten, zolang ze maar bang voor me zijn); Caligula dient als voorbeeld bij uitsteking van de slechte gevolgen van de *ira*.

De brevitae vitae (49) is een niet-technische, niet specifiek stoïsche aansporing tot filosoferen. Wat te doen om het gevoel van de zinloosheid van het bestaan te bestrijden? De filosofie kan ons leven zin geven, door ons boven het alledaagse

uit te laten stijgen. Vgl. zoals wij tegenwoordig zouden zeggen dat kunst het leven zin kan geven.

In **De vita beata** (±58) neemt Seneca stelling tegen de opvatting van zowel Aristoteles als Epicurus omtrent het menselijk geluk. Iedereen wil gelukkig leven, beste broer Gallio, maar het uitzicht op wat een leven gelukkig maakt is verduisterd; en als men er een verkeerde visie op heeft, verwijdert men zich in volle vaart van het geluk. Tevens bevat dit werk een (persoonlijke) verdediging van Seneca tegen beschuldigingen geuit jegens filosofen, als zou hun leven niet in overeenstemming zijn met hun leer, waarbij met name op (Seneca's) rijkdom werd gedoeld.

De Clementia. (Over de mildheid) Dit werk uit ±56, dus vlak na Nero's troonsbestijging, is deels bedoeld om het Romeinse publiek te tonen dat het principaat een goede staatsvorm kan zijn (iets nieuws in de Latijnse literatuur) onder een goede keizer. Daarnaast benadrukt het geschrift het belang van de *clementia* (mildheid, toegevendheid) voor Nero, waarmee men het werk kan rubriceren als een vorstenspiegel. Dit werk is door de jonge Calvijn uitvoerig becommentarieerd.

De Otio (Over de vrije tijd; datering betwist) kan men lezen als een rechtvaardiging van Seneca's beslissing zich uit het openbare leven terug te trekken.

De Beneficiis. (Over de weldaden. Na 60.) Een geschrift over het verlenen van diensten en gunsten, en de daaraan gekoppelde verplichtingen. Dit werk is sterk geworteld in de (bovenlaag van de) Romeinse maatschappij en de daar heersende zeden en gewoonten.

De Constantia Sapientis (Over de gelijkmoedigheid van de wijze). Mogelijk was de echte titel van dit werk: *Nec iniuriam nec contumeliam accipere sapientem*, een titel die in ieder geval de inhoud beter weergeeft: de wijze is ontvankelijk noch voor onrecht noch voor beledigingen. Gericht aan Serenus, die hier nog geen Stoïcijner is. Verder niet goed te dateren.

De Tranquillitate Animi (De gemoedsrust; gericht aan dezelfde Serenus, die hier inmiddels Stoïcijner is. Dit werk zal dus na het voorafgaande geschreven zijn.) Serenus doet zijn beklag aan Seneca over de geestelijke onrust die hij voelt. Hij verlangt sterk terug naar alles wat hij zich ontzegd heeft, en heeft het gevoel niet deelachtig te zijn geworden aan hetgeen de filosofie belooft. Seneca geeft hem advies als een psycholoog/arts, analyseert Serenus' lusteloosheid en verveling, en bemoedigt hem onder andere door te wijzen op Democritus' *euthymia*, de gemoedsrust.

De Providentia (Over de voorzienigheid; datum niet te bepalen) behandelt een deel van het probleem van de theodicee: waarom worden rechtvaardige mensen met rampen geconfronteerd? De antwoorden van Seneca lijken enigszins tegenstrijdig: enerzijds worden deze rechtvaardigen opzettelijk op de proef gesteld, anderzijds vormen deze 'rampen' objectief genomen helemaal geen kwaad. Verder staat de deur altijd open: zelfmoord is altijd mogelijk, het is zo gedaan: sterven kost minder tijd dan geboren worden.

Quaestiones Naturales (Vraagstukken betreffende de natuur, geschreven aan het einde van zijn leven, 65 na Chr.) Zoals gezegd had Seneca ook natuurwetenschappelijke interesses. Dit werk is evenwel geen verslaglegging van eigen onderzoek. Seneca leunt hier sterk op het werk van Posidonius. Het werk bestaat uit zeven boeken. Het heeft het karakter van een encyclopedie. Het is geen systematisch werk, maar een verzameling van theorieën uit werken van verschillende schrijvers. Het werk is doorspekt met ethische opmerkingen, zoals je kunt verwachten van een eticus als Seneca. Misschien vind je het vreemd dat Seneca als ethicus zich met de natuur bezigheild, maar het past juist bij zijn filosofische invalshoek. Door het bestuderen van de natuur doorgrond je de ratio die alles bestiert en zo kun je je eigen ratio tot de wereldratio laten komen. Je bereikt namelijk in zich in de werking van de ratio door de natuur te bestuderen. Tien jaar later zou Plinius de Oudere een uitgebreider werk *Historia Naturalis* schrijven. Seneca's werk is een van de weinig wetenschappelijke werken die overgeleverd zijn. De boeken hebben de volgende inhoud:

- boek 1: meteors, halo's, regegenbogen, etc
- boek 2: donder en bliksem
- boek 3: water
- boek 4: de Nijl, hagel, sneeuw, ijs
- boek 5: de winden.
- boek 6: aardbevingen en de bronnen van de Nijl
- boek 7: kometen.

De Epistulae Morales

Het belangrijkste werk van Seneca, in ieder geval voor ons, zijn de brieven aan Lucilius (*Ad Lucilium epistularum moralium libri XX*). Lucilius was iemand van nederige afkomst, maar had zich tot de ridderstand opgewerkt en was zelfs gouverneur (*propraetor*) van Sicilië geworden.

In deze brieven probeert Seneca Lucilius thuis te brengen in de leer van de Stoa. De levendige stijl van de eerste 30 brieven zou Seneca ontleend hebben aan brieven van Epicurus. Aan deze Epicurus ontleent Seneca ook regelmatig ideeën onder het motto *Wat waar is is van mij*. Na die eerste dertig brieven wordt de toon zwaarder met ernstige verhandelingen over dogma's. Deze latere brieven doen de lezer zich afvragen, of het wel echte brieven zijn, of het niet een genre is. Dat Seneca zich tot Lucilius richt, kan een kunstgreep zijn. Waarschijnlijk is Seneca pas later begonnen met het publiceren van de brieven, was het niet in eerste instantie zijn bedoeling en heeft hij de gelegenheid gebruikt om zware betogen in te lassen. Overigens zijn sommige brieven wel al te persoonlijk om gefingeerd te zijn.

De brieven zijn behalve filosofisch en stichtelijk, ook een vindplaats voor informatie over het dagelijkse leven.

Het werk dat uit 20 boeken, 122 brieven bestaat is geschreven tussen 62 en 64.

Zeno en de stoa.

Algemeen.

Doordat Alexander de Grote een einde maakte aan het zelfbestuur van de poleis, wordt de polites van de Griekse steden een burger van een groot rijk, een kosmopoliet. Hiermee was hij zijn plaats in zijn wereld kwijt: actief burger van een polis. Het deed er niet meer toe, wat een staat besliste, leidend was de koning. Mensen raakten hun reden van bestaan kwijt en men ging op zoek naar zijn plaats in de wereld en hoe je gelukkig werd. De mensen waren met zichzelf bezig en de nadruk lag op het individu.

Door deze maatschappelijke ontwikkelingen werden filosofen ertoe aangezet op zoek te gaan naar antwoorden. In de filosofieën, die nu ontstonden, lag de nadruk op de ethiek. In de nieuwe cultuur, die door Alexander's politiek ontstond, het hellenisme, kreeg filosofie in het onderwijs een vaste plaats. Dit was ook later zo bij de Romeinen. De filosofie in het Hellenistische en latere onderwijs was dogmatisch en schools.

Geschiedenis.

Aan de wieg van de Stoa stond Zeno van Kition (333 geboren). Hij heeft onderwijs gevolgd bij Aristoteles. Hij stichtte in 301 in reactie op Epicurus, een andere crisisfilosoof, de school, die de naam de Stoa kreeg. Als vreemdeling, niet-Athener, mocht hij in Athene geen eigen lokaal bezetten. Dus gaf hij les in een beroemde zuilengalerij, de Stoa Poikilè.

Grote Stoïcijnen uit later tijd zijn:

- Seneca (1 v. Chr.- 65 n. Chr.), leermeester van Nero en door hem tot zelfmoord gedwongen, een pragmaticus
- Epiktetos (55-125 n.Chr.), een vrij gelaten slaaf, in 90 met andere filosofen uit Rome verbannen
- Keizer Marcus Aurelius (121-180 n.Chr.), de filosoof op de troon, heeft een dagboek in het Grieks geschreven: Overpeinzingen (Τά εις ἑαυτόν).

Fysica

Veel op dit gebied is ontleend aan Herakleitos. De oermaterie is vuur, dat de oorzaak van het ontstaan van alles is. De hoogste en zuiverste vorm van vuur is de Ratio, de rede. De ratio is het ordenende principe. Door de werking van de ratio varieert de temperatuur, waardoor het vuur kan veranderen in lucht, water en aarde en vice versa. Vermenging en combinatie van deze vier elementen leidt tot de verschijnselen. In alle verschijnselen zit de ratio (= god = pantheïsme) en

ook vuur. Door de werking van die ratio kan dat vuur warmer worden en leiden tot vernietiging: wereldbrand. Daarna begint het proces opnieuw. In de dode dingen is de ratio aanwezig in de vorm van spankracht, in levende dingen in de vorm van groeikracht, als warme luchtstroom = sacer spiritus, deus.

De innerlijke fysica van de mens.

Ook in de mens is de ratio in de animus (warme luchtstroom). In de belangrijkste delen van de animus zit het denkend vermogen. De luchtstroom brengt de waarnemingen naar het denkvermogen. Dat ordent en interpreteert hen. De ratio ordent de waarnemingen van de natura. Als de mens een ordening van de natura maakt, leidt dat ertoe, dat hij secundum naturam leeft. Door middel van zijn eigen ratio, deelsluitmakend van de wereldratio, doorgrondt hij de werkzaamheid van de ratio in de natuur. Als de ratio zichzelf doorgrondt, accepteert zij haar werking en verzet zij zich er niet tegen. De ratio plant de hele natuur. Irrationeel gedrag is dus uitgesloten en daarmee zijn ook emoties uitgebannen.

Wie rationeel is verwerkt affectus, gemoedsaandoeningen, tot iets positiefs. Een rationeel mens begrijpt, dat wat hem overkomt door de ratio gepland is. Het kan een gevoel bij hem losmaken, maar met zijn ratio blijft hij het de baas en begrijpt het planmatige/positieve ervan. Indien hij de affectus niet de baas wordt/blijft, maar als zij zijn ratio overwinnen, spreken we van emoties, gevoelens die een mens van zijn stuk brengen. Deze blokkeren zijn ratio. Hierdoor ben je ongelukkig.

Na de dood van de mens keert de ratio van de mens terug naar de wereldratio. Volgens Seneca blijft er overigens altijd een soort dunne lijn tussen de ratio in de mens en de wereldratio. Die menselijke ratio is gericht op zijn oorsprong. Een mens moet om zijn geluk te bereiken zijn best doen die gerichtheid te versterken door ascese.

Ethiek

Ethica is de leer van

- waarden ----->
- normen ----->
- gedrag

Voor de Stoïcijnen is de waarde het Goede, waarop je je gedrag moet afstemmen: secundum naturam vivere. Dit bereik je door bewust je te richten op de ratio. Door te denken bereik je de waarheid en dus kennis van het Goede. Deze kennis leidt tot geluk. Het goede is immers de god/ de ratio, die alles planmatig ordent. Beter dan dit kan niet. Als je de natuur en de ordening daarvan accepteert en dus daarnaar leeft, bereik je het hoogste geluk. Dit hoogste geluk is

apatheia/tranquillitas een staat van het zijn zonder pathos, emoties, een toestand van tevredenheid zonder verlangens en angsten. Goed gedrag is het instemmen met het lot, dat immers door de ratio bepaald is, ook al doorgronden we het goede van dat lot niet. Ons leven is vol van dingen die er niet toe doen, indifferentia. Dit zijn dingen, waarover de mens geen macht heeft, die door het lot worden toegedeeld en niet tot het menselijke wezen horen. Het zijn de dingen die door het lot én toegewezen én afgenomen kunnen worden, zoals rijkdom, armoede, macht. Deze factoren mogen bij jouw oordelen geen rol spelen. Ze hebben wel invloed op de kwaliteit van het leven (positief of negatief). De stoicus zal ze niet nastreven, anders verstoren ze zijn tranquillitas. Deze tranquillitas is alleen mogelijk bij onafhankelijkheid (aequus animus). Dit kan alleen door rationeel gedrag, hetgeen tot libertas van het lot leidt.

L. ANNAEI SENECAE QUAESTIONES NATURALES
LIBER VI DE TERRAE MOTU¹

Je kunt niet vluchten voor een beving.

[1,1] Pompeios, celebrem² Campaniae urbem, in quam ab altera parte Surrentinum³ Stabianumque⁴ litus⁵, ab altera Herculansense⁶ conueniunt et mare ex aperto⁷ reductum amoeno⁸ sinu⁹ cingunt, consedissee¹⁰ terrae motu uexatis quaecumque adiacebant¹¹ regionibus, Lucili, uirorum optime, audiuiimus, et quidem hibernis¹² diebus, quos uacare¹³ a tali periculo maiores¹⁴ nostri solebant promittere.

[1,2] Nonis¹⁵ Februariis hic fuit motus Regulo et Uerginio¹⁶ consulibus, qui Campaniam, numquam securam¹⁷ huius mali, indemnem¹⁸ tamen et totiens defunctam¹⁹ metu, magna strage²⁰ uastauit: nam et Herculansenis oppidi²¹ pars ruit²² dubieque²³ stant etiam quae relictas sunt, et Nucerinorum²⁴ colonia ut²⁵ sine clade ita non sine querela²⁶ est; Neapolis quoque priuatim²⁷ multa, publice nihil

---

¹ motus 4	beweging
² celebrer, -bris, -bre	beroemd
³ Surrentinus	van Sorrente
⁴ Stabianus	van Stabiae
⁵ litus, litoris	kust
⁶ Herculensis	van Hercolaneum
⁷ apertum	het opene
⁸ amoenus	lieflijk
⁹ sinus 4	baai
¹⁰ considerare 3, -sedi	instorten
¹¹ adiacere 2	aangrenzend zijn
¹² hibernus	winters
¹³ vacare a + <i>abl.</i>	vrij zijn van
¹⁴ maiores	voorvaderen
¹⁵ nonae	de nonae, hier de 5 ^e dag van februari
¹⁶ Gaius Memmius Regulus en Lucius Verginius Rufus consuls van het jaar 63 na Chr.	
¹⁷ securus + <i>gen.</i>	veilig voor
¹⁸ indemnis	zonder schade
¹⁹ defungi, -functus + <i>abl.</i>	vervullen
²⁰ strages	verwoesting
²¹ oppidum	vestingstad
²² ruere 3, rui	in elkaar storten
²³ dubie <i>adv.</i>	twijfelachtig
²⁴ Nucerinus	inwoner van Nuceria
²⁵ ut .. ita ..	weliswaar ... maar ..
²⁶ querela	klacht
²⁷ priuatim	in de particuliere sfeer

Natuurkundige onderzoeken van Lucius Annaeus Seneca

Boek VI Over aardbevingen.

[1,1] Lucilius, beste kerel, wij hebben gehoord, dat Pompeii, een beroemde stad in Campanië, waar aan de ene kant de kust van Sorrente en die van Stabiae en aan de andere kant die van Herculaneum elkaar ontmoeten en de zee, die met een lieflijke baai vanaf open zee landinwaarts loopt, omgorden, ingestort zijn door een aardbeving, terwijl al de aangrenzende streken geteisterd zijn, en wel op winterse dagen, waarvan onze voorouders plachten te beloven dat die vrij waren van zo'n gevaar.

[1,2] Deze beving heeft de 5^e februari plaats gevonden, toen Regulus en Verginius consuls waren en deze beving heeft Campanië, dat nooit veilig was voor deze ramp, maar toch zonder schade was en dat zo vaak bang is geweest, enorm verwoest en een deel van de vestingstad Herculaneum is ingestort en zelfs wat over is, staat dubieus overeind. De nederzetting van de inwoners van Nuceria heeft weliswaar geen schade, maar klaagt wel. Ook Napels heeft in de persoonlijke sfeer veel verliezen geleden, maar publiekelijk heeft zij geen verlies geleden; zij heeft namelijk een lichte beving gehad ondanks het feit dat de ramp

amisit¹ leuiter ingenti malo perstricta²: uillae uero prorutae³, passim⁴ sine iniuria⁵ tremuere.

[1,3] Adiciuntur his illa: sexcentarum ouium⁶ gregem⁷ exanimatum⁸ et diuisas⁹ statuas, motae post hoc mentis aliquos atque impotentes¹⁰ sui errasse. Quorum ut¹¹ causas excutiamus¹², et propositi¹³ operis¹⁴ contextus¹⁵ exigit et ipse in hoc tempus congruens¹⁶ casus¹⁷.

[1,4] Quaerenda sunt trepidis¹⁸ solacia¹⁹ et demendus²⁰ ingens timor. Quid enim cuiquam satis tutum²¹ uideri potest, si mundus ipse concutitur²² et partes eius solidissimae²³ labant²⁴? Si quod unum immobile²⁵ est in illo fixumque²⁶, ut cuncta in se intenta²⁷ sustineat²⁸, fluctuatur²⁹; si quod proprium³⁰ habet terra perdidit³¹, stare: ubi tandem resident³² metus nostri? Quod corpora receptaculum³³ inuenient, quo sollicita³⁴ confugiant, si ab imo³⁵ metus nascitur¹ et funditus² trahitur?

---

¹ amittere 3, -misi	verliezen
² perstringere 3	doen beven
³ prouere 3, -rui, -rutus	voorover doen storten
⁴ passim	wijd en zijd
⁵ iniuria	schade
⁶ ovis	schaap
⁷ grex, gregis	kudde
⁸ exanimatus	dood
⁹ diuisus	gespleten
¹⁰ impotens + gen.	niet in controle van
¹¹ Relativer Verknüpfung: = ut eorum	
¹² excutere 5	onderzoeken
¹³ proponere 3, -posui, -positus	voor ogen stellen
¹⁴ opus, operis	werk
¹⁵ contextus 4	samenhang
¹⁶ congruere 3 in + acc.	samenvallen met, ooveenkoment met, passen bij
¹⁷ casus 4	voorval
¹⁸ trepidus	bang
¹⁹ solacium	troost
²⁰ demere 3	wegnemen
²¹ tutus	veilig
²² concutere 5	schokken
²³ solidus	stevig
²⁴ labare	wankelen
²⁵ immobilis	onbewegelijk
²⁶ figere 3, fixi, fixus	vasthechten
²⁷ intendere 3 in + acc.	spannen, richten naar
²⁸ sustinere 2	overeind houden
²⁹ fluctuari	golven
³⁰ proprius	eigen
³¹ perdere 3	verliezen, vernietigen
³² residere 3	zich vestiigen zich terugtrekken, bedaren
³³ receptaculum	toevluchtsoord
³⁴ sollicitus	verontrust
³⁵ imum	het diepste

---

groot was. Echter zijn landhuizen tegen de grond gegaan, maar wijd en zijd hebben ze zonder schade getrild.

[1,3] Hieraan wordt het volgende toegevoegd: een kudde van 600 schapen is gestorven en beelden zijn gespleten en sommigen hebben nadien vebijsterd en buiten zichzelf rondgezworven. Dat we de oorzaken hiervan onderzoeken, wordt zowel vereist door én de samenhang van het werk, dat ik me heb voorgenomen én juist doordat de gebeurtenis samenvalt met dit moment.

[1,4] Voor wie bang is, moeten manieren om te troosten gevonden worden en ze moeten bevrijd worden van de enorme angst. Hoe kan het iemand voldoende veilig schijnen, indien de aarde zelf geschokt wordt en de meest stevige delen daarvan wankelen? Als één ding, dat daarop onbewegelijk is en vastzit, zodat het alles, wat daarmee verbonden is, overeind houdt, heen en weer beweegt, als de aarde dat verliest wat het als kenmerk heeft, het stabiel zijn: waar zullen tenslotten onze angsten tot bedaren komen? Wat voor toevluchtsoord zullen onze lichamen vinden om daar verontrust hun toevlucht te nemen, als angst vanuit het diepste punt geboren wordt en vanaf de bodem in zich opgenomen wordt?

---

¹ nasci

² funditus *adv.*

geroepen worden

naar beneden

[1,5] Consternatio¹ omnium est, ubi tecta crepuerunt² et ruina³ signum dedit. Tunc praeceps⁴ quisque se proripit⁵ et penates⁶ suos deserit ac se publico⁷ credit: quam latebram⁸ prospicimus⁹, quod auxilium, si orbis ipse ruinas agit¹⁰, si hoc quod nos tuetur¹¹ ac sustinet, supra quod urbes sitae¹² sunt, quod fundamentum quidam mundi esse dixerunt, discedit¹³ ac titubat¹⁴?

[1,6] Quid tibi esse non dico auxilii sed solacii potest, ubi timor fugam perdidit? Quid est, inquam¹⁵, satis munitum¹⁶, quid ad tutelam¹⁷ alterius ac sui firmum? Hostem muro repellam, et praeruptae¹⁸ altitudinis castella uel magnos exercitus difficultate aditus¹⁹ morabuntur²⁰; a tempestate²¹ nos uindicat²² portus; nimborum²³ uim effusam et sine fine cadentes aquas tecta propellunt; fugientes non sequitur incendium; aduersus²⁴ tonitruum²⁵ et minas²⁶ caeli subterraneae domus et defossi²⁷ in altum specus²⁸ remedia sunt (ignis ille caelestis non transuerberat²⁹ terram sed exiguo³⁰ eius obiectu³¹ retunditur³²); in pestilentia mutare³³ sedes licet: nullum malum sine effugio³⁴ est.

---

¹ consternatio, -ionis	verwarring
² crepare, crepui	kraken
³ ruina	het ineenstorten
⁴ praeceps	hals over kop
⁵ se proripere	naar buiten stormen
⁶ penates	de huisgoden
⁷ publicum	de openbare straat
⁸ latebra	schuilplaats
⁹ prospicere	voor zich zien
¹⁰ ruinas agitare	ineenstortingen veroorzaken
¹¹ tueri	beschermen
¹² situs	gelegen
¹³ discedere	uiteengaan
¹⁴ titubare	wankelen, wiebelen, waggelen
¹⁵ inquam	zeg ik
¹⁶ munire	versterken
¹⁷ tutela	bescherming
¹⁸ praeruptus	steil
¹⁹ aditus	toegang, het naderen
²⁰ morari	vertragen
²¹ tempestas, -tatis	storm
²² vindicare ab + <i>abl.</i>	beschermen tegen
²³ nimbus	wolk, stortregen
²⁴ aduersus + <i>acc.</i>	tegen
²⁵ tonitruus	donder
²⁶ minae	dreigementen
²⁷ defodere	uitgraven
²⁸ specus	grot
²⁹ transuerberare	doorboren
³⁰ exiguus	gering
³¹ obiectus	het zich in de weg bevinden
³² retundere	terugbotsen
³³ mutare	verruilen
³⁴ effugium	uitweg

[1,5] Er heerst onder allen verwarring, wanneer huizen gekraakt hebben en het ineenstorten een teken heeft gegeven: Welke schuilplaats zien we voor ons, welke hulp, als de wereld zelf ineenstortingen veroorzaakt, als dat wat ons beschermt en overeind houdt, waarop steden gelegen zijn waarvan sommigen zeggen dat het het fundament van de wereld is, uiteen gaat en wankelt?

[1,6] Wat voor troost, niet zeg ik wat voor hulp, kun jij hebben, wanneer angst mogelijkheid tot vluchten heeft verspeeld? wat is, zo zeg ik, voldoende versterkt, wat voldoeden sterk om een ander te beschermen en je zelf? Ik zal de vijand van de muur terugstoten en forten van steile hoogte zullen zelfs grote legers tegenhouden, omdat ze moeilijk te naderen zijn en een haven beschermt ons tegen een storm en daken weren de teugelloze kracht van ruigenbuien af en eindeloos neervallend regenwater en brand volgt niet de mensen, die er voor vluchten en tegen donder en de bedreigingen van de hemel zijn ondergrondse huizen en diep uitgegraven holen middelen daartegen (dat hemels vuur doorboort niet de aarde, maar wordt teruggekaatst door een klein object van de aarde) en je kunt bij een epidemie verhuizen: geen ramp is zonder uitweg.

[1,7] Numquam fulmina populos perusserunt¹; pestilens² caelum exhaustit³ urbes, non abstulit: hoc malum latissime patet⁴ ineuitabile⁵, auidum, publice noxium⁶. Non enim domos solum aut familias aut urbes singulas haurit, gentes totas regionesque submergit⁷ et modo ruinis⁸ operit⁹, modo in altam uoraginem¹⁰ condit ac ne id quidem relinquit ex quo appareat quod non est saltem fuisse, sed supra¹¹ nobilissimas urbes sine ullo uestigio¹² prioris habitus¹³ solum¹⁴ extenditur.

[1,8] Nec desunt qui hoc genus mortis magis timeant quo in abruptum¹⁵ cum sedibus¹⁶ suis eunt et e uiuorum numero uiui auferuntur, tamquam non omne fatum ad eundem terminum¹⁷ ueniat. Hoc habet inter cetera iustitiae suae natura praecipuum¹⁸ quod, cum ad exitum¹⁹ uentum est, omnes in aequo sumus.

[1,9] Nihil itaque interest²⁰ utrum me lapis unus elidat²¹, an monte toto premar; utrum supra me domus unius onus²² ueniat et sub exiguo eius cumulo²³ ac puluere²⁴ exspirem²⁵, an totus caput meum terrarum orbis abscondat²⁶; in luce hunc et in aperto²⁷ spiritum reddam an in uasto terrarum dehiscentium²⁸ sinu²⁹, solus in illud profundum³⁰ an cum magno comitatu³¹ populorum

---

¹ perurere 3, -ussi	volkomen verbranden
² pestilens	ongezond
³ exhaurire, -hausi	uitputten
⁴ patere 2	zich uitstrekken
⁵ ineuitabilis	onontkoombaar, onvermijdbaar
⁶ noxius	schadelijk
⁷ submergere 3	onderdompelen
⁸ ruina	puinhoop
⁹ operire	bedekken
¹⁰ vorago, -ginis	draaikolk, diepte
¹¹ supra + acc.	boven
¹² vestigium	spoor
¹³ habitus 4	ligging, toestand
¹⁴ solum	grond
¹⁵ abruptum	de diepte
¹⁶ sedes	fundament
¹⁷ terminus	eind
¹⁸ praecipuus	bijzonder
¹⁹ exitus 4	einde
²⁰ nihil interest	het maakt geen verschil
²¹ elidere 3	verpletteren
²² onus n.	de last
²³ cumulus	hoop, massa
²⁴ pulvis m, -veris	stof
²⁵ exspirare	de laatste adem uitblazen
²⁶ abscondere 3	verbergen
²⁷ aprtum	de blote hemel, de vrije ruimte
²⁸ dehiscere 3	zich openen
²⁹ sinus 4	boezem, afgrond
³⁰ profundum	de diepte
³¹ comitatus 4	gezelschap

[1,7] Nooit hebben bliksems volkeren volkomen verbrand en heeft een ongezond klimaat steden verzwolgen en weggerukt: dit onontkoombaar, hebzuchtig, algemeen schadelijk kwaad verspreidt zich over het meest uitgestrekte gebied . Niet verzwelgt het alleen huizen of families of afzonderlijke steden, en dompelt ze hele volken en hele gebieden onder en bedekt ze die nu eens met puinhopen en dan weer bergt ze die in een diepe maalstroom en laat ze zelfs dit niet achter waardoor duidelijk is dat in ieder geval bestaan heeft, wat niet bestaat, maar ook wordt de grond uitgespreid over de meest bekende steden zonder enig spoor van hun vroegere ligging.

[1,8] Er zijn er, die deze soort dood meer vrezen, waardoor ze samen met hun verblijfplaats in de diepte verdwijnen en levend uit de schare der levenden worden weggenomen, alsof niet ieder lot hetzelfde einde bereikt. Ondere andere heeft de natuur dit als kenmerk van haar rechtvaardigheid, dat, wanneer men bij het eind gekomen is, wij allemaal in een gelijke positie zijn.

[1,9] Het maakt dus geenszins uit, of één steen mij verbrijzelt, of dat ik door een hele berg word plat gedrukt, of dat het gewicht van één huis bovenop mij komt of dat ik onder een kleine hoop daarvan en het stof mijn laatste adem uitblaas, of dat heel de wereld mijn hoofd verbergt, of dat ik in dit licht en onder de blote hemel mijn levensadem teruggeef of dat ik in de onmetelijke afgrond van land dat open gaat in mijn eentje in die diepte of met een groot gezelschap aan volkeren

concadentium¹ ferar; nihil interest mea² quantus circa mortem meam tumultus sit: ipsa ubique³ tantundem⁴ est.

[1,10] Proinde⁵ magnum sumamus animum aduersus istam cladem, quae nec euitari⁶ nec prouideri⁷ potest, desinamusque⁸ audire istos, qui Campaniae renuntiauerunt⁹ quique post hunc casum emigrauerunt negantque ipsos umquam in illam regionem accessuros: quis enim illis promittit melioribus fundamentis hoc aut illud solum stare?

[1,11] Omnia eiusdem sortis¹⁰ sunt et, si nondum mota, tamen mobilia¹¹: hunc fortasse, in quo securius¹² consistitis, locum haec nox aut hic ante noctem dies scindet¹³. Unde¹⁴ scis an <non> melior eorum locorum condicio¹⁵ sit in quibus iam uires suas fortuna consumpsit¹⁶ et quae in futurum¹⁷ ruina¹⁸ sua fulta¹⁹ sunt?

[1,12] Erramus enim, si ullam terrarum partem exceptam²⁰ immunemque²¹ ab hoc periculo credimus: omnes sub eadem iacent lege²²; nihil ita ut immobile esset natura concepit²³; alia temporibus aliis cadunt et, quemadmodum in urbibus magnis nunc²⁴ haec domus nunc illa suspenditur²⁵, ita in hoc orbe terrarum nunc haec pars facit uitium²⁶ nunc illa.

[1,13] Tyros²⁷ aliquando infamis ruinis fuit, Asia duodecim urbes simul perdidit; anno priore in Achaiam¹ et Macedoniam, quaecumque² est ista uis mali quae

---

¹ concadere 3	medevallen
² interest mea	het is van belang voor mij (<i>mea abl.</i>)
³ ubique	overal
⁴ tantusdem	even groot
⁵ proinde	daarom
⁶ evitare	vermijden
⁷ providere	voorzien
⁸ desinere 3	ophouden
⁹ renuntiare + <i>dat.</i>	afzien van
¹⁰ sors, sortis	lot
¹¹ mobilis	bewegelijk
¹² securus	zorgeloos
¹³ scindere 3	splijten
¹⁴ unde	vanwaar, hoe
¹⁵ condicio	toestand
¹⁶ consumere 3, -sumpsi	gebruiken, verbruiken
¹⁷ futurum	de toekomst
¹⁸ ruina	ineenstorting, puinhopen
¹⁹ fulcire, fulsi, fultus	stutten
²⁰ excipere, 5, -cepi, -ceptus	uitzonderen
²¹ immunis a + <i>abl.</i>	onaantastbaar voor
²² lex, legis	wet, voorwaarde
²³ concipere 5, -cepi, -ceptus	zwanger worden van
²⁴ nunc .. nunc ..	nu eens .. dan weer ..
²⁵ suspendere 3	stutten
²⁶ vitium	gebrek
²⁷ Tyros, stad in Phoenicie, het huidige Libanon	

---

die met mij daarin vallen, terecht kom. Het maakt voor mij niets uit, hoe groot de opschudding rond mijn dood is: zij zelf is overal een even groot verschijnsel.

[1,10] Laten we daarom ons een groot gemoed aanmeten tegen die ramp, die noch vermeden noch voorzien kan worden en laten we ophouden naar die lieden te luisteren, die Campanië hebben opgegeven en die na deze gebeurtenis zijn verhuisd en die zeggen dat ze nooit naar dat gebied zullen terugkeren: wie belooft immers aan hen, dat deze of die grond op betere grondvesten staat?

[1,11] Alles is van hetzelfde lot en als het nog niet bewogen is, dan is het toch bewegelijk: deze plek, waar jullie redelijk zorgeloos gaan staan, zal door deze nacht of deze dag voor de nacht gespleten worden. Vanwaar weet jij of niet de toestand van die plekken beter is, waar het lot reeds zijn krachten heeft gebruikt en die voortaan door de eigen puinhopen gestut zijn?

[1,12] Wij vergissen ons immers, als wij geloven dat enig deel van de aarde uitgezonderd is en vrij is van dit gevaar: heel de wereld ligt onder dezelfde wet; de natuur heeft niets zo voortgebracht dat het onbewegelijk is; op sommige momenten vallen deze dingen en op andere die en zoals in grote steden nu eens dit huis en dan weer dat huis gestut wordt, zo vertoont op deze aarde nu eens dit deel, dan weer dat deel een gebrek.

[1,13] Tyros is ooit berucht geweest om zijn ineenstortingen, Asia heeft tegelijkertijd twaalf steden verloren; vorig jaar heeft die kracht van dat kwaad wat dat ook is, die

---

¹ Achaia: na de afscheiding v.d. Peloponnesus en het Attisch-Boeotische vasteland v.d. Rom. provincie Macedonië aanduiding voor Griekenland als Rom. provincie

² qui-, quae-, quodcumque   welk ook maar

---

incurrit¹, nunc Campaniam laesit²: circumit³ fatum et, si quid diu praeteriit, repetit⁴.
Quaedam rarius⁵ sollicite⁶, saepius quaedam: nihil immune esse et innoxium⁷ sinit.

[1,14] Non homines tantum⁸, qui brevis et caduca⁹ res nascimur, urbes oraeque¹⁰ terrarum et litora¹¹ et ipsum mare in seruitutem¹² fati uenit. Nos tamen nobis permansura¹³ promittimus bona fortunae, et felicitatem, cuius ex omnibus rebus humanis uelocissima¹⁴ est leuitas¹⁵, habituram in aliquo pondus¹⁶ ac moram¹⁷ credimus;

[1,15] et perpetua¹⁸ sibi omnia promittentibus¹⁹ in mentem²⁰ non uenit id ipsum supra²¹ quod stamus stabile non esse. Neque enim Campaniae istud aut Achaiae sed omnis soli²² uitium est, male²³ cohaerere²⁴ et ex causis pluribus solui²⁵ et summa²⁶ manere, partibus ruere²⁷.

---

¹ incurrere 3	plaats vinden
² laedere, laesi	kwetsen
³ circumire	rondgaan
⁴ repetere 3	terughalen, herhalen
⁵ rare	zelden
⁶ sollicite	zorgvuldig; <i>vul aan</i> repetit
⁷ innoxius	zonder schade
⁸ non tantum .., sed ..	niet alleen ..., maar ook ..
⁹ caducus	zwak, vergankelijk
¹⁰ ora	streek
¹¹ litus, litoris	kust
¹² seruitus, -tutis	slavernij
¹³ permanere, -mansi, -mansurus	blijven voortbestaan
¹⁴ velox	snel
¹⁵ leuitas	lichtheid, onbestendigheid, veranderlijkheid
¹⁶ pondus	gewicht, waarde
¹⁷ mora	oponthoud
¹⁸ perpetuus	eeuwig
¹⁹ <i>gesubstantiveerd gebruik; vul aan</i> hominibus	
²⁰ in mentem venire + <i>dat.</i>	het komt bij iemand op
²¹ supra + <i>acc.</i>	boven
²² solum	grond
²³ male <i>adv.</i>	slecht
²⁴ cohaerere 2	samenhangen
²⁵ solvere 3	losmaken, ontbinden
²⁶ summa	over het algemeen
²⁷ ruere 3	ineenstorten

---

plaats vindt, Achaia en Macedonia en nu Campania gekwetst: het lot gaat rond en als zij iets lang voorbij is gegaan, zoekt ze het weer op. Sommige dingen zoekt het lot met zorg tamelijk zelden op, andere vaker: het laat niets verschoond en zonder schade zijn.

[1,14] Niet alleen wij mensen, die als kortstondig en zwak iets geboren worden, maar steden en streken van de wereld en kusten en de zee zelf geraken in de slavernij van het lot. Wij evenwel beloven ons dat de goede dingen van het lot zullen blijven en wij geloven dat het geluk, waarvan van alle menselijke zaken de veranderlijkheid het snelst is, in iemand een blijvend gewicht zal hebben;

[1,15] en terwijl men zich belooft dat alles eeuwig is, komt niet de gedacht op, dat juist dat waarop wij staan niet vast is. Want dat is noch het gebrek van Campania noch van Achaia maar van heel de bodem, dat die een slechte samenhang heeft en door meer oorzaken ontbonden worden en dat die over het algemeen stabiel is en in delen in elkaar stort.

2. Angst voor aardbevinden is overdreven.

[2,1] Quid ago? Solacium¹ aduersus² pericula rara³ promiseram: ecce undique timenda denuntio⁴, nego quicquam esse quietis⁵ aeternae⁶, quod perire possit et perdere. Ego uero hoc ipsum solacii loco⁷ pono et quidem ualentissimi⁸, quando quidem⁹ sine remedio timor stultis¹⁰ est: ratio¹¹ terrorem prudentibus excutit¹²; imperitis¹³ magna fit ex desperatione¹⁴ securitas¹⁵.

[2,2] Hoc itaque generi humano dictum puta quod illis subita captiuitate¹⁶ inter ignes et hostem stupentibus¹⁷ dictum est: "una salus¹⁸ uictis nullam sperare salutem."

[2,3] Si uultis nihil timere, cogitate omnia esse metuenda; circumspicite quam leuibus¹⁹ causis discutiamur²⁰: non cibus nobis, non umor²¹, non uigilia²², non somnus sine mensura²³ quadam salubria²⁴ sunt; iam intellegetis nugatoria²⁵ esse nos et imbecilla²⁶ corpuscula²⁷, fluida²⁸, non magna molitione²⁹ perdenda. Sine

---

¹ solacium	vertroosting
² aduersus + acc.	tegen
³ rarus	zich zelden voordoend
⁴ denuntiare	afkondigen
⁵ quies, quietis	rust
⁶ aeternus	eeuwig
⁷ loco +gen.	op de plaats van, als
⁸ valens	krachtig
⁹ quandoquidem	aangezien
¹⁰ stultus	dwaas
¹¹ ratio	verstand
¹² excutere 5 + dat.	verdrijven van
¹³ imperitus	onervaren
¹⁴ desperatio	wanhoop
¹⁵ securitas, -tatis	zorgeloosheid
¹⁶ captiuitas, -tatis	krijgsgevangenschap
¹⁷ stupere 2	verbaasd zijn
¹⁸ salus, salutis	redding
¹⁹ levis	licht, onbetekenend
²⁰ discutere 5	uiteenslaan
²¹ umor	vocht
²² uigilia	doorhalen, wakker blijven
²³ mensura	maat
²⁴ salubris	gezond
²⁵ nugatorius	onbetekenend
²⁶ imbecillus	nietig
²⁷ corpusculum	lichaampje
²⁸ fluidus	slap
²⁹ molitio	inspanning, moeite

[2,1] Wel! Ik had troost beloofd tegen gevaren, die zich zelden voordoen: kijk, ik kondig af, dat er van alle kanten dingen zijn die gevreesd moeten worden en ik zeg dat niets, dat verloren kan gaan en te gronde kan richten, eeuwige rust kent. Ik echter poneer juist dit als troost en wel als de sterkste, aangezien domme mensen angst zonder geneesmiddel hebben: het verstand verdrijft bij wie verstandig is angst, voor onverstandigen wordt de zorgeloosheid groot door wanhoop.

[2,2] Meen dat dit dus tegen het menselijk geslacht gezegd is, wat tegen die lieden, die door plotselinge krijgsgevangenschap tussen de vuren en vijanden verbijsterd zijn", gezegd is: "Het enige heil voor overwonnenen is op geen heil te hopen."

[2,3] Als jullie niets willen vrezen, bedenkt dan dat alles gevreesd moet worden; kijkt om je heen hoe wij door nietige oorzaken uiteengeslagen worden: niet zijn voedsel, niet vocht, niet nachtwaken, niet slaap zonder zekere maat voor ons heilzaam; zullen jullie eindelijk begrijpen, dat wij onbetekenende en zwakke lichaampjes zijn, die slap zijn en die met kleine vernietigd kunnen worden.

dubio id unum periculi nobis est quod tremunt terrae, quod subito dissipantur¹
ac superposita² deducunt³!

[2,4] Magni se aestimat⁴ qui fulmina et motus terrarum hiatusque⁵ formidat⁶.
Uult ille imbecillitatis sibi suae conscius⁷ timere pituitam⁸? Ita uidelicet⁹ nati
sumus, tam felicia sortiti¹⁰ membra, in hanc magnitudinem creuimus! Et ob hoc,
nisi mundi partibus motis, nisi caelum intonuerit¹¹, nisi terra subsederit¹², perire
non possumus!

[2,5] Unguiculi¹³ nos et ne totius quidem dolor sed aliqua ab latere eius scissura¹⁴
conficit¹⁵! Et ego timeam terras trementes, quem crassior¹⁶ saliu¹⁷ suffocat¹⁸?
Ego extimescam¹⁹ emotum²⁰ sedibus suis mare, et ne aestus²¹ maiore quam solet
cursu²² plus aquarum trahens superueniat²³, cum quosdam strangulauerit²⁴
potio²⁵ male lapsa per fauces? Quam stultum est mare horrere²⁶, cum scias
stillicidio²⁷ perire te posse!

[2,6] Nullum maius solacium est mortis quam ipsa mortalitas²⁸, nullum autem
omnium istorum quae extrinsecus²⁹ terrent quam quod innumerabilia³⁰ pericula
in ipso sinu³¹ sunt. Quid enim dementius³² quam ad tonitrua¹ succidere² et sub

---

¹ dissipare	uiteengeworpen worden
² superponere, -posui, -positus	erbovenop plaatsen
³ deducere 3	naar beneden trekken
⁴ magni aestimare	veel waard achten
⁵ hiatus 4	kloof
⁶ formidare	vrezen
⁷ conscius + gen.	bewust van
⁸ pituita	verkoudheid, slijm
⁹ uidelicet	namelijk
¹⁰ sortiri	door loten krijgen
¹¹ intonare, -tonui	donderen
¹² subsidere 3, -sedi	zakken, dalen
¹³ unguiculus	nageltje
¹⁴ scissura	scheuring
¹⁵ conficere 5	afmatten
¹⁶ crassus	dik
¹⁷ saliva	speeksel
¹⁸ suffocare	doen stikken
¹⁹ extimescere 2	zeer bevreesd raken
²⁰ emovere 2, -movi, -motus	verwijderen
²¹ aestus 4	getij, kolking, stroming
²² cursus 4	vaart
²³ supervenire	overvallen, verrassen
²⁴ strangulare	verstikken
²⁵ potio	het drinken, drank
²⁶ horrere +acc.	huiveren voor
²⁷ stillidium	het druppelen
²⁸ mortalitas, -tatis	sterfelijkheid
²⁹ extrinsecus adv.	van buitenaf
³⁰ innumerabilis	ontelbaar
³¹ sinus 4	borst, boezem
³² demens	dwaas

Zonder twijfel is dit het enige gevaar voor ons, dat de aarde trilt, dat die plotseling uiteengegoid wordt en dat hij wat erboven geplaatst is naar beneden trekt.

[2,4] Hij vindt zich veel waard, die de bliksems en aardbevingen en kloven vreest. Wil hij, die bewust is van zijn eigen zwakte, verkoudheid vrezen? Wij zijn namelijk zo geboren, wij hebben zulke gezegende ledematen geloot en we zijn tot deze grootte gegroeid! En daarom, tenzij wanneer de delen van de wereld bewogen zijn, tenzij de hemel gedonderd heeft, tenzij de aarde gedaald is, kunnen wij niet omkomen!

[2,5] Ons mat ook zelfs niet de pijn van een hele nagel af, maar een scheurtje aan een kant daarvan. Moet ook ik bang zijn voor aardbevingen, ik die door te dik slijm stik? Moet ook ik bang zijn voor het feit, dat de zee van haar bodem verwijderd is en dat de stroming met een grotere vaart dan gewoon, terwijl zij meer wateren meesleurt, verrast, hoewel een slok, die in het verkeerde keelgat geschoten is, sommigen verstikt heeft? Hoe dwaas is het voor de zee te huiveren, terwijl je toch weet dat je door een druppel kunt sterven.

[2,6] Er is geen grotere troost voor de dood dan de sterfelijkheid zelf, geen troost echter voor al datgene, wat van buitenaf bang maakt is groter dan het feit dat ontelbare gevaren in je boezem zelf zitten. Wat is immers dwazer dan bij donderslagen op de grond te vallen en

---

¹ tonitruum
² succidere 3

donder
in elkaar zakken, op de grond vallen

terram correpere¹ fulminum metu? Quid stultius quam timere nutationem² terrae aut subitos montium lapsus³ et irruptiones⁴ maris extra⁵ litus eiecti, cum mors ubique praesto⁶ sit et undique occurrat nihilque sit tam exiguum quod non in perniciem⁷ generis humani satis ualeat?

[2,7] Adeo non debent nos ista confundere⁸, tamquam plus in se mali habeant quam uulgaris⁹ mors, ut contra¹⁰, cum sit necessarium e uita exire et aliquando emittere animam, maiore perire ratione iuuet¹¹. Necesse est mori ubicumque¹², quandoque¹³: stet licet¹⁴ ista humus et se teneat¹⁵ suis finibus nec ulla iactetur¹⁶ iniuria, supra me quandoque erit. <Quid> interest¹⁷, ego illam mihi an ipsa se mihi imponat?

[2,8] Diducitur¹⁸ et ingenti potentia¹⁹ nescio cuius mali rumpitur et me in immensam²⁰ altitudinem²¹ abducit; quid porro²²? Mors leuior²³ in plano²⁴ est? Quid²⁵ habeo quod querar²⁶, si rerum natura me non uult iacere ignobili²⁷ leto²⁸, si mihi inicit²⁹ sui partem?

[2,9] Egregie Uagellius³⁰ meus in illo inclito³¹ carmine³²: "Si cadendum est", inquit, "e caelo cecidisse¹ uelim". Idem² licet dicere: si cadendum est, cadam orbe

---

¹ correpere 3	wegkruipen
² nutatio	het schokken
³ lapsus 4	het glijden
⁴ irruptio	het binnenbreken
⁵ extra + acc.	buiten; <i>hier</i> : over ... heen
⁶ praesto esse	aanwezig zijn
⁷ perniciēs	ondergang
⁸ confundere 3	in verwarring brengen
⁹ vulgaris	normaal
¹⁰ contra	daarentegen
¹¹ iuuet: <i>vul aan nos</i> :	het bevalt ons
¹² ubicumque	waar dan ook
¹³ quandoque	ooit
¹⁴ licet + <i>coni.</i>	ookal
¹⁵ se tenere 2 + <i>abl.</i>	zich houden binnen
¹⁶ iactare	heen en weer gooien
¹⁷ interest	het maakt uit, het maakt verschil
¹⁸ diducere 3	uit elkaar trekken
¹⁹ potentia	macht, vermogen
²⁰ immensus	onmetelijk
²¹ altitudo, -tudinīs	diepte, hoogte
²² porro	verder
²³ levis	makkelijk
²⁴ planum	het vlakke
²⁵ quid habeo quod + <i>coni.</i>	wat voor reden heb ik, dat
²⁶ queri, questus	klagen
²⁷ ignobilis	onaanzienlijk
²⁸ letum	dood
²⁹ inicere 5 + <i>dat.</i>	gooien op
³⁰ <i>consul suffectus tussen 44 en 46 en vriend van Seneca</i>	
³¹ inclitus	beroemd
³² carmen	lied

---

en onder de grond weg te kruipen uit angst voor bliksems? Wat is dwazer dan angst te hebben voor het schokken van de aarde of het plotselinge glijden van bergen en doorbraken van de zee, wanneer die over de kusten heen gegaan is, hoewel de dood overal aanwezig is en van alle kanten je tegemoet snelt en niets zo gering is dat het niet voldoende vermag ter vernietiging van het menselijk ras.

[2,7] Zozeer moeten we die verschijnselen niet verwarren, alsof ze meer kwaad in zich hebben dan de normale dood, zodat wij daarentegen, hoewel het noodzakelijk is uit het leven te vertrekken en de levensadem uit te blazen, het prettig vinden om wegens een grotere reden te sterven. Wij moeten sterven, waar ook maar en wanneer ook maar. Ook al is die grond stabiel en houdt die zich binnen zijn grenzen en wordt die niet door enig onrecht heen en weer geworpen, hij zal ooit boven mij zijn. Wat doet het ertoe, of ik hem boven mij plaats of dat hij zichzelf bovenop mij plaatst?

[2,8] De aarde wordt uiteengetrokken en door de geweldige macht van ik weet niet wat voor ramp uiteengescheurd en leidt mij weg naar onmetelijke diepte. Wat verder? Is de dood lichter op een vlak terrein? Wat voor reden heb ik om te klagen, als de natuur niet wil dat ik door een onaanzienlijke dood teneer lig, als die natuur een deel van zich op mij werpt?

[2,9] Mijn vriend Vagellius zegt het uitstekend in dat beroemde gedicht: "Als men moet vallen, dan zal ik wel uit de hemel willen vallen." We kunnen hetzelfde zeggen: als ik moet vallen, dan wens ik dat ik val, doordat de wereld is geschokt,

---

¹ *perf. gnomicum*

² *idem*

hetzelfde, ook, tevens

concusso¹, non quia fas² est optare publicam cladem, sed quia ingens mortis solacium est terram quoque uidere mortalem³.

3. Kennis neemt angst weg.

[3,1] Illud quoque proderit⁴ praesumere⁵ animo, nihil horum deos facere, nec ira numinum aut caelum concuti aut terram: suas ista causas habent nec ex imperio saeviunt⁶ sed quibusdam utiis ut corpora nostra turbantur et tunc, cum facere uidentur iniuriam, accipiunt.

[3,2] Nobis autem ignorantibus⁷ uerum⁸ omnia terribiliora sunt, utique⁹ quorum metum raritas¹⁰ auget: leuius accidunt familiaria¹¹, at ex insolito¹² formido¹³ maior est. Quare autem quicquam nobis insolitum est? Quia naturam oculis, non ratione, comprehendimus¹⁴ nec cogitamus quid illa facere possit, sed tantum quid fecerit. Damus¹⁵ itaque huius neglegentiae¹⁶ poenas tamquam nouis¹⁷ terri, cum illa non sint noua sed insolita.

[3,3] Quid ergo? Non religionem¹⁸ incutit¹⁹ mentibus, et quidem publice, siue deficere²⁰ sol uisus est, siue luna, cuius obscuratio²¹ frequentior²², aut parte sui aut tota delituit²³? Longeque magis illa, actae in transuersum²⁴ faces²⁵ et caeli magna pars ardens et crinita sidera²⁶ et plures solis orbes et stellae per diem

---

¹ concutere 5, -cussi, cussus	hevig schokken
² fas est	het is geoorloofd
³ praedicatief	
⁴ prodesse	van voordeel zijn
⁵ praesumere	van tevoren nemen, veronderstellen
⁶ saevire	tekeer gaan
⁷ ignorare	niet kennen
⁸ verum	de waarheid
⁹ utique	in ieder geval
¹⁰ raritas	het zelden voorkomen
¹¹ familiaria <i>n.pl.</i>	gewone gebeurtenissen
¹² insolitum	het ongewone
¹³ formido, -dinis	angst
¹⁴ comprehendere 3	grijpen, waarnemen
¹⁵ poenas dare + <i>gen.</i>	gestraft worden voor
¹⁶ neglegentia	onachtzaamheid
¹⁷ nova <i>n.pl.</i>	nieuwe, ongekende verschijnselen
¹⁸ religio	religieuze verering, heilig ontzag
¹⁹ incutere 5 + <i>dat.</i>	bezorgen
²⁰ deficere 5	tekort schieten, verdwijnen
²¹ obscuratio	verduistering
²² frequens	vaak
²³ delitescere 3	zich verbergen
²⁴ transversum	schuine richting
²⁵ fax, facis	meteoor
²⁶ sidus crinitum	komeet (ster met haar)

---

niet omdat het geoorloofd is een publieke ramp te wensen, maar omdat het een geweldige troost voor de dood is te zien dat ook de aarde sterfelijk is.

[3,1] Het zal van voordeel zijn ook die gedachte bij je op te laten komen, dat de goden niets hiervan doen en dat niet door de woede van de goden of de hemel in hevige beroering wordt gebracht of de aarde: die verschijnselen hebben hun eigen oorzaken en ze woeden niet op bevel, maar door bepaalde gebreken krijgen zij, zoals onze lichamen in verwarring worden gebracht, ook dan te maken met schade, wanneer ze die zelf schijnen aan te richten.

[3,2] Echter alles is, omdat we de waarheid niet kennen, verschrikkelijker voor ons, van wie in ieder geval de angst vergroot wordt als iets zelden voorkomt: het is makkelijker, als vertrouwde dingen gebeuren, maar de angst is groter bij een ongewone gebeurtenis. Waarom echter is iets voor ons ongewoon? Omdat wij de natuur met onze ogen, niet met ons verstand waarnemen en omdat we niet erover nadenken wat de natuur kan, maar slechts wat zij heeft gedaan. Wij worden er dus voor gestraft, omdat we geen acht slaan op haar, omdat ons angst wordt aangejaagd alsof door ongekende gebeurtenissen, hoewel die niet nieuw zijn, maar ongewoon.

[3,3] Wat dus? Bezorgt het 't verstand niet heilig ontzag, en wel in het algemeen, hetzij als men gezien heeft dat de zon verdwijnt, hetzij dat de maan, waarvan de verduistering vaker voorkomt, of gedeeltelijk of geheel zich verborgen heeft? En verreweg meer die verschijnselen: meteoren, die in schuine richting gedreven zijn en dat een groot deel van de hemel in brand staat en kometen en meer zonnecirkels en het zien van sterren overdag

uisae subitque transcursus¹ ignium multam post se lucem trahentium?
 [3,4] Nihil horum sine timore miramur: et cum timendi sit causa nescire, non est
 tanti² scire, ne timeas? Quanto satius³ est causas inquirere⁴, et quidem toto in hoc
 intentum⁵ animo! Neque enim illo quicquam inueniri dignius⁶ potest, cui se non tantum
 commodet⁷ sed impendat⁸.

4. Het bestuderen van de natuur is een genoegen.

[4,1] Quaeramus ergo quid sit quod terram ab infimo⁹ moueat, quod tanti
 molem¹⁰ ponderis¹¹ pellat; quid sit illa ualentius¹² quod tantum onus¹³ ui sua
 labefactet¹⁴; cur modo tremat, modo laxata¹⁵ subsidat¹⁶, nunc in partes diuisa
 discedat¹⁷ et alias¹⁸ interuallum¹⁹ ruinae²⁰ suae diu seruet, alias cito comprimat²¹;
 nunc amnes magnitudinis notae conuertat²² introrsum²³, nunc nouos exprimat;
 aperiat aliquando aquarum calentium²⁴ uenas²⁵, aliquando refrigeret²⁶, ignesque
 nonnumquam per aliquod ignotum antea montis aut rupis²⁷ foramen²⁸ emittat,
 aliquando notos et per saecula nobiles²⁹ comprimat. Mille miracula mouet
 faciemque³⁰ mutat locis et defert¹ montes, subrigit² plana, ualles³ extuberat⁴,

---

¹ transcursus 4	het voorbij rennen
² tanti est	het is de moeite waard
³ satius <i>adv.</i>	beter
⁴ inquirere 3	onderzoeken
⁵ intendere 3 in + <i>acc.</i>	richten op
⁶ dignus	waardig, 't verdienend
⁷ se commodare	zich geven, aan passen aan
⁸ impendere	gebruiken, besteden, wijden
⁹ infimum	laagste punt
¹⁰ moles	gevaarte, massa
¹¹ pondus, ponderis	gewicht
¹² valens	krachtig
¹³ onus, oneris	gewicht, last
¹⁴ labefactare	aan het wankelen brengen
¹⁵ laxare	ontspannen
¹⁶ subsidere 3	gaan liggen, dalen
¹⁷ discedere 3	uiteengaan
¹⁸ alias	de ene/ de andere keer
¹⁹ intervallum	tussenperiode
²⁰ ruina	het instorten, puinhopen
²¹ comprimere 3	samendrukken
²² convertere 3	doen keren
²³ introrsum	naar binnen
²⁴ calere 2	warm zijn
²⁵ vena	ader
²⁶ refrigerare	doen afkoelen
²⁷ rupes, rupis	rots
²⁸ foramen	opening, gat
²⁹ nobilis	bekend, beroemd
³⁰ facies	uiterlijk

---

en het plotseling voorbijschieten van vuren die veel licht achter zich trekken?
[3,4]Niets daarvan bewonderen wij zonder angst: en omdat het niet weten de reden van het bang zijn is, is het dan niet de moeite waard het te weten opdat je geen angst hebt? Hoeveel beter is het een onderzoek te doen naar de oorzaken en wel met volledige overgave! Men kan namelijk niets vinden dat het meer verdient dan dat om zich niet alleen daaraan aan te passen maar ook om zich daaraan te wijden. .

[4,1] Laten we dus zoeken wat de aarde vanuit haar binnenste beweegt, wat een massa van zo'n groot gewicht in beweging brengt, wat krachtiger is dan de aarde, dat zo'n groot gewicht met de eigen kracht doet wankelen, waarom de aarde nu eens trilt dan weer ontspannen gaat liggen, nu eens in delen verdeeld uiteengaet en een andere keer de kloof van zijn eigen ineenstorting in stand houdt en een andere keer weer snel toedrukt, nu eens de loop van rivieren van bekende grootte verandert de aarde in, dan weer nieuwe rivieren de aarde uit perst, de ene keer de aderen van warme wateren openlegt, een andere keer doet afkoelen, soms vuren uitwerpt door een voorheen onbekende opening in een berg of rots, weer een andere keer bekende en eeuwenlang beroemde vuren de kop indrukt. Hij veroorzaakt duizend wonderen en geeft aan plaatsen een ander uiterlijk en haalt bergen naar beneden en heft vlakten omhoog en duwt valleien omhoog,

---

¹ deferre	wegdragen
² subrigere 3	omhoog heffen
³ vallis	vallei
⁴ extuberare	omhoog duwen

nouas in profundo¹ insulas erigit²: haec ex quibus causis accidant³, digna res excuti⁴.

[4,2] Quod, inquis, erit pretium operae⁵? Quo nullum maius est, nosse naturam. Neque enim quicquam habet in se huius materiae tractatio⁶ pulchrius, cum multa habeat futura⁷ usui, quam quod hominem magnificentia⁸ sui detinet⁹ nec mercede¹⁰ sed miraculo colitur. Inspiciamus ergo quid sit propter quod haec accidant: quorum adeo est mihi dulcis inspectio¹¹ ut, quamuis aliquando de motu terrarum uolumen¹² iuuenis ediderim¹³, tamen temptare me uoluerim et experiri¹⁴, <si> aetas¹⁵ aliquid nobis aut ad scientiam aut certe ad diligentiam¹⁶ adiecerit.

5. Ieder theorie moet behandeld.

[5,1] Causam qua terra concutitur alii in aqua esse, alii in ignibus, alii in ipsa terra, alii in spiritu putauerunt, alii in pluribus, alii in omnibus his; quidam liquere¹⁷ ipsis aliquam ex istis causam esse dixerunt, sed non liquere quae esset.

[5,2] Nunc singula persequar¹⁸. Illud ante omnia mihi dicendum est, opiniones ueteres parum¹⁹ exactas²⁰ esse et rudes²¹: circa uerum adhuc errabatur²²; noua omnia erant primo temptantibus; postea eadem illa limata²³ sunt et, si quid inuentum est, illis nihilominus²⁴ referri debet acceptum: magni animi res fuit rerum naturae latebras²⁵ dimouere¹ nec contentum² exteriori eius aspectu

---

¹ profundum	de diepte
² erigere 3	oprichten
³ accidere 3	gebeuren
⁴ excutere 5	nauwkeurig onderzoeken
⁵ opera	inspanning
⁶ tractatio	behandeling
⁷ esse usui	nuttig zijn
⁸ magnificentia	grootseheid
⁹ detinere 2	bezig houden
¹⁰ merces, mercedis	winst
¹¹ inspectio	het bekijken
¹² volumen	boek(rol)
¹³ edere 3, edidi	uitgeven
¹⁴ experiri	ervaren
¹⁵ aetas	leeftijd
¹⁶ diligentia	precisie
¹⁷ liquere 2	duidelijk zijn
¹⁸ persequi 3	beschrijven
¹⁹ parum	te weinig
²⁰ exactus	precies
²¹ rudis	onkundig
²² errare	zich vergissen
²³ limatus	gepolijst, verzorgd
²⁴ nihilominus	desalniettemin
²⁵ latebrae	schuilplaats, hol

---

en brengt in de diepten kleine eiland naar boven. Waarom dit gebeurt verdient het te worden onderzocht.

[4,2] Wat zal de beloning voor die inspanning zijn?, zeg je. Het allergrootste: het kennen van de natuur. En niet heeft immers het behandelen van dit onderwerp iets mooiers in zich, hoewel het veel heeft dat nuttig zal zijn, dan dat het de mens bezig houdt met de grootsheid van die natuur zelf en dat ze niet om loon maar om het wonder wordt vereerd. Laten we dus bekijken wat het is waarom deze dingen gebeuren. En het bekijken van deze verschijnselen is zo aangenaam voor mij, dat ookal heb ik als jongeman eens over aardbevingen een boek uitgegeven, ik toch de wil heb gehad mij op tde proef te stellen en te ervaren, of de leeftijd iets heeft toegevoegd hetzij aan onze kennis of in ieder geval aan onze precisie.

[5,1] Sommigen hebben gemeend, dat de oorzaak waardoor de aarde hevig trilt, in het water is, anderen in vuren, weer anderen in de aarde zelf, weer anderen in een luchtstroom, weer anderen in meer oorzaken, nog eens anderen in alle deze factoren; sommigen hebben gezegd dat het duidelijk is dat de oorzaak er een is van juist die, maar dat het niet duidelijk is welke.

[5,2] Ik zal ze nu stuk voor stuk beschrijven. Dit moet ik voor alles zeggen, dat oude meningen te weinig precies zijn en onkundig: over de waarheid vergiste men zich nog; alles was nog nieuw voor hen, omdat ze het voor het eerst beproefden; naderhand zijn diezelfde dingen verzorgd en als er iets ontdekt is, dan moet men dat toch goedkeuren en hun dat als verdienste aanrekenen. Het is het kenmerk van een grote geest geweest de verborgenheid van de natuur te verwijderen en om niet tevreden met de aanblik van het uiterlijk daarvan

---

¹ *dimovere 2*

² *contentus + abl*

verwijderen

tevreden met

introspicere et in deorum secreta¹ descendere. Plurimum ad inueniendum contulit² qui sperauit posse reperiri.

[5,3] Cum excusatione³ itaque ueteres audiendi sunt: nulla res consummata⁴ est, dum incipit; nec in hac tantum re omnium maxima atque inuolutissima⁵ (in qua, etiam cum multum acti erit, omnis tamen aetas⁶ quod agat inueniet) sed et in omni alio negotio⁷ longe semper a perfecto fuere principia⁸.

6 Aardbevingen komen niet door water als drager van de aarde.

[6,1] In aqua causam esse nec ab uno dictum est nec uno modo. Thales Milesius⁹ totam terram subiecto iudicat umore¹⁰ portari et innare¹¹, siue illud oceanum uocas, siue magnum mare, siue alterius naturae¹² simplicem¹³ adhuc aquam et umidum elementum. Hac, inquit, unda sustinetur¹⁴ orbis uelut aliquod grande nauigium¹⁵ et graue his aquis quas premit.

[6,2] Superuacuum¹⁶ est reddere causas propter quas existimat¹⁷ grauissimam partem mundi non posse spiritu tam tenui¹⁸ fugacique¹⁹ gestari²⁰; non enim nunc de situ²¹ terrarum sed de motu agitur²². Illud argumenti loco²³ ponit aquas esse in causa quibus hic orbis agitetur²⁴, quod in omni maiore motu erumpunt²⁵ fere noui fontes²⁶ (sicut in nauigiis quoque euenit²⁷ ut, si inclinata²⁸ sunt et abierunt

---

¹ secretum	geheim
² conferre ad	bijdragen tot
³ excusatio	verontschuldiging, excuus
⁴ consummare	voltooien
⁵ involutus	onbegrijpelijk
⁶ aetas	leeftijd, generatie
⁷ negotium	aangelegenheid
⁸ principium	begin
⁹ Milesius	van Milete
¹⁰ umor	vocht
¹¹ innare	drijven op
¹² natura	element
¹³ simplex, -plicis	ongemengd zuiver
¹⁴ sustinere	omhooghouden
¹⁵ nauigium	schip
¹⁶ supervacuum	overbodig
¹⁷ existimare	menen
¹⁸ tenuis	teer
¹⁹ fugax	vluchtig
²⁰ gestare	dragen
²¹ situs	ligging
²² agitur de + <i>abl.</i>	het gaat om
²³ <i>gen</i> + loco	als
²⁴ agitare	in beweging brengen
²⁵ erumpere 3	naar buiten barsten
²⁶ fons, fontis	bron
²⁷ evenit ut + <i>coni.</i>	het gebeurt dat
²⁸ inclinatus	hellend

---

in het inwendige te kijken en af te dalen in de geheimen van de goden. Wie heeft verwacht dat het gevonden kon worden, heeft zeer bij gedragen tot het vinden. [5,3] Met een verontschuldiging moet men dus luisteren naar de ouden: geen zaak is volbracht, terwijl die begint; en niet alleen in deze allergrootste en ingewikkeldste kwestie (want op dit gebied zal toch ieder tijdperk, ook wanneer er veel gedaan zal zijn, iets vinden om te doen) maar ook bij iedere andere kwestie zijn de beginpunten altijd ver verwijderd geweest van het voltooide.

[6,1] Dat de oorzaak in water is, is niet door één persoon gezegd en niet op één wijze. Thales van Milete oordeelt, dat heel de aarde gedragen wordt door water dat daaronder is aangebracht en dat het daarop drijft, of je het nu oceaan noemt, of de grote zee, of nog zuiver water en de vochtige oerstof van een ander element. Door dit water, zegt hij, wordt de aarde ondersteund evenals een schip, dat groot en zwaar is voor die wateren, waarop het drukt.

[6,2] Het is overbodig de oorzaken weer te geven waarom hij meent, dat het zwaarste deel van de wereld niet kan worden gedragen door een zo tere en vluchtige luchtstroom; het gaat nu immers niet om de ligging van de aarde maar om de beweging. Hij stelt dat als bewijs van de theorie dat de wateren de oorzaak zijn waardoor deze aarde heen en weer gedreven wordt, het feit dat bij iedere grotere beving meestal nieuwe bronnen naar buiten barsten (zoals ook bij schepen gebeurt, dat zij, als zij overhellen en en op een zij zijn gaan liggen,

in latus¹, aquam sorbeant², quae enormi eorum onere³ quae uehit, si immodice⁴ depressa sunt, aut superfunditur⁵ aut certe dextra sinistraque solito⁶ magis surgit⁷).

[6,3] Hanc opinionem falsam esse non est diu colligendum⁸: nam si terra aqua sustineretur, et ea aliquando concuteretur <et> semper moueretur, nec agitari illam miraremur sed manere⁹; deinde tota concuteretur, non ex parte (numquam enim nauis dimidia¹⁰ iactatur); nunc uero terrarum non uniuersarum¹¹ sed ex parte motus est: quomodo¹² ergo fieri potest ut, quod totum uehitur¹³, totum non agitetur, si eo quo uehitur agitatatum est?

[6,4] "At quare aquae erumpunt?". Primum omnium saepe tremuit terra et nihil umoris noui fluxit; deinde si ex hac causa unda prorumperet, a lateribus terrae circumfunderetur (sicut in fluminibus ac mari uidemus incidere¹⁴, ut incrementum¹⁵ aquarum, quotiens nauigia desidunt¹⁶, in lateribus maxime appareat¹⁷); ad ultimum¹⁸ non tam exigua¹⁹ fieret quam tu dicis eruptio²⁰ nec uelut²¹ per rimam²² sentina²³ subreperet²⁴, sed fieret ingens inundatio²⁵ ut ex infinito liquore et ferente uniuersa.

7. Is water in de aarde zelf de oorzaak van aardbevingen?

[7,1] Quidam motum terrarum aquae imputauerunt²⁶, sed non ex eadem causa. Per omnem, inquit, terram multa aquarum genera decurrunt: aliubi¹ perpetui²

---

¹ latus, lateris	zijde
² sorbere 2	opslurpen
³ onus, oneris	last, lading
⁴ immodice <i>adv.</i>	onmatig
⁵ superfundere 3	gieten over
⁶ solitum	het gewone
⁷ surgere 3	omhoog komen
⁸ colligere 3	afleiden, concluderen
⁹ manere 2	stabiel zijn
¹⁰ dimidius	voor de helft
¹¹ uniuersus	geheel
¹² quomodo	hoe
¹³ uehere 3	vervoeren
¹⁴ incidere 3	gebeuren
¹⁵ incrementum	het wassen
¹⁶ desiderare 3	zinken
¹⁷ apparere 2	blijken, duidelijk zijn
¹⁸ ad ultimum	tenslotte
¹⁹ exiguus	gering
²⁰ eruptio	uitbarsting
²¹ uelut	als het ware
²² rima	spleet
²³ sentina	kielwater
²⁴ subreperere 3	binnensijpelen
²⁵ inundatio	overstroming
²⁶ imputare + <i>dat.</i>	in de schoenen schuiven van

---

water opnemen, dat door de enorme last van de goederen, die op het water drijven, als die goederen onmatig naar beneden zijn gedrukt, hetzij eroverheen loopt of in ieder geval aan de rechter en linker kant meer dan normaal omhoog komt).

[6,3] Het hoeft niet lang te duren om tot de conclusie te komen dat deze mening verkeerd is: want als de aarde omhoog gehouden zou worden door het water en zij een keer geschokt zou worden en en als altijd bewogen zou worden, dan zouden we ook niet verbaasd zijn dat zij heen en weer gegooid werd, maar wel dat die op zijn plaats zou blijven; verder zou zij geheel geschokt worden, niet gedeeltelijk (nooit wordt immers een schip voor de helft heen en weer gegooid); nu is er echter niet sprake van een beving van de hele wereld, maar van een gedeeltelijke: hoe kan het dus gebeuren, dat wat in zijn totaliteit wel drijft, niet in zijn totaliteit heen en weer gegooid wordt, als het wordt heen en weer gegooid wordt door datgene, waarop het drijft?

[6,4] “Maar waarom breken die wateren dan naar buiten?” Allereerst heeft de aarde dikwijls getrild en stroomde er dan geen nieuw vocht; verder als om deze reden water naar buiten zou breken, dan zou het om de zijden van de aarde stromen (zoals we bij rivieren en de zee zien gebeuren, dat de toename van het water, zo dikwijls als schepen zinken, vooral aan de zijden zichtbaar wordt); uiteindelijk zou er niet zo’n geringe uitbraak zijn als jij zegt en niet zou als het ware het kielwater door een spleet binnen sijpelen, maar er zou een grote overstroming plaats vinden als vanuit een onbeperkt vocht, dat alles gezamenlijk draagt.

[7,1] Sommigen hebben aardbevingen aan water geweten, naar niet om dezelfde reden. Over heel de aarde, zegt hij, stromen vele soorten wateren naar beneden: op sommige plaatsen eeuwige rivieren,

---

¹ aliubi

² perpetuus

ergens anders, op de ene plaats/sommige plaatsen

eeuwig

annes, quorum nauigabilis¹ etiam sine adiutorio² imbrium³ magnitudo est: hinc Nilus per aestatem ingentes aquas inuehit; hinc, qui medius inter pacata⁴ et hostilia fluit, Danuuius ac Rhenus, alter Sarmaticos⁵ impetus⁶ cohibens⁷ et Europam Asiamque distermians⁸, alter Germanos, auidam⁹ belli gentem, repellens.

[7,2] Adice nunc patentissimos¹⁰ lacus et stagna¹¹ populis inter se ignotis circumdata¹² et ineluctabiles¹³ nauigio paludes¹⁴, ne ipsis quidem inter se peruias¹⁵ quibus incoluntur; deinde tot fontes, tot capita¹⁶ fluminum subitos et ex occulto¹⁷ amnes uomentia¹⁸, tot deinde ad tempus¹⁹ collectos²⁰ torrentium²¹ impetus²², quorum uires quam²³ repentinae²⁴ tam breues.

[7,3] Omnis aquarum et intra terram natura faciesque²⁵ est: illic quoque aliae uasto cursu deferuntur et in praeceps²⁶ uolutae cadunt, aliae languidiores²⁷ in uadis refunduntur²⁸ et leniter ac quiete fluunt; quis autem neget uastis²⁹ illas receptaculis³⁰ concipi³¹ et cessare³² multis inertes³³ locis? Non est diu

---

¹ nauigabilis	bevaarbaar
² adiutorium	hulp
³ imber, imbris	regenbui
⁴ pacatum	onderworpen gebied
⁵ Sarmaticus	van de Sarmaten; <i>de Sarmaten waren een Iraanstalig nomadenvolk, dat tussen ca. 300 v.Chr. en ca. 270 n.Chr. de steppen ten noorden van de Zwarte Zee beheerste.</i>
⁶ impetus	stroomkracht
⁷ cohibere 2	bedwingen
⁸ distermiare	scheiden, begrenzen
⁹ auidus + gen.	hebzuchtig
¹⁰ patens	open, wijd
¹¹ stagnum	poel
¹² cricumdare +abl.	omgeven met
¹³ ineluctabilis	waaruit niet te ontkomen valt
¹⁴ palus, paludis	moeras
¹⁵ peruius	begaanbaar, toegankelijk
¹⁶ caput	begin, bron
¹⁷ occultum	het verborgene
¹⁸ uomere 3	braken
¹⁹ ad tempus	tijdelijk
²⁰ colligere 3, -legi, -lectus	verzamelen, afremmen
²¹ torrens, torrentis	bergbeek
²² impetus	sterke stroming
²³ quam .., tam ..	zoals .., zo ..
²⁴ repentinus	plotseling
²⁵ facies 5	verschijningsvorm
²⁶ praeceps n.	afgrond
²⁷ languidus	traag
²⁸ refundi	terugstromen
²⁹ vastus	wijds
³⁰ receptaculum	waterbekken
³¹ concipere 5	opvangen
³² cessare	verslappen, niets doen
³³ iners, inertis	traag

---

die zo groot zijn dat ze ook zonder regenbuien bevaarbaar zijn: aan de ene kant vervoert de Nijl in de zomer massa's water; aan de andere kant de Donau en de Rijn die midden tussen gepacificeerd en vijandig gebied stromen, terwijl de een de aandrang van de Sarmaten bedwingt en Europa en Asia scheidt, terwijl de andere de Germanen, een oorlogszuchtig volk, terugslaat.

[7,2] Voeg daaraan toe die zeer uitgestrekte meren en poelen, die omgeven zijn door volkeren, die elkaar niet kennen, en moerassen, waaraan men niet kan ontsnappen met een boot, die zelfs niet voor de mensen zelf, waarmee ze bevolkt worden, onderling begaanbaar zijn; voeg daar verder aan toe die zovele, onstuimige tijdelijk gezwollen bergstromen, waarvan de krachten even kort als plotseling zijn.

[7,3] Ook binnen de aarde is iedere aard en verschijningsvorm van water: ook daar stromen sommige met woeste vaart naar beneden en vallen ze rollend in de diepte, andere wateren stromen in ondiepten trager terug en stromen rustig; wie zal echter wel zeggen dat die wateren niet in uitgestrekte bassins opgevangen worden en dat zij niet traag op vele plaatsen stilstaan? Het behoeft geen lange

probandum¹ ibi multas aquas esse, unde omnes sunt; neque enim sufficeret² tellus ad tot flumina edenda³, nisi ex reposito⁴ multoque funderet.

[7,4] Si hoc uerum est, necesse est aliquando illic amnis excrescat⁵ et relictis ripis uiolentus⁶ in obstantia⁷ incurrat: sic fiet motus alicuius partis in quam flumen impetum dedit et quam, donec decrescat⁸, uerberabit⁹. Potest fieri ut aliquam regionem riuus affluens¹⁰ exedat¹¹ ac secum trahat aliquam molem, qua lapsa superposita quatiantur¹².

[7,5] Iam uero nimis oculis permittit nec ultra¹³ illos scit producere animum, qui non credit esse in abdito¹⁴ terrae sinus¹⁵ maris uasti. Nec enim uideo quid prohibeat aut obstet¹⁶ quo minus habeat aliquod etiam in abdito litus et per occultos aditus receptum¹⁷ mare, quod illic quoque tantundem¹⁸ loci teneat aut fortassis¹⁹ hoc²⁰ amplius quod superiora²¹ cum tot animalibus erant diuidenda: abstrusa²² enim et sine possessore deserta liberius undis uacant.

[7,6] Quas quid uetat illic fluctuare²³ et uentis, quos omne interuallum terrarum et omnis aer creat, impelli? Potest ergo maior solito exorta²⁴ tempestas²⁵ aliquam partem terrarum impulsam uehementius commouere. Nam apud nos quoque multa quae procul a mari fuerant subito eius accessu²⁶ uapulauerunt²⁷ et uillas in prospectu²⁸ collocatas fluctus qui longe audiebatur inuasit; illic quoque potest

---

¹ probare	bewijzen
² sufficere 5	voldoende zijn
³ edere 3	uitgeven
⁴ repositum	een opgeslagen hoeveelheid
⁵ excrescere 3	opgroeien, toenemen
⁶ uiolentus	woest
⁷ obstans <i>n.s.</i>	obstakel
⁸ decrescere 3	afnemen
⁹ uerberare	geselen
¹⁰ affluere 3	stromen naar
¹¹ exedere 3	aantasten
¹² quatere 5	schokken
¹³ ultra + <i>acc.</i>	voorbij aan
¹⁴ abditum	het verborgene
¹⁵ sinus 4	baai
¹⁶ obstare, quominus + <i>coni.</i>	in de wegstaan, dat
¹⁷ recipere 5	aannemen, opnemen
¹⁸ tantusdem + <i>gen. part.</i>	evenveel
¹⁹ fortassis	misschien
²⁰ hoc <i>abl. mensurae</i>	des te
²¹ superiora <i>sc. maria</i>	
²² abstrudere 3, -trusi, -trusus	verbergen
²³ fluctuare	stromen
²⁴ exori, exortus	ontstaan
²⁵ tempestas	storm
²⁶ accessus 4	het naderen
²⁷ uapulare	te gronde gericht worden
²⁸ prospectus 4	het zicht

---

tijd om te bewijzen dat daar vele wateren zijn, vanwaar alle komen; niet immers zou de aarde volstaan om zoveel rivieren te creëren, tenzij zij de aarde vanuit een grote opgeslagen hoeveelheid dat water zou doen stromen.

[7,4] Dit is waar, het is noodzakelijk, dat ooit daar een rivier toeneemt en na buiten de oevers getreden te zijn met geweld op wat in de weg staat afdendert: zo zal beweging plaats vinden van een deel dat door de rivier aangevallen is en gegeseld zal worden, totdat die weer afneemt. Het kan gebeuren dat een rivier op een gebied afstroomt en dat erodeert en een massa met zich meetrokt, door de verschuiving waarvan dat, wat er op is gezet, geschokt wordt.

[7,5] Verder geeft hij zijn ogen te veel credit en weet hij niet verder dan die ogen met zijn verstand te komen, die niet gelooft dat er een golf van een enorme zee in het verborgene van de aarde is. En niet zie ik wat de aarde kan beletten of hinderen om ook in het verborgene een kust te hebben en een zee, die via geheime toegangen ontvangen is, die ook daar evenveel plaats bezet of misschien des te meer, omdat de gebieden boven met zoveel dieren verdeeld moesten worden: de gebieden beneden immers zijn verborgen en zonder bezitter verlaten en ze zijn zo vrijer voor de wateren.

[7,6] Wat verbiedt die wateren daar te deinen en door de winden, die door iedere kloof van de aarde en heel de lucht gemaakt worden, voortgestuwd te worden? Een losgebroke storm, die zwaarder is dan normaal, kan dus door tegen een deel van de aarde aan te stoten die heftiger bewegen. Want ook bij ons zijn veel objecten te gronde gericht, die ver van de zee waren geweest, doordat die plotseling eraan kwam en hij heeft landhuizen, geplaatst met uitzicht op de zee, die in de verte gehoord werd, aangevallen;

accedere ac recedere pelagus infernum¹: quorum neutrum fit sine motu superstantium².

8. Ontstaan aardbevingen door ondergronds water?

[8,1] Non quidem existimo diu te haesitaturum³ an credas esse subterraneos amnes et mare absconditum⁴: unde enim ista prorepunt⁵, unde ad nos ueniunt, nisi quod origo⁶ umoris inclusa est?

[8,2] Age, cum uides interruptum Tigrin in medio itinere siccarum⁷ et non uniuersum⁸ auerti⁹, sed paulatim¹⁰ non apparentibus¹¹ damnis minui¹² primum, deinde consumi¹³, quo¹⁴ illum putas abire nisi in obscura¹⁵ terrarum, utique¹⁶ cum uideas emergere¹⁷ iterum non minorem eo qui prius fluxerat? Quid, cum uides Alpheon¹⁸, celebratum¹⁹ poetis²⁰, in Achaia mergi et in Sicilia rursus traiecto²¹ mari effundere amoenissimum²² fontem Arethusam²³?

---

¹ infernus	onderaards
² superstare	erboven staan
³ haesitare	aarzelen
⁴ abscondere 3	verbergen
⁵ prorepere 3	tevoorschijn kruipen, ontstaan
⁶ origo	oorsprong
⁷ siccare	doen opdrogen
⁸ uniuersus	geheel
⁹ auertere 3	afwenden, afleiden
¹⁰ paulatim	geleidelijk
¹¹ apparere 2	verschijnen
¹² minuere 3	doen afnemen
¹³ consumere 3	verteren, uitputten
¹⁴ quo	waarheen
¹⁵ obscurum	duister oord
¹⁶ utique	in ieder geval, omdat
¹⁷ emergere 3	bovenkomen

¹⁸ Alpheos: *Het is de grootste rivier op de Peloponnesos, ontspringt in de nomos Arcadië in de Taigetos nabij Megalopolis, stroomt door de nomos Iliia (het oudgriekse Elis) en mondt uit in de Ionische Zee ten Westen van Olympia, nabij Epitalion. Aan zijn oevers liggen onder meer het schilderachtige stadje Karytēna en het tempeldomein van Olympia. De Alpheüs is ca. 90 km lang en stroomt, hier en daar ondergronds, door een karstachtig gebied. Mede door dit feit is de stroomgod Alpheüs betrokken in verscheidene mythen en sagen.*

¹⁹ celebrare vieren

²⁰ dativus auctoris

²¹ traicere 5, -ieci, -iectus oversteken

²² amoenus liefelijk

²³ Arethusa: *Arethusa (Grieks: Ἀρέθουσα) is de naam van een bron op het eiland Ortygia, het oudste deel van Syracuse. Het water is afkomstig van de bergen ten noorden van de stad en gaat onder zee door. Dit feit deed in de oudheid de legende ontstaan dat de Nereïde Arethusa, achtervolgd door de verliefde stroomgod Alpheüs, in wiens wateren ze had gebaad, onder de zee naar Ortygia vluchtte en daar door Artemis in een zoetwaterbron werd veranderd, waarin zich de Alpheüs uitstortte. Om de samenhang van de bron met de rivier te bewijzen, vertelden de oude Grieken, dat een offerschaal, die men eens te Olympia in de rivier had geworpen, in het water van de bron Arethusa kwam aandrijven, en dat telkens het water van de laatste door het offerbloed van de runderen, die men aan de oevers van de Alpheüs te Olympia slachtte, werd rood gekleurd.*

Ook daar kan een ondergrondse zee naar toegaan en daarvandaan zich terugtrekken: en niets van die beide dingen geschiedt zonder dat wat erop staat bewogen wordt.

[8,1] Zeker niet denk ik, dat jij lang zult aarzelen, of jij moet geloven dat er ondergrondse rivieren en een ondergrondse zee verstopt zijn: vanwaar immers komen die tevoorschijn, vanwaar komen ze naar ons, tenzij dat de oorsprong van het vocht in de aarde opgesloten zit?

[8,2] Welaan, wanneer je zit dat de Tigris in het midden van haar loop onderbroken is en opdroogt en niet volledig afbuigt, maar geleidlijk, zonder dat het verlies zichtbaar is, eerst minder wordt, daarna uitgeput raakt, waarheen denk je dat die verwijnt tenzij in de duisternis van de aarde, vooral omdat je ziet dat die weer opduikt, zonder dat hij kleiner is dan die rivier, die vooreen gestroomd had? Wat, wanneer je de Alpheos, gevierd door dichters, in Griekenland onder de grond ziet gaan en wanneer je de Alpheos weer op Sicilia na de zee te zijn overgestoken de lieflijke bron Arethusa aan de oppervlakte ziet brengen?

[8,3] Nescis autem inter opiniones, quibus enarratur¹ Nili aestiua² inundatio³, et hanc esse, a terra illum erumpere et augeri non supernis⁴ aquis sed ex intimo redditis? Ego quidem centuriones duos, quos Nero Caesar⁵, ut⁶ aliarum uirtutum ita ueritatis⁷ in primis⁸ amantissimus⁹, ad inuestigandum¹⁰ caput Nili miserat, audiui narrantes longum illos iter peregisse¹¹, cum a rege Aethiopiae instructi¹² auxilio commendatique¹³ proximis regibus penetrassent¹⁴ ad ulteriorem¹⁵.

[8,4] Inde, ut quidam aiebant, peruenimus ad immensas paludes, quarum exitum¹⁶ nec incolae¹⁷ nouerant nec sperare quisquam potest: ita implicatae¹⁸ aquis herbae¹⁹ sunt et aquae nec pediti²⁰ eluctabiles²¹ nec nauigio, quod nisi paruum et unius capax²² limosa²³ et obsita²⁴ palus non fert. Ibi, inquit, uidimus duas petras, ex quibus ingens uis fluminis excidebat²⁵.

[8,5] Sed siue caput illa siue accessio²⁶ est Nili, siue tunc nascitur siue in terras ex priore recepta cursu²⁷ redit, nonne tu credis illam, quicquid est, ex magno

---

¹ enarrare	volledig vertellen
² aestiua	zomers
³ inundatio	overstroming
⁴ supernus	van boven
⁵ Nero: keizer van 54-68 n.Chr. Seneca was de opvoeder van de Nero, op wiens naam ook wel de brand van Rome staat. Seneca gebruikt hier begrijpelijker wijs vleiende taal om niet uit de gratie te geraken.	
⁶ ut ...ita ..	niet alleen ..., maar ook ...
⁷ ueritas, -tatis	de waarheid
⁸ in primis	vooral
⁹ amans + gen.	minnar van
¹⁰ inuestigare	onderzoeken
¹¹ peregrinare -egi	voltooien, afleggen
¹² instruere 3, -struxi, -structus	voorzien van
¹³ commendare	aanbevelen
¹⁴ penetrare	doordringen
¹⁵ ulterior	aan de andere kant, verder weg
¹⁶ exitus 4	het einde
¹⁷ incola	bewoner
¹⁸ implicare	verwikkelen
¹⁹ herba	gras, moerasplanten
²⁰ pedes, peditis	iemand te voet
²¹ eluctabilis	waaruit je kunt komen
²² capax + gen.	ruimte biedend aan
²³ limosus	slijkerig
²⁴ obsitus	bedekt
²⁵ excidere 3	uitvallen, ontsnappen
²⁶ accessio	iets wat er bij komt
²⁷ cursus	loop

[8,3] Weet jij echter niet, dat onder de lezingen, waarin verteld wordt van de overstroming van de Nijl, ook deze is, dat de Nijl uit de aarde barst en niet door water van boven toeneemt, maar door water dat van uit het diepste wordt teruggegeven? Ik heb in ieder geval twee centurio's, die door Nero Caesar, die niet alleen vooral de grootste liefhebber is van andere goede kwaliteiten, maar ook van de waarheid, gestuurd waren om de bron van de Nijl te zoeken, horen vertellen dat zij een lange tocht hadden afgelegd, toen zij door de koning van Aethiopië voorzien waren van hulp en aanbevolen waren aan de koning in de onmiddellijke nabijheid en verder waren doorgedrongen.

[8,4] Vandaar kwam wij, zoals sommigen zeiden, bij onmetelijke moerassen, waarvan noch de bewoners de mondig kenden noch iemand kan hopen die te kennen: de waterplanten zijn zo verward in het water en aan die wateren kan noch iemand te voet noch een schip ontkomen, dat het slijkerig en bezette moeras niet draagt tenzij een klein schip, dat slechts voor één persoon plaats heeft. Daar hebben wij, zo zegt hij, twee rotsen gezien, waaruit een geweldige massa rivierwater stortte.

[8,5] Maar of dat nu de bron van de Nijl is of dat dat water bij de Nijl erbij komt, of hij dan onstaat of dat hij naar de aarde vanuit een eerdere loop ontvangen terugkeert, geloof je niet dat dat, wat het ook is,

terrarum lacu ascendere¹? Habeant enim oportet² pluribus locis sparsum³ umorem et in uno coactum, ut eructare⁴ tanto impetu possint.

9 Verborgen vuren als oorzaak van aardbevingen.

[9,1] Ignem causam motus quidam iudicant, imprimis⁵ Anaxagoras⁶, qui existimat simili paene⁷ ex causa et aera concuti et terram: cum in inferiore parte spiritus crassum⁸ aera et in nubes⁹ coactum¹⁰ eadem ui, qua apud nos quoque nubila¹¹ frangi¹² solent, rupit et ignis ex hoc collisu¹³ nubium cursuque elisi¹⁴ aeris emicuit¹⁵, hic ipse in obuia¹⁶ incurrit exitum quaerens ac diuellit¹⁷ repugnantia, donec per angustum aut nactus¹⁸ est uiam exeundi ad caelum aut ui et iniuria fecit.

[9,2] Alii in igne causam quidam esse, sed non ob hoc iudicant, sed quia pluribus obrutus¹⁹ locis ardeat et proxima quaeque²⁰ consumat; quae si quando²¹ exesa²² ceciderint, tunc sequi motum earum partium quae subiectis adminiculis²³ destitutae²⁴ labant²⁵, donec corruerunt²⁶ nullo occurrente²⁷ quod onus exciperet;

---

¹ ascendere 3	omhoogkomen
² oportet + <i>coni.</i>	het behoort
³ spargere 3, sparsi, sparsus	sprenkelen
⁴ eructare	uitspuwen, uitstoten
⁵ imprimis	vooral, met name
⁶ Anaxagoras (<i>Grieks: Αναξ: leider + ἀγόρα: plein, dus de "heerser over de pleinen", met andere woorden iemand die welbespraakt is</i>) (<i>Clazomenae, Ionië, ca. 500 v.Chr. - Lampsacus, ca. 428 v.Chr.</i>) was een Grieks filosoof en astronoom.	
⁷ paene	bijna
⁸ crassus	dik
⁹ nubes	wolk
¹⁰ cogere 3, coegi, coactus	samendrijven
¹¹ nubila <i>n.pl.</i>	wolkenvelden
¹² frangere 3	breken
¹³ collisus 4	botsing
¹⁴ elidere 3, -lisi, -lisis	verdrijven, stoten
¹⁵ emicare, -micui	tevoorschijn schieten, wegspringen
¹⁶ obuium	obstakel
¹⁷ divellere 3	uiteenrukken
¹⁸ nancisci, nactus	verkrijgen
¹⁹ obruere 3, -rui, -rutus	bedelven
²⁰ quisque + <i>superlativus</i>	juist de ..sten
²¹ = aliquando	
²² exedere 3, -edi, -esus	wegvreten, uitputten, verwoesten
²³ adminiculum	stut
²⁴ destitutus + <i>abl.</i>	berooft van
²⁵ labare	wankelen
²⁶ corruere , -rui	ineenstorten
²⁷ occurrere 3	te hulp rennen

---

vanuit een groot meer in de aarde omhoog komt? Immers de aarde moet op meer plaatsen vocht verdeeld hebben en op een plaats bijeengebracht, zodat het dat met zo'n grote aandrang kan uitspuwen.

[9,1] Sommigen zijn van mening, dat vuur de oorzaak van de beving is, vooral Anaxagoras, die meent dat door bijna gelijke oorzaak én de lucht én de aarde geschokt wordt: wanneer in een lager deel de luchtstroom de dikke lucht, die tot wolken bijeen gedreven is, met dezelfde kracht, waardoor ook bij ons wolken plegen open te breken, heeft opengereten en vuur uit deze botsing van wolken en de snelle vaart van de weggedreven lucht omhoog is gesprongen, dan snelt juist deze luchtsroom af op dat wat in de weg staat, terwijl die op zoek is naar een uitgang en zij rukt dat wat weerstand biedt uiteen, totdat zij door een nauwe passage hetzij een weg verkregen heeft om weg te gaan naar de hemel of die met geweld en schade heeft gecreëerd.

[9,2] Anderen menen wel, dat in vuur de oorzaak ligt, maar niet om deze reden, maar omdat het, op meer plaatsen bedolven, brandt en juist de dingen, die het dichtst in de buurt zijn, verteert; en dat als deze ooit verwoest zijn ingestort, dan een beving van die delen volgt, die wankelen omdat ze beroofd zijn van de stutten die eronder geplaatst waren, totdat ze in elkaar gestort zijn, terwijl niets zich voordoet om de last op te vangen;

tunc chasmata¹, tunc hiatus² uasti³ aperiuntur aut, cum diu dubitauerunt, super ea se quae supersunt stantque componunt⁴.

[9,3] Hoc apud nos quoque uidemus accidere, quotiens incendio laborat⁵ pars ciuitatis: cum exustae⁶ traves⁷ sunt aut corrupta⁸ quae superioribus firmamentum⁹ dabant, tunc diu agitata¹⁰ fastigia¹¹ concidunt et tam diu deferuntur atque incerta¹² sunt, donec in solido resederunt¹³.

10. De aarde als oorzaak van de eigen bevingen.

[10,1] Anaximenes¹⁴ ait terram ipsam sibi causam esse motus nec extrinsecus¹⁵ incurrere¹⁶ quod illam impellat, sed intra¹⁷ ipsam et ex ipsa: quasdam enim partes eius decidere¹⁸, quas aut umor resolverit¹⁹ aut ignis exederit aut spiritus uiolentia²⁰ excusserit²¹. Sed his quoque cessantibus²² non deesse propter quod aliquid abscedat²³ aut reuellatur²⁴; nam primum omnia uetustate²⁵ labuntur nec quicquam tutum²⁶ a senectute est; haec solida quoque et magni roboris²⁷ carpit²⁸.

[10,2] Ita que quemadmodum²⁹ in aedificiis¹ ueteribus quaedam non percussa² tamen decidunt, cum plus ponderis habuere quam uirium, ita in hoc uniuerso

---

¹ chasma, chasmatis	kloof, spleet
² hiatus 4	kloof, afgrond
³ vastus	onmetelijk
⁴ se componere 3	terechtkomen
⁵ laborare + <i>abl.</i>	te lijden hebben van
⁶ exurere 3, -ussi, -ustus	compleet verbranden
⁷ trabs, trabis	balk
⁸ corrumpere 3, -rupi, -ruptus	aantasten
⁹ firmamentum	steun, kracht
¹⁰ agitare	heen en weer bewegen
¹¹ fastigium	gevel
¹² incertus	instabiel
¹³ residere 3, -sedi	wegzinken
¹⁴ Anaximenes (<i>Oudgrieks: Ἀναξίμηνης, Anaximénês</i>) was een Grieks filosoof uit de 6e eeuw voor Christus, die deel uitmaakte van de School van Milete.	
¹⁵ extrinsecus	van buiten
¹⁶ incurrere	afstormen op, overkomen
¹⁷ intra + <i>acc.</i>	binnen
¹⁸ decidere 3	neervallen, op de grond vallen
¹⁹ resolvere 3, -solvi	losmaken
²⁰ uolentia	wildheid
²¹ excutere 5, -cussi	eruit slaan
²² cessare	braak liggen, niet gebruikt worden
²³ abscedere 3	ervanaf gaan
²⁴ reuellere 3	losrukken
²⁵ uetustas, -tatis	ouderdom
²⁶ tutus a + <i>abl.</i>	veilig voor
²⁷ robur n., roboris	kracht
²⁸ carpere 3	afbreken
²⁹ quemadmodum	zoals

---

dan openen zich kloven, dan openen zich onmetelijke afgronden, of wanneer ze lang gewankeld hebben, komen ze terecht boven dat, wat over is en overeind staat.

[9,3] Wij zien dat dit ook bij ons gebeurt, zo dikwijls als een deel van een stad van brand te lijden heeft: wanneer balken volledig verbrand zijn of dat datgene aangetast is wat kracht gaf aan wat er boven was, dan storten gevels, die lang heen en weer geschud zijn, in elkaar en ze worden zo lang van hun plaats bewogen en ze zijn zo lang onstabiel, totdat zij op vaste ondergrond in elkaar zijn gezakt.

[10,1] Anaximenes zegt dat de aarde zelf de oorzaak is van de eigen beving en dat dat wat de aarde beweegt niet van buitenaf zich voordoet, maar zich binnen in de aarde zelf afspeelt en uit haar voortkomt: dat sommige delen van de aarde op de grond vallen, die hetzij door vocht zijn los gemaakt, hetzij door vuur zijn aangetast, hetzij door de onstuimigheid van de luchtstroom naar beneden zijn gesmeten. Maar ook die dingen, die rusten, ontbreekt niet een oorzaak waardoor iets ervanaf gaat of los gerukt wordt; want op de eerste plaats vervalt alles door ouderdom en is niets veilig voor ouderdom; zij breekt ook massieve zaken van grote kracht af.

[10,2] Dus zoals bij oude gebouwen sommige delen zonder hevig geschud te zijn toch neervallen, wanneer ze meer gewicht hebben gehad dan kracht, zo gebeurt

---

¹ aedificium

gebouw

² percutere 5, -cussi, -cussus

hevig treffen

terrae corpore euenit¹ ut partes eius uetustate soluantur, solutae cadant et tremorem superioribus afferant²: primum, dum abscedunt (nihil enim utique³ magnum sine motu eius cui haesit⁴ absciditur⁵); deinde, cum deciderunt, solidum⁶ exceptae⁷ resiliunt⁸ pilae⁹ more¹⁰ (quae, cum cecidit, exultat¹¹ ac saepius pellitur, totiens a solo in nouum impetum missa); si uero in stagnantibus¹² aquis delatae¹³ sunt, hic ipse casus uicina¹⁴ concutit fluctu, quem subitum¹⁵ uastumque illis¹⁶ ex alto pondus eiecit.

11. Veroorzaakt stoom aardbevingen?

[11,1] Quidam ignibus quidem assignant¹⁷ hunc tremorem¹⁸, sed aliter. Nam cum pluribus locis ferueant¹⁹, necesse est ingentem uaporem²⁰ sine exitu²¹ uoluant, qui ui sua spiritum intendit²² et, si acrius institit²³, opposita diffindit²⁴, si uero remissior²⁵ fuit, nihil amplius²⁶ quam mouet. Uidemus aquam spumare²⁷ igne subiecto: quod in hac aqua facit inclusa et angusta, multo magis illum facere credamus, cum uiolentus ac uastus ingentes aquas excitat: tunc illa euaporatione²⁸ fluctuantium undarum quicquid pulsauit²⁹, agitatur.

---

¹ euenit, ut + <i>coni.</i>	het gebeurt dat
² afferre	bezorgen
³ utique	in ieder geval
⁴ haerire, haesi + <i>dat.</i>	vastzitten aan
⁵ abscidere 3	afsnijden
⁶ solidum	iets dichts, een vast lichaam
⁷ excipere 5, -cepi, -ceptus	opvangen
⁸ resilire	terugspringen
⁹ pila	bal
¹⁰ more + <i>gen.</i>	op de wijze van, als
¹¹ exsultare	opspringen
¹² stagnare	stilstaan
¹³ deferre, -tuli, -latus	doen neerstorten
¹⁴ vicinus	naburig
¹⁵ subitus	plotseling
¹⁶ illidere 3, -lisi, -lisus	slaan, stoten
¹⁷ assignare	toewijzen
¹⁸ tremor	trilling
¹⁹ ferre 2	bruisen, gloeien
²⁰ vapor	damp, uitwaseming, hitte
²¹ exitus 4	uitweg
²² intendere 3	vermeerderen, vergroten
²³ insistere 3, institi	aandringen
²⁴ diffindere	splijten
²⁵ remissus	ontspannen, rustig
²⁶ amplius <i>n. adv.</i>	meer
²⁷ spumare	schuimen
²⁸ evaporatio	uitwaseming
²⁹ pulsare	beuken, kloppen

---

in dit hele aardlichaam, dat delen daarvan door ouderdom losraken en losgereaakt vallen en wat daarboven is laten trillen: ten eerste, terwijl ze weggaan (niets immers, in ieder geval als het groot is, wordt afgesneden zonder dat te bewegen waaraan het heeft vast gezeten); verder, wanneer delen naar beneden zijn gevallen en door iets massiefs zijn opgevangen, springen ze terug als een bal (want deze springt op, wanneer die gevallen is en stuitert vaker, omdat ze zo vaak van de grond geketst is voor een nieuwe aanval); als zij echter in stilstaand water zijn neergestort, dan schokt deze val zelf wat in de buurt is door de golven, die door het plotselinge en enorme gewicht, dat vanuit de hoogte tegen het water is gebotst, eruit gegooid is.

[11,1] Sommigen kennen wel aan vuren deze trilling toe, maar dan anders. Want omdat zij op meer plaatsen gloeien, moeten zij op meer plaatsen een geweldige damp ontwikkelen zonder uitweg, die met de eigen kracht de luchtstroom vergroot en die als die heftiger heeft aangedrongen, wat in de weg is, splijt. Als die luchtstroom echter rustiger is geweest, dan brengt hij wat in de weg is slechts in beweging. We zien dat water schuimt, wanneer er vuur onder gehouden is: van dat wat wij vuur zien doen in dat water, dat opgesloten is en beperkt is, zullen we wel geloven dat dat vuur dat veel meer doet, wanneer het gewelddadig en reusachtig enorme wateren in beroering brengt alwat het vuur door het verdampen van golvende wateren beukt, wordt heen en weer gedreven.

12. Volgens Archelaos beweegt de luchtstroom de aarde.

[12,1] Spiritum esse qui moueat et plurimis et maximis auctoribus¹ placet. Archelaus, uir quidem satis diligens², ait ita: Uenti in concaua³ terrarum deferuntur; deinde, ubi iam omnia spatia plena sunt et in quantum aer potuit densatus⁴ est, is, qui superuenit⁵, spiritus priorem premit et elidit⁶ ac frequentibus⁷ plagis⁸ primo cogit, deinde proturbat⁹;

[12,2] tunc ille quaerens locum omnes angustias¹⁰ dimouet et claustra¹¹ sua conatur effringere¹²: sic euenit ut terrae, spiritu luctante¹³ et fugam quaerente, moueantur. Itaque cum terrae motus futurus est, praecedit¹⁴ aeris tranquillitas¹⁵ et quies¹⁶, uidelicet quia uis spiritus, quae concitare¹⁷ uentos solet, in inferna¹⁸ sede retinetur. Nunc quoque, cum hic motus in Campania fuit, quamuis hiberno¹⁹ tempore et inquieto, per superiores²⁰ dies caelo aer stetit.

[12,3] Quid ergo? Numquam flante²¹ uento terra concussa²² est? Admodum²³ raro²⁴; duo <si> simul flauere uenti, fieri tamen et potest et solet. Quod si recipimus²⁵ et constat duos uentos rem simul gerere, quidni²⁶ accidere possit ut alter superiorem aera agitet, alter infernum?

---

¹ auctor	zagsman
² diligens	nauwkeurig, stipt
³ concavum	holte
⁴ densare	verdichten
⁵ superuenire + <i>dat.</i>	neerkomen op
⁶ elidere 3	wegstoten
⁷ frequens	talrijk
⁸ plaga	klap
⁹ proturbare	voortjagen
¹⁰ angustia	engte, nauwe passage
¹¹ claustrum	versperring, grendel, hindernis
¹² effringere 3	uitbreken
¹³ luctari	worstelen
¹⁴ praecedere 3	eraan voorafgaan
¹⁵ tranquillitas	rust
¹⁶ quies, quietis	rust
¹⁷ concitare	opzwiepen
¹⁸ infernus	beneden zich bevindend
¹⁹ hibernus	winters
²⁰ superior	eerder, eraan voorafgaand
²¹ flare	blazen
²² concutere 5, -cussi, -cussus	hevig schokken
²³ admodum <i>adv.</i>	zeer
²⁴ raro <i>adv.</i>	zelden
²⁵ recipere 5	goed keuren, aanvaarden
²⁶ quidni + <i>coni. pot.</i>	waarom niet, natuurlijk

[12,1] Zowel zeer vele als ook zeer grote zegslieden besluiten dat het de luchtstroom is, die de aarde beweegt. Archelaos, zeker een redelijk nauwkeurig man, zegt het zo: Winden begeven zich naar beneden in holtes van de aarde; daarna wanneer eindelijk alle ruimten vol zijn en de lucht naar vermogen verdicht is, drukt die luchtstroom, die er bovenop komt, de eerdere en stoot die weg en drijft die eerst bijeen met talrijke klappen en jaagt die daarna voort;

[12,2] dan op zoek naar een plaats doorklieft hij alle engten en probeert zijn kluisters te verbreken: zo gebeurt het, dat de aarde, doordat de luchtstroom worstelt en op zoek is naar een vluchtroute, bewogen wordt. Dus wanneer een aardbeving op het punt staat te gebeuren, gaat daaraan een kalmte en rust van de lucht vooraf, en wel omdat de kracht van de luchtstroom, die de winden pleegt op te juttten, in een onderaardse verblijfplaats wordt vastgehouden. Ook nu, toen deze beving in Campania plaats vond, was de lucht, ookal was het een onrustige wintertijd, in de dagen ervoor onbewegelijk in de hemel.

[12,3] Wat dus? Is nooit, terwijl de wind woei, de aarde geschokt? Zeer zelden; als twee winden hebben gewaaid, is het toch zowel mogelijk als ook gewoon dat dat gebeurt. Maar als wij accepteren en als het vast staat dat twee winden tegelijk opereren, waarom zal het dan wel niet kunnen gebeuren, dat de ene de lucht boven voortdrijft en de andere de lucht in de onderwereld? r

13 Aardbevingen door een strijd van koud en warm?

[13,1] In hac sententia licet¹ ponas Aristotelem et discipulum eius Theophrastum (non, ut Graecis uisum est, diuini², tamen et dulcis eloquii³ uirum et nitidi sine labore). Quid utrique placeat, exponam⁴. Semper aliqua euaporatio⁵ est e terra, quae modo⁶ arida⁷ est, modo umido mixta⁸; haec ab infimo edita⁹ et in quantum potuit elata¹⁰, cum ulteriorem¹¹ locum in quem exeat non habet, retro fertur atque in se reuoluitur; deinde rixa¹² spiritus reciprocantis¹³ iactat obstantia¹⁴ et, siue interclusus¹⁵ siue per angusta enisus¹⁶ est, motum ac tumultum ciet¹⁷.

[13,2] Straton ex eadem schola est, qui hanc partem philosophiae maxime coluit¹⁸ et rerum naturae inquisitor¹⁹ fuit; huius tale decretum²⁰ est. Frigidum et calidum semper in contraria abeunt, una²¹ esse non possunt: eo²² frigidum confluit²³ unde uis calidi discessit, et inuicem²⁴ ibi calidum est unde frigus²⁵ expulsum²⁶ est. Hoc quod dico uerum esse et utrumque in contrarium agi ex hoc tibi appareat²⁷:

[13,3] hiberno tempore, cum supra terram frigus est, calent putei²⁸ nec minus specus atque omnes sub terra recessus²⁹, quia illo se calor contulit superiora³⁰

---

¹ licet + <i>coni.</i>	het staat vrij dat
² diuinus	goddelijk
³ eloquium	welsprekendheid
⁴ exponere 3	uiteenzetten
⁵ evaporatio	uitwaseming
⁶ modo ..., modo ...	nu eens ....., dan weer ....
⁷ aridus	droog
⁸ miscere 2, miscui, mixtus	mengen
⁹ edere 3, edidi, editus	tevoorschijn brengen
¹⁰ efferre, extuli, elatus	naar buiten brengen
¹¹ ulterior	verder verwijderd
¹² rixa	twist
¹³ reciprocare	terugstromen
¹⁴ obstans <i>n.</i>	obstakel
¹⁵ intercludere 3, -clusi, -clusus	versperren, afsluiten
¹⁶ eniti 3, -nisus	zich naar buiten werken
¹⁷ ciere 2	veroorzaken
¹⁸ colere, colui 3	verzorgen, zich bezig houden met
¹⁹ inquisitor	onderzoeker
²⁰ decretum	beginsel, dogma
²¹ una <i>adv.</i>	tezamen
²² eo	daarheen
²³ confluere 3	bijeenstromen
²⁴ inuicem	daarentegen
²⁵ frigus, -oris	de kou
²⁶ expellere 3, -puli, -pulsus	verdrijven
²⁷ apparere 2	duidelijk zijn
²⁸ puteus	put, bron
²⁹ recessus 4	holte, uithoek
³⁰ superiror	zich hoger bevindend

[13,1] Je mag Aristoteles en diens leerling Theophrastus inzetten op de volgende mening (niet naar het idee van de Grieken, maar toch een man van aangename welsprekendheid, die moeiteloos elegant is). Wat hun behaagt, zal ik uiteenzetten. Er is altijd een uitwaseming vanuit de aarde, die nu eens droog is, dan weer gemengd met het vochtige; die uitwaseming vanuit het diepste tevoorschijn gebracht en tot zover als mogelijk omhoog gebracht, begeeft die luchtstroom zich terug en rolt in zichzelf terug, wanneer hij geen plaats verderop heeft, om daarheen naar buiten te gaan; de vechtpartij daarna met de terugstromende luchtstroom werpt alles wat in de weg staat heen en weer en of hij nu afgeseneden is, of zich door engten naar buiten heeft gewerkt, hij veroorzaakt een beweging en opschudding.

[13,2] Straton is van dezelfde school, en hij heeft deze tak van de filosofie beoefend en hij is een onderzoeker geweest van de natuur; van hem is zulk een dogma. Het warme en het koude gaan altijd weg naar de andere kant, ze kunnen niet op één plaats zijn: daarom stroomt het koude daarheen samen, waarvan de kracht van het warme is weggegaan en daarentegen is daar het waarme, vanwaar de koude verdreven is.

[13,3] In de wintertijd, wanneer er koude op aarde is, zijn de putten warm en evenzo grotten en alle holtes onder de aarde, omdat de hitte zich daarheen heeft begeven, terwijl die wijkt voor de koude, die de dingen daarboven heeft;

possidenti frigori cedens; qui, cum in inferiora peruenit et eo se quantum poterat ingressit¹, quo densior, hoc ualidior² est. †Frigori cal<idi> uis† superuenit, cui necessario³ congregatus⁴ ille iam et in angustum pressus loco cedit⁵.

[13,4] Idem contrario⁶ euenit: cum uis maior frigidi illata⁷ in cauernis⁸ est, quicquid illic calidi latet⁹, frigori cedens abit in angustum et magno impetu agitur, quia non patitur utriusque natura concordiam¹⁰ nec in uno moram¹¹. Fugiens ergo et omni modo cupiens excedere proxima quaeque¹² remolitur¹³ ac iactat.

[13,5] Ideoque antequam terra moueatur, solet mugitus¹⁴ audiri uentis in abdito¹⁵ tumultuantibus¹⁶. Nec enim aliter posset, ut ait noster Uergilius¹⁷, "sub pedibus mugire solum et iuga¹⁸ celsa¹⁹ moueri", nisi hoc esset uentorum opus²⁰.

[13,6] Uices²¹ deinde huius pugnae sunt eadem: fit calidi congregatio²² ac rursus eruptio; tunc frigida compescuntur²³ et secedunt²⁴ mox futura potentiora²⁵. Dum ergo alterna²⁶ uis cursat²⁷ et ultro²⁸ citroque spiritus commeat²⁹, terra concutitur.

---

¹ ingerere 3, -gessi	naarbinnen gieten, werpen
² validus	krachtig
³ necessario	noodzakelijkerwijs
⁴ congregare	bijeen brengen
⁵ cedere + <i>abl.</i>	wijken van
⁶ contrario	daartegenover
⁷ inferre, -tuli, -latus	binnenbrengen
⁸ caverna	hol, grot
⁹ latere 2	zich schuilhouden
¹⁰ concordia	eensgezindheid, eendracht
¹¹ mora	oponthoud, hindernis
¹² quisque + <i>superlativus</i>	juist de ..ste
¹³ remolior	terugduwen
¹⁴ mugitus 4	geloei
¹⁵ abditum	het verborgene
¹⁶ tumultuare	tekeer gaan
¹⁷ <i>Publius Vergilius Maro (in de Middeleeuwen ook geschreven als Virgilius; vroeger in het Nederlands Vergiel of Virgiel) (Mantua, 15 oktober 70 v.Chr. – Brindisi, 21 september 19 v.Chr.) was een Romeins dichter.</i>	
¹⁸ iugum	bergrug
¹⁹ celsus	verheven
²⁰ opus <i>n.</i>	werk
²¹ vicis	beurt, afwisseling
²² congregatio	samenballing
²³ compescere 3	matigen
²⁴ secedere 3	zich terugtrekken
²⁵ potens	machtig
²⁶ alternus	afwisselend
²⁷ cursare	rondrennen
²⁸ ultro et citro	heen en weer
²⁹ commeare	gaan

---

wanneer de warmte in de lager gelegen delen gekomen is en zich, voorzover ze kon, daarheen heeft begeven, is die hitte des te krachtiger naarmate die dichter is. De kracht van warmte volgt direct op de koude waarvoor die warmte verzameld en ook in een enge geduwd noodzakelijk plaats maakt..

[13,4] Hetzelfde gebeurt in het tegenoverstelde geval: wanneer een grotere kracht van de kou in holtes binnengedrongen is, dan wijkt alwat daar aan warmte zich schuil houdt voor de koude en verdwijnt naar een enge en wordt met een enorme onstuimige kracht voortgedreven, omdat de natuur van ieder van beide geen eendracht verdraagt en ook geen verblijf op één plaats. Dus duwt de hitte, op de vlucht en volstrekt verlangend weg te gaan, juist hetgeen, dat het dichtst in de buurt is, terug en werpt zij dat heen en weer.

[13,5] Daarom voordat de aarde beweegt, pleegt men geloei te horen, omdat de winden in een verborgen plek tekeer gaan. Niet zou immers op een andere manier, zoals onze Vergilius zegt, 'onder de voeten de grond kunnen loeien en zouden rijzige bergruggen kunnen bewegen', tenzij dit het werk van winden zou zijn.

[13,6] Verder wisselen deze gevechten zich op dezelfde wijze af: er vindt een opeenhoping van warmte plaats en een uitbraak, dan wordt wat koud is gematigd en maakt dat plaats, wat spoedig weer sterker zal zijn. Terwijl dus de afwisselende kracht heen en weer rent en de luchtstroom heen en weer gaat, beeft de aarde.

14 Ontstaan bevingen doordat wind ontsnapt?

[14,1] Sunt qui existiment spiritu quidem et nulla alia ratione tremere terram, sed ex alia causa quam Aristoteli placuit. Quid sit quod¹ ab his dicatur audi: corpus nostrum et sanguine irrigatur² et spiritu, qui per sua itinera³ decurrit. Habemus autem quaedam angustiora receptacula⁴ animae per quae nihil amplius quam⁵ meat⁶, quaedam patentiora⁷ in quibus colligitur et unde diuiditur in partes. Sic hoc totum terrarum omnium corpus et aquis, quae uicem⁸ sanguinis tenent, et uentis, quos nihil aliud quis quam animam uocauerit, peruium⁹ est. Haec duo aliubi¹⁰ currunt, aliubi consistunt.

[14,2] Sed quemadmodum in corpore nostro, dum bona ualetudo¹¹ est, uenarum¹² quoque imperturbata¹³ mobilitas¹⁴ modum seruat; ubi aliquid aduersi¹⁵ est, micat¹⁶ crebrius et suspiria¹⁷ atque anhelitus¹⁸ laborantis¹⁹ ac fessi²⁰ signa sunt: ita terrae quoque, dum illis positio²¹ naturalis est, inconcussae manent; cum aliquid peccatur²², tunc uelut aegri corporis motus est, spiritu illo qui modestius²³ perfluebat²⁴ icto²⁵ uehementius et quassante²⁶ uenas suas. Nec, ut illi paulo ante dicebant, quibus animal²⁷ placet esse terram. Nisi hoc est, quemadmodum animal totum uexationem²⁸ sentiet; neque enim in nobis febris²⁹

---

¹ quid est quod + <i>coni.</i>	Wat is de reden dat
² irrigare	bevloeiën
³ iter <i>n.</i> , itineris	weg
⁴ receptaculum	vergaarplaats, toevluchtoord
⁵ nihil amplius quam	slechts
⁶ meare	gaan, trekken
⁷ patens	open staand, wijd
⁸ vicis	rol, functie
⁹ pervius	begaanbaar
¹⁰ aliubi ... aliubi ..	hier .... daar
¹¹ valetudo	gezondheid
¹² vena	ader
¹³ imperturbatus	rustig
¹⁴ mobilitas	bewegelijkheid
¹⁵ aduersus	tegenoverstaand, vijandig, tegenspoedig
¹⁶ micare	trillen, kloppen
¹⁷ suspirium	zucht, ademnod
¹⁸ anhelitus 4	het hijgen
¹⁹ laborare	zwoegen
²⁰ fessus	vermoeid
²¹ positio	plaatsing, gesteldheid
²² peccare	een fout begaan
²³ modestus	ingetogen, gematigd
²⁴ perfluere 3	er doorheen stromen
²⁵ icere 5, ici, ictus	treffen
²⁶ quassare	heen en weer schudden
²⁷ animal <i>n.</i>	levend wezen
²⁸ vexatio	kwelling
²⁹ febris	koorts

[14,1] Er zijn er die menen, dat de aarde wel door de luchtstroom en op geen enkele andere manier beeft, maar om een andere reden dan Aristoteles heeft besloten. Hoor wat de reden is waarom dit door hen gezegd wordt: ons lichaam wordt met bloed bevoeid en met de luchtstroom, die door zijn eigen banen rent. Wij hebben echter zekere beperktere vergaarplaatsen voor de ziel, waardoorheen zij slechts gaat, sommige wijdere vergaarplaatsen, waar zij zich verzamelt en vanwaar zij in delen verdeeld wordt. Heel dit lichaam van de hele aarde is begaanbaar én voor de wateren, die als bloed zijn, én voor de winden, die men niets anders dan de ziel kan noemen. Deze twee rennen hier en stoppen daar.

[14,2] Maar evenals in ons lichaam, houdt de rustige bewegelijkheid van de aderen ook de maat in stand, zolang als er sprake is van goede gezondheid; wanneer er sprake is van een ziekte, dan is de hartslag sneller en zijn ademnood en gehijg tekenen van een ziek en vermoeid persoon: zo blijft ook de aarde, zolang zij haar natuurlijke gesteldheid heeft, zonder schokken; maar wanneer er iets fout gaat, dan is er een beving evenals van een ziek lichaam, wanneer die luchtstroom, die behoorlijk gematigd stroomde, een heviger stoot heeft gekregen en de eigen aders schudt. En het is niet zoals die lieden zojuist zeiden, die besluiten dat de aarde een levend wezen is. Tenzij dit het geval is, dan zal zij zoals een levend wezen in zijn geheel de kwelling voelen; en niet immer doet in ons koorts nu eens delen

alias partes moratius¹, alias citius impellit, sed per omnes pari aequalitate² discurrit.

[14,3] Uide ergo num quid³ intret in illam spiritus ex circumfuso aere. Qui, quamdiu⁴ habet exitum, sine iniuria labitur; si offendit⁵ aliquid et incidit⁶ quod uiam clauderet, tunc oneratur⁷ primo infundente⁸ se a tergo aere, deinde per aliquam rimam⁹ maligne¹⁰ fugit et hoc acrius fertur, quo angustius. Id sine pugna non potest fieri, nec pugna sine motu.

[14,4] At si ne rimam quidem per quam efflueret inuenit, conglobatus illic furit¹¹ et hoc¹² atque illo circumagitur aliaque deicit, alia intercidit¹³, cum tenuissimus idemque¹⁴ fortissimus et irrepat quamuis in obstructa¹⁵ et quicquid intrauit ui sua diducat¹⁶ ac dissipet¹⁷. Tunc terra iactatur: aut enim datura uento locum discedit, aut, cum dedit, in ipsam qua illum emisit cauernam fundamento spoliata¹⁸ considit.

15.Aardbevingen door een opgesloten luchtstroom.

[15,1] Quidam ita existimant: terra multis locis perforata¹⁹ est nec tantum primos illos aditus habet quos uelut²⁰ spiramenta²¹ ab initio sui recepit, sed multos illi casus imposuit²². Aliubi deduxit quicquid superne²³ terreni²⁴ erat aqua, alia torrentes²⁵ cecidere, alia aestibus²⁶ magnis disrupta²⁷ patuerunt. Per haec

---

¹ moratus	dralend, pauzerend
² aequalitas	gelijkheid
³ = aliquid (spiritus)	
⁴ quamdiu	zolang als
⁵ offendere 3	kwetsen
⁶ incidere 3	zich voordoen
⁷ onerare	belasten
⁸ infundere 3	gieten, storten
⁹ rima	spleet
¹⁰ malignus	spaarzaam
¹¹ furire	razen
¹² hoc atque illo	hierheen en daarheen
¹³ intercidere 3	afbreken
¹⁴ idem	dezelfde, tevens, ook
¹⁵ obstruere 3, -struxi, -structus	ontoegankelijk maken
¹⁶ diducere 3	scheiden, uitelkaar trekken
¹⁷ dissipare	uiteenjagen, verstrooien
¹⁸ spoliatus + <i>abl.</i>	berooft van
¹⁹ perforatus	doorboord
²⁰ uelut	a.h.w.
²¹ spiramentum	luchtweg, -pijp
²² imponere + <i>dat.</i> 3	aanbrengen in
²³ superne <i>adv.</i>	boven
²⁴ terrenum	akker, aardbodem
²⁵ torrens	bergbeek
²⁶ aestus	het kolken, stroming
²⁷ disrupta, -rupi, -ruptus	uiteenrukken, openbreken

---

trager dan weer sneller beven, maar ijlt de koorts door alle delen evenzeer.

[14,3] Bekijk dus eens of in die aarde iets van de luchtstroom uit de lucht, die om de aarde heen gegoten is, binnendringt. Deze glijdt zonder schade, zolang als het een uitgang heeft; als hij tegen iets gestoten is en iets getroffen heeft dat de weg afsluit, dan wordt die luchtstroom verergerd ten eerste omdat de lucht aan de achterkant op hem stort, daarna vlucht hij mondjesmaat door een spleet en gaat hij des te heftiger, naarmate het smaller is. Dit kan niet zonder strijd gebeuren en geen strijd gaat zonder beweging.

[14,4] Maar als hij zelfs niet een spleet vindt om daardoorheen naar buiten te stromen, dan raast die luchtstroom daar opeengehoopt en dan wordt hij nu eens hierheen en dan weer daarheen voortgedreven en werpt hij sommige dingen neer en breekt hij andere dingen af, omdat hij tevens zeer fijn en sterk én in dingen binnendringt hoe ontoegankelijk die ook zijn én alwat hij is binnengegaan met zijn kracht uit elkaar trekt en verstrooit. Dan beeft de aarde: of de aarde gaat uiteen om voor de wind plaats te maken, of wanneer hij dat gedaan heeft, verdwijnt hij in juist die holte, waaruit hij die wind heeft laten gaan, omdat de aarde nu beroofd is van zijn fundament.

[15,1] Sommigen hebben de volgende mening: de aarde is op veel plaatsen poreus en niet alleen heeft hij die oorspronkelijke toegangen, die hij vanaf zijn begin als luchtwegen heeft gekregen, maar het lot heeft vele in hem aangelegd. Op de ene plaats heeft water alwat boven aan aardbodem was mee naar beneden genomen, bergbeken hebben sommige dingen neer geworpen, andere dingen zijn, door grote stromingen opengebrosen, zichtbaar geworden.

interualla intrat spiritus: quem si inclusit mare et altius adegit¹ nec fluctus retro abire permisit, tunc ille exitu simul redituque praecluso² uolutatur et, quia in rectum non potest tendere, quod illi naturale est, in sublime³ se intendit et terram prementem diuerberat⁴.

16. De aarde is vol levengevende lucht.

[16,1] Etiamnunc dicendum est quod plerisque auctoribus placet et in quod fortasse fiet discessio⁵. Non esse terram sine spiritu palam⁶ est, non tantum illo dico quo se tenet ac partes sui iungit, qui inest etiam saxis mortuisque corporibus, sed illo dico uitali⁷ et uegeto⁸ et alente⁹ omnia. Hunc nisi haberet, quomodo tot arbustis¹⁰ spiritum infunderet non aliunde uiuentibus et tot satis¹¹? Quemadmodum tam diuersas¹² radices¹³ aliter atque aliter¹⁴ in se mersas foueret¹⁵, quasdam summa receptas parte, quasdam altius tractas, nisi multum haberet animae tam multa tam uaria generantis¹⁶ et haustu¹⁷ atque alimento¹⁸ sui educantis¹⁹?

[16,2] Leuibus²⁰ adhuc argumentis ago: totum hoc caelum, quod igneus aether²¹, mundi summa pars, claudit²², omnes hae stellae, quarum iniri²³ non potest numerus, omnis hic caelestium coetus²⁴ et, ut alia praeteream, hic tam prope a²⁵ nobis agens cursum²⁶ sol, omni terrarum ambitu²⁷ non semel²⁸ maior, alimentum

---

¹ adigere 3, -egi	binnen drijven
² praecludere 3	afsluiten, versperren
³ sublimis	zich in de lucht bevindend, hoog
⁴ diuerberare	uiteen doen springen
⁵ fit discessio	er wordt gestemd
⁶ palam est	het is bekend
⁷ vitalis	leven gevend
⁸ vegetus	levendig, actief
⁹ alere 3	voeden
¹⁰ arbustum	boomgaard
¹¹ sata <i>n.pl.</i>	het gezaaide
¹² diuersus	naar verschillende kanten gekeerd
¹³ radix	wortel
¹⁴ aliter atque aliter	nu eens zus en dan weer zo
¹⁵ fouere 2	koesteren verzorgen
¹⁶ generare	voortbrengen
¹⁷ haustus 4	het inademen
¹⁸ alimentum	voeding
¹⁹ educare	opvoeden
²⁰ levis	licht
²¹ aether	ether, bovenste luchtlaag, lucht
²² claudere 3	opsluiten
²³ inire numerum + <i>gen.</i>	tellen
²⁴ coetus 4	bijeenkomst, vergadering, groep
²⁵ prope a + <i>abl.</i>	dichtbij
²⁶ cursum agere	een baan afleggen
²⁷ ambitus 4	omtrek
²⁸ semel <i>adv.</i>	eenmaal

Via deze tussenruimten komt de luchtstroom binnen: als de zee die heeft ingesloten en dieper naar binnen heeft gedreven en niet de golven heeft toegestaan terug te gaan, dan rolt die, terwijl tegelijk uitweg en terugweg versperd zijn en omdat die niet rechtuit kan snellen, hetgeen hem in de aard ligt, verheft die zich omhoog en geselt hij de aarde die hem bedrukt.

[16,1] Ook nu moet gezegd worden wat de zeer zegslieden bevalt en waarover het misschien tot een stemming zal komen. Het is bekend dat de aarde niet zonder luchtstroom is en dan heb ik het niet alleen over die, waarmee zij zich bijeenhoudt en de eigen delen verbindt, die ook in rotsen is en in dode lichamen zit, maar ik heb het over die leven gevende, actieve en die alles voedt. Als de aarde deze luchtstroom niet zou hebben, hoe zou de aarde dan in zoveel boomgaarden, die van geen andere bron leven en in zo vele gewassen, de luchtstroom gieten? Hoe zou hij de wortels koesteren, die zo verschillende kanten opgaan en die nu eens zus dan weer zo in hem zijn ondergedompeld, terwijl sommige van die wortels in het bovenste deel zitten, sommige dieper zitten, als hij niet veel levensadem zou hebben, die zo vele en zo verscheidene wezens voortbrengt en met een voedende teug van zichzelf die grootbrengt?

[16,2] Ik ga nog met lichte bewijzen te werk: heel deze hemel, die door de vurige aether, het hoogste deel van de hemel, ingesloten wordt, al deze sterren, waarvan men het aantal niet kan tellen, heel deze verzameling van hemellichamen en om aan de rest voorbij te gaan, de zon, die zo dichtbij ons zijn baan voltooit en die niet eenmaal groter is dan heel de omtrek van de aarde

ex terreno trahunt et inter se partiuntur¹ nec ullo alio scilicet quam halitu² terrarum sustentur: hoc illis alimentum, hic pastus³ est.

[16,3] Non posset autem tam multa tantoque se ipsa maiora nutrire⁴, nisi plena⁵ esset animae, quam per diem ac noctem ab omnibus partibus sui fundit; fieri enim non potest ut non multum illi supersit, ex qua tantum petitur ac sumitur. Et ad tempus⁶ quidem quod exeat nascitur (nec enim esset perennis⁷ illi copia suffecturi⁸ in tot caelestia⁹ spiritus, nisi inuicem¹⁰ elementa recurrerent et in aliud alia soluerentur¹¹), sed tamen necesse est abundet¹² ac plena sit et ex condito proferat:

[16,4] non est ergo dubium quin¹³ multum spiritus intus lateat et caeca¹⁴ sub terra spatia aer latus obtineat¹⁵. Quod si uerum est, necesse est id saepe moueatur quod re mobilissima plenum¹⁶ est: numquid¹⁷ enim dubium esse cuiquam potest quin nihil sit tam¹⁸ inquietum quam aer, tam uersabile¹⁹ et agitatione²⁰ gaudens?

17. Wanneer wind niet weg kan, veroorzaakt hij bevingen.

[17,1] Sequitur ergo ut naturam suam exerceat et quod semper moueri uult, aliquando et alia moueat. Id quando fit? Quando illi cursus interdictus²¹ est. Nam quamdiu non impeditur²², ita placide; cum offenditur et retinetur, insanit²³ et moras²⁴ suas abripit, non aliter quam ille "pontem indignatus²⁵ Araxes¹":

---

¹ partiri	verdelen
² halitus 4	adem, damp
³ pastus 4	voer, weide
⁴ nutrire	voeden
⁵ plenus + gen.	vol van
⁶ ad tempus	te rechter tijd
⁷ perennis	eeuwig, nooit opdrogend
⁸ sufficere 5, -feci, -fectus	voldoende zijn
⁹ caelestis	hemels
¹⁰ inuicem	beurtelings
¹¹ solvere 3	oplossen, ontbinden
¹² abundare	in overvloed hebben
¹³ non est dubium quin + coni.	het lijkt geen twijfel of
¹⁴ caecus	onzichtbaar
¹⁵ obtinere 2	bezetten
¹⁶ plenus + abl.	vol van
¹⁷ numquid	toch niet
¹⁸ tam ... quam ..	zozeer .. als ..
¹⁹ uersabilis	bewegelijk, onbestendig
²⁰ agitatio	het heen en weer bewegen
²¹ interdicare 3	ontzeggen, verbieden
²² impedire	verhinderen, hinderen
²³ insanire	waaninnig zijn
²⁴ mora	hindernis, belemmering
²⁵ indignari	verontwaardigd zijn over

---

halen uit het aardse hun voeding en verdelen dat onder elkaar en worden natuurlijk door niets anders ondersteund dan door de damp van het aardse. Dit hebben ze als voedsel dit als voer.

[16,3] Niet zou de aarde echter zo veel lichamen en lichamen, die veel groter zijn dan hijzelf kunnen voeden, als hij niet vol levensadem was, die hij overdag en 's nacht uit al zijn delen laat stromen; het kan immers niet gebeuren, dat hij niet veel over heeft, waaruit zoveel gehaald en genomen wordt. En wel wordt als iets naar buiten komt, voor het moment geboren (en niet immers zou hij een eeuwige voorraad luchtstroom hebben, die voldoende zou zijn voor zoveel hemellichamen, als de elementen niet ombeurten snel terug zouden keren en zij ontbonden zouden worden, sommige in dit en andere in dat), maar toch is het noodzakelijk, dat de aarde ervan overloopt en daarvan vol is en het vanuit het verborgene tevoorschijn brengt: :

[16,4] Het lijdt dus geen twijfel of veel luchtstroom houdt zich schuil in de aarde en de uitgestrekte lucht bezet onzichtbare ruimtes onder de aarde. Als dit waar is, moet dat vaak bewogen worden, wat vol is van de bewegelijkste materie; het kan toch niet voor iemand twijfelachtig zijn, dat niets zo onrustig is als lucht, zo veranderlijk en blij heen en weer bewogen te worden.

[17,1] Er volgt dus dat de lucht zijn eigen natuur vervult en omdat het altijd wil bewegen en omdat het soms ook andere dingen beweegt. Wanneer gebeurt dit? Wanneer hem de doorgang ontzegd is. Want zolang als hij niet belemmerd wordt, gaat hij rustig; wanneer die een stoot krijgt en wordt tegengehouden, wordt die waanzinnig en breekt hij weg wat hem tegenhoudt, net zoals die rivier de Araxes, toen die verontwaardigd was over een brug:

---

¹ De Aras is de rivier die de zuidelijkste begrenzing vormt van de Kaukasus. Hij ontspringt in Turkije en mondt in Azerbeidzjan uit in de Koera, waarvan het de grootste zijrivier is. De lengte is ca 1072 km. In de oudheid heette de rivier de Araxes. De rivier is ook bekend onder zijn Russische (en Armeense) naam: Araks.

[17,2] quamdiu illi facilis et liber est alueus¹, primas quasque aquas explicat²; ubi saxa manu uel casu illata³ repressere⁴ uenientem, tunc impetum⁵ mora quaerit et, quo plura opposita sunt, plus inuenit uirium: omnis enim illa unda, quae a tergo superuenit et in se crescit, cum onus suum sustinere⁶ non potuit, uim ruina parat et prona⁷ cum ipsis quae obiacebant⁸ fugit. Idem spiritu fit, qui quo ualentior agiliorque⁹ est, citius¹⁰ eripitur¹¹ et uehementius saeptum¹² omne disturbat: ex quo motus fit, scilicet eius partis sub qua pugnatum est.

[17,3] Quod dicitur uerum esse et illo probatur: saepe, cum terrae motus fuit, si modo¹³ pars eius aliqua disrupta est, inde uentus per multos dies fluxit¹⁴, ut traditur factum eo motu quo Chalcis¹⁵ laborauit¹⁶: quod apud Asclepiodotum¹⁷ inuenies, auditorem¹⁸ Posidonii¹⁹, in his ipsis quaestionum naturalium causis. Inuenies et apud alios auctores hiase²⁰ uno loco terram et inde non exiguo²¹ tempore spirasse²² uentum, qui scilicet illud iter ipse sibi fecerat per quod ferebatur.

18. Onbelemmerde luchtstroom veroorzaakt geen beving.

[18,1] Maxima ergo causa est propter quam terra moueatur spiritus natura citus et locum e loco mutans²³. Hic quamdiu non impellitur et in uacanti¹ spatio latet, iacet innoxius² nec circum iectis molestus³ est;

---

¹ alueus	de bedding
² explicare	ontvouwen, laten uitwaaieren, laten stromen
³ inferre, -tuli, -latus	brengen naar
⁴ represserunt: reprimere 3, -pressi	terugduwen
⁵ impetus	aandrang, onstuimige vaart, het beuken
⁶ sustinere 2	dragen
⁷ pronus	vooroverhangend, vooruitstormend
⁸ obiacere 2	in de weg liggen
⁹ agilis	snel, wendbaar, bewegelijk
¹⁰ cito	snel
¹¹ eripi	zich bevrijden
¹² saeptum	scheidingswand
¹³ si modo	als tenminste
¹⁴ fluere 3, fluxi	stromen
¹⁵ Chalcis, plaats op Euboia	
¹⁶ laborare	gebukt gaan onder
¹⁷ Asclepiodotus Tacticus, filosoof en schrijver van de 1 ^e eeuw voor Christus, leerling van Posidonius, volgens Seneca schrijver van <i>Quaestionum Naturalium Causae</i> .	
¹⁸ auditor	toehoorder, leerling.
¹⁹ Posidonius van Apameia (Grieks: Ποσειδώνιος ο Ρόδιος) (ca. 135 v.Chr. - 51 v.Chr.), was een Grieks stoïcijnse filosoof en zeer veelzijdig wetenschapper, die zich onder andere bezighield met astronomie, geografie, geschiedenis en wiskunde. Van zijn vele werken zijn slechts fragmenten bewaard gebleven.	
²⁰ hiare	open staan, opengaan
²¹ exiguus	gering
²² spirare	uitblazen
²³ mutaere	afwisselen, ruilen

[17,2] zolang als hij een gemakkelijke en vrije bedding heeft, laat hij juist de eerste wateren⁴ stromen; wanneer stenen, die met de hand of door toeval in de bedding zijn gebracht, hem bij zijn komst hebben geblokkeerd, dan wordt hij door de belemmering onstuimig en naarmate er meer stenen in de weg geplaatst zijn, vindt hij des te meer krachten: die hele golf immers, die van achteren erover heen komt en zwelt, genereert, wanneer hij zijn eigen last niet heeft kunnen torsen, door zijn val kracht en vlucht vooruitstormend met juist wat in de weg lag. Hetzelfde gebeurt met de luchtstroom, die naarmate die krachtiger en sneller is, zich des te sneller bevrijdt en des te heviger iedere scheidingswand vernietigt: ten gevolge daarvan ontstaat een beving en wel van dat deel, waaronder gestreden is.

[17,3] Dat waar is wat gezegd wordt, wordt ook daardoor bewezen: dikwijls, wanneer er een aardbeving is geweest, als slechts een deel van de aarde verwoest is, heeft de wind vandaar gedurende vele dagen gestroomd, zoals men vertelt, dat gebeurd is door die beving, waaronder Chalcis gebukt is gegaan: en dit zul je bij Asclepiodotus vinden, de leerling van Posidonius, juist in dit boek 'Oorzaken' van zijn 'Quaestiones Naturales'. Je zult ook bij andere schrijvers vinden, dat de aarde op één plaats open gegaan is en dat vandaar de wind geen geringe tijd gewaaid heeft; hij had namelijk die route, waarover hij ging, voor zichzelf gecreëerd.

[18,1] De grootste oorzaak dus waarom de aarde bewogen wordt, is de luchtstroom, die van nature snel is en die telkens van plaats wisselt. Zolang deze niet voortgedreven wordt en zich in een vrije ruimte schuilhoudt, ligt hij daar zonder schade en is hij geen probleem voor wat er omheen is.

---

¹ vacare   leeg zijn

² innocuus   onschadelijk

³ molestus   lastig

⁴ *blijkbaar na een droge tijd, aan het begin van de regentijd.*

[18,2] ubi illum extrinsecus superueniens causa sollicite¹ compellitque et in artum² agit, si licet adhuc, cedit³ tantum et uagatur⁴: ubi erepta⁵ discedendi facultas⁶ est et undique obsistitur⁷, tunc "magno cum murmure montis circum claustra" fremit⁸, quae diu pulsata⁹ conuellit¹⁰ ac iactat, eo acrior quo cum mora¹¹ ualentiore luctatus¹² est.

[18,3] Deinde cum circa perlustrauit¹³ omne quo tenebatur, nec potuit euadere, inde, quo maxime impactus¹⁴ est, resilit¹⁵ et aut per occulta¹⁶ diuiditur¹⁷ ipso terrae motu raritate¹⁸ facta, aut per nouum uulnus emicuit¹⁹: ita eius non potest uis tanta cohiberi²⁰ nec uentum tenet ulla compages²¹. Soluit enim quodcumque uinculum et onus omne fert secum infususque per minima laxamentum²² sibi parat et indomita²³ naturae potentia liberat²⁴ se, utique²⁵ cum concitatus sibi ius suum uindicat²⁶.

[18,4] Spiritus uero inuicta²⁷ res est: nihil erit quod "luctantes uentos tempestatesque sonoras²⁸ imperio premat²⁹ ac uinclis et carcere frenet³⁰."

[18,5] Sine dubio poetae hunc uoluerunt uideri carcerem in quo sub terra clausi laterent, sed hoc non intellexerunt, nec id quod clausum est esse adhuc uentum

---

¹ sollicite	verontrustend
² artus	nauw
³ cedere 3	wijken, toegeven
⁴ vagari	rond dwalen
⁵ eripere 5, -ripui, -reptus	ontrukken
⁶ facultas, -tatis	gelegenheid
⁷ obsistere 3	blokkeren
⁸ fremere 3	donderen
⁹ pulsare	kloppen, bonzen tegen
¹⁰ conuellere	losrukken
¹¹ mora	belemmering
¹² luctari	worstelen
¹³ perlustrare	monsteren, nauwkeurig bekijken
¹⁴ impingere 3, -pigi, -pactus	jagen, drijven
¹⁵ resilire	terugspringen
¹⁶ occultus	geheim, verborgen
¹⁷ dividi	zich verdelen
¹⁸ raritas, -tatis	poreusheid
¹⁹ emicare, =micui	plotseling tevoorschijn komen
²⁰ cohibere 2	bedwingen
²¹ compages	verbinding, voeg, naad
²² laxamentum	bewegingsvrijheid, ruimte
²³ indomitus	ontembare
²⁴ liberare se + <i>abl.</i>	zich bevrijden van
²⁵ utique	in ieder geval
²⁶ sibi vindicare	voor zich opeisen
²⁷ invictus	onoverwinnelijk
²⁸ sonorus	donderend
²⁹ premere	drukken, kort houden
³⁰ frenare	beteugelen

[18,2] Wanneer vanbuitenaf een oorzaak verschijnt en hem zondeer rust te laten in beweging zet en in het nauw drijft, dan wijkt hij zover, als het nog kan en dwaalt hij in die mate rond: wanneer de gelegenheid weg te gaan hem ontrukkt is en hij van alle kanten geblokkeerd wordt, dan dreunt hij met luid gedonder van de berg rond zijn kluisters, die hij na er lang tegen gebonsd te hebben uiteenrukt en heen en weer werpt, des te heftiger, naarmate hij met een sterkere hindernis heeft geworsteld.

[18,3] Daarna wanneer hij datgene, waardoor hij vastgehouden werd, rondom heeft bekeken en wanneer hij niet daarvan heeft kunnen ontsnappen, waardoor hij het meest voortgedreven is, springt hij terug en hetzij verdeelt hij zich via verborgen rioutes, wanneer de aarde juist door de beving poreus geworden is, hetzij is hij naar buiten gesprongen via een nieuwe wond. Zo kan zijn zo grote kracht niet worden bedwongen en houdt geen voeg de wind tegen. Hij maakt immers iedere boei los en draag iedere last met zich mee en hij creëert ruimte voor zich, door de kleinste plekken binnen te stromene en met de ontembare macht van de natuur bevrijdt hij zich, in ieder geval wanneer hij voortgejaagd zijn recht voor zich opeist.

[18,4] De luchtstroom echter is een onoverwinnelijke zaak: er zal niets zijn, dat 'de worstelende winden en de donderende stormen met zijn gezag in toom kan houden en met zijn boeien en kerker kan beteugelen.'

[18,5] Absoluut hebben de dichters gewild dat dit de kerker scheen, waarin onder de aarde de winden opgesloten zich schuil hielden, maar ze hebben dit niet begrepen én dat dat wat opgesloten is nog niet wind is

nec id quod uentus est posse iam claudi. Nam quod in clauso est quiescit et aeris statio¹ est; omnis in fuga uentus est.

[18,6] Etiamnunc et illud accedit his argumentis per quod appareat motum effici spiritu, quod corpora quoque nostra non aliter tremunt quam si spiritum aliqua causa perturbat, cum timore contractus est, cum senectute languescit² et uenis torpentibus³ marcet⁴, cum frigore inhihetur⁵ aut sub⁶ accessionem⁷ cursu suo deicitur.

[18,7] Nam quamdiu sine iniuria⁸ perfluit⁹ et ex more procedit, nullus est tremor corpori: cum aliquid occurrit quod inhibeat eius officium¹⁰, tunc parum¹¹ potens in perferendis his quae integer¹² tulerat, deficiens¹³ concutit quicquid suo uigore¹⁴ tendebat¹⁵.

19. Wat zegt Metrodoros?

[19,1] Metrodorum Chium¹⁶, quia necesse est, audiamus, quod uult sententiae loco¹⁷ dicentem. Non enim permitto mihi ne eas quidem opiniones praeterire quas improbo¹⁸, cum satius¹⁹ sit omnium copiam²⁰ fieri et quae improbamus damnare potius quam praeterire.

[19,2] Quid ergo dicit? Quomodo, cum in dolio²¹ cantatur, uox illa per totum cum quadam discussione²² percurrit ac resonat et tam leuiter mota tamen circumit non sine tactu²³ eius tumultuque quo inclusa est, sic speluncarum sub terra pendentium²⁴ uastitas habet aera suum, quem, simul¹ alius superne

---

¹ statio stilstaan, kwartier, verblijfplaats

² languescere 3 verslappen, traag worden

³ torpere 2 stijf zijn

⁴ marcere 2 slap zijn

⁵ inhibere 3 tegenhouden

⁶ sub + acc. bij het naderen van

⁷ accessio koortsaanval

⁸ iniuria onrecht, schade

⁹ perfluere 3 stromen

¹⁰ officium taak

¹¹ parum te weinig

¹² integer ongeschonden

¹³ deficere 5 tekort schieten

¹⁴ vigor kracht

¹⁵ tendere 3 spannen

¹⁶ Metrodorus van Chios (Grieks: Μητρόδωρος ο Χίος) (4e eeuw v.Chr.) behoorde tot de school van de atomisten en was een compleet scepticus.

¹⁷ loco + gen. als

¹⁸ improbare afkeuren

¹⁹ satius n. beter

²⁰ copia overvloed

²¹ dolium wijnvat

²² discussio beving

²³ tactus 4 invloed

²⁴ pendere 2 hangen, zich bevinden

en dat niet dat wat de wind is, meer opgesloten kan worden. Want wat in een gesloten ruimte zit, dat rust en is er sprake van een stilstaan; iedere wind is op de vlucht.

[18,6] Ook nu komt dat bij deze bewijzen, waardoor het duidelijk kan zijn dat een beving door de luchtstroom tot stand gebracht wordt, namelijk het feit dat ook onze lichamen niet anders trillen dan als een of andere oorzaak onze luchtsroom in verwarring brengt, wanneer die door angst is samengetrokken is, wanneer hij traag wordt door ouderdom en krachteloos is doordat de aders stijf zijn, wanneer hij door koude wordt belemmerd, of bij een koortsaanval van zijn eigen ritme afgebracht wordt.

[18,7] Want zolang als hij zonder schade blijft stromen en volgens gewoonte voortgaat, kent het lichaam geen trilling; wanneer zich iets voordoet, dat diens taak belemmert, dan schudt hij alwat hij met zijn kracht spande, want hij schiet dan tekort, omdat hij te weinig in staat is in het uitvoeren van dat wat hij toen hij niets mankeerde, heeft gedaan.

[19,1] Laten wij, omdat dat noodzakelijk is, naar Metrodoros van Chios luisteren, wanneer hij als mening zegt wat hij wil. Ik sta mij immers zelfs niet toe die meningen over te slaan, die ik afkeur, omdat het beter is dat er een overzicht van alle meningen komt en het de voorkeur verdient om wat wij afkeuren te veroordelen boven dat over te slaan.

[19,2] Wat zegt hij dus? Zoals wanneer er in een wijnvat gezongen wordt, die stem met een zekere vervorming voortsnelst en weerklinkt en zo licht bewogen toch rondgaat niet zonder die ton aan te raken en niet zonder tumult van datgene waarin het is opgesloten, zo heeft die enorme omvang van grotten, die onder in de aarde zich bevinden haar eigen lucht, die in beweging gebracht wordt, zodra als andere lucht zich daarbovenop gestort heeft en het zo hevig heeft getroffen,

---

¹ simul = simulatque   zodra als

incidens percussit, agitatur, non aliter quam illa, de quibus paulo ante rettuli, inania¹ indito² clamore sonuerunt.

20. Sommigen spreken van meer oorzaken van bevingen.

[20,1] Ueniamus nunc ad eos qui omnia ista quae rettuli in causa³ esse dixerunt aut ex his plura. Democritus⁴ plura putat. Ait enim motum aliquando spiritu fieri, aliquando aqua, aliquando utroque, et id hoc modo prosequitur⁵. Aliqua pars terrae concaua⁶ est; in hanc aquae magna uis⁷ confluit. Ex hac est aliquod tenue⁸ et ceteris liquidius⁹. Hoc, cum superueniente grauitate¹⁰ reiectum est, illiditur¹¹ terris et illas mouet, nec enim fluctuari¹² potest sine motu eius in quod impingitur¹³.

[20,2] Etiam nunc quomodo de spiritu dicebamus, de aqua quoque dicendum est. Ubi in unum locum congesta est et capere se¹⁴ desiit¹⁵, aliquo incumbit¹⁶ et primo uiam pondere aperit, deinde impetu; nec enim exire nisi per deuexum¹⁷ potest diu inclusa nec in directum¹⁸ cadere moderate¹⁹ aut sine concussionem eorum per quae uel in quae cadit.

[20,3] Si uero, cum iam rapi coepit, aliquo loco substitit²⁰ et illa uis fluminis in se reuoluta est, in continentem²¹ terram repellitur et illam, qua parte maxime pendet, exagitat²². Praeterea aliquando madefacta²³ tellus liquore penitus²⁴

---

¹ inanis	leeg
² indere, -didi, -ditus	erin doen
³ causa	onderwerp
⁴ Democritus (Demokritos) van Abdera (Oudgrieks: Δημόκριτος, Dēmókritos) (ca. 460 v.Chr. -380/370 v.Chr.) was een Grieks geleerde, filosoof, astronoom en reiziger. Hij wordt tot de presocratici gerekend. Hij wordt ook de "lachende filosoof" genoemd.	
⁵ prosequi	bewijzen, beschrijven
⁶ concavus	hol
⁷ vis	massa
⁸ tenuis	teer, ondiep
⁹ liquidus	helder
¹⁰ gravitas	gewicht
¹¹ illidere 3 + dat.	slaan tegen
¹² fluctuari	golven, deinen
¹³ impingere 3 in + acc.	slaan tegen
¹⁴ se capere	zich beheersen
¹⁵ desinere 3, desii	ophouden
¹⁶ incumbere	zich storten op
¹⁷ devexus	glooiend
¹⁸ in directum	recht omlaag
¹⁹ moderate adv.	gematigd
²⁰ subsistere 3, -stiti	tot stilstand komen
²¹ continere 2	bevatten
²² exagitare	teisteren, verstoren
²³ madefactus	bevochtigd
²⁴ penitus adv.	diep van binnen

---

evenzeer als dat die lege voorwerpen, waarover ik zojuist gerapporteerd heb, hebben gegalmd nadat erin geroepen is.

[20,1]Laten we nu dus bij hen komen, die hebben gezegd, dat al die factoren, die ik vermeld heb, oorzaak van bevingen zijn, of die meer hiervan als oorzaak genoemd hebben. Democritus meent dat er meer zijn. Hij zegt immers, dat een beving soms door een luchtstroom plaats vindt, soms door water, soms door ieder van beide en hij beschrijft dit op de volgende wijze. Een deel van de aarde is hol; hierheen stroomt een grote massa water samen. Hiervan is een deel laag en helderder dan de rest. Wanneer dit terugworpen is, doordat er een gewicht bovenop komt, wordt het tegen de aarde geslagen en beweegt het die aarde en kan het namelijk niet golven zonder dat te bewegen, waartegen het geslagen wordt.

[20,2] Ook moet er nu, zoals wij over de luchtstroom spraken, over water gesproken worden. Wanneer het op één plek bijeengebracht is en opgehouden is zich te verzamelen, stort het zich ergensheen en baant het zich eerst een weg door zijn gewicht, daarna door zijn onstuimigheid; en niet immers kan het, terwijl het lange tijd opgesloten is, weggaan tenzij via glooiend terrein en niet kan het gematigd recht omlaag vallen of zonder die dingen te schokken, waarover heen of waarop het valt.

[20,3] Als het water, wanneer het begonnen is voort te snellen, op de een of andere plaats tot stilstand is gekomen en die watermassa van de stroom weer terug is gestroomd naar zichzelf, wordt het teruggeslagen tegen het land, dat die massa bevat en teistert dat deel, waar de grond het meest labiel is. Bovendien soms, als de aarde nat is geworden, doordat het vocht diep opgenomen is,

accepto altius sedit¹ et fundus² ipse uitiatur: tunc ea pars premitur in quam maxime aquarum uergentium³ pondus inclinat⁴.

[20,4] Spiritus uero nonnumquam impellit undas et, si uehementius institit, eam scilicet partem terrae mouet in quam coactas aquas intulit; nonnumquam in terrena itinera coniectus et exitum quaerens mouet omnia. Terra autem penetrabilis⁵ uentis est et spiritus subtilior⁶ est quam ut possit excludi, uehementior quam ut sustineri⁷ concitatus ac rapidus.

[20,5] Omnes istas esse posse causas Epicurus⁸ ait pluresque alias temptat et illos qui aliquid unum ex istis esse affirmauerunt corripit⁹, cum sit arduum¹⁰ de his, quae coniectura¹¹ assequenda¹² sunt, aliquid certi promittere.

[20,6] Ergo, ut ait, potest terram mouere aqua, si partes aliquas eluit¹³ et adrosit¹⁴, quibus desiit posse extenuatis¹⁵ sustineri quod integris ferebatur. Potest terram mouere impressio¹⁶ spiritus: fortasse enim aer extrinsecus alio intrante aere agitur, fortasse aliqua parte subito decidente percutitur¹⁷ et inde motum capit. Fortasse aliqua pars terrae uelut columnis¹⁸ quibusdam ac pilis¹⁹ sustinetur, quibus uitiatis ac recedentibus²⁰ tremit pondus impositum.

[20,7] Fortasse calida uis spiritus in ignem uersa²¹ et fulmini similis cum magna strage²² obstantium fertur. Fortasse palustres²³ et iacentes aquas aliquis flatus²⁴ impellit et inde aut ictus²⁵ terram quatit²⁶ aut spiritus agitatio²⁷ ipso motu

---

¹ sidere, sedi

zakken, dalen

² fundus

grond bodem

³ uergere 3

gericht zijn naar

⁴ inclinare

neigen

⁵ penetrabilis

doordringbaar

⁶ subtilis

fijn, dun

⁷ sustinere 2

weehouden

⁸ Epicurus (Oudgrieks: *Ἐπίκουρος*, *Epikouros*, Nederlands, verouderd: *Epicuur*; 341 v.Chr. - 270 v.Chr.) was een Grieks filosoof, hedonist en aanhanger van het atomisme. Hij was de grondlegger van het naar hem vernoemde epicurisme, een van de scholen uit de hellenistische filosofie.

⁹ corripere 5

laken, berispen, gispen

¹⁰ arduus

moeilijk

¹¹ coniectura

het gissen

¹² assequi 3

begrijpen

¹³ eluere, -lui 3

wegspoelen

¹⁴ adrodere 3, -rosi

knabbelen aan

¹⁵ extenuare

verminderen, afzwakken

¹⁶ impressio

aanval, binnendringen

¹⁷ percutere 5

hevig doen schudden

¹⁸ columna

zuil

¹⁹ pila

pilaar

²⁰ recedere 3

terugwijken, vergaan

²¹ uertere 3, uerti, uersus

veranderen

²² strages

neerwerpen, verwoesting

²³ paluster, -tris, -tre

moerassig

²⁴ flatus

het waaien

²⁵ ictus 4

klap

²⁶ quaterne 5

schudden

²⁷ agitatio

het bewegen

zakt die dieper en lijdt de grond zelf schade: dan ondervindt dat deel druk, waarheen het meest het gewicht van de aflopende wateren, neigt.

[20,4] Echter soms drijft de luchtstroom de wateren voort en als hij heviger heeft aangedrongen, dan beweegt hij natuurlijk dat deel van de aarde, waarheen hij het bijeengebrachte water heeft gebracht; soms gericht op wegen over land en op zoek naar een uitweg beweegt hij alles. De aarde echter is doordringbaar voor de winden en de luchtstroom is te fijn om buitengesloten te kunnen worden en te heftig om, voortgejaagd en snel, te worden tegengehouden.

[20,5] Epicurus zegt dat dat allemaal oorzaken van bevingen kunnen zijn en hij onderzoekt er nog meer en hij laakt die lieden, die hebben verzekerd dat slechts één daarvan de oorzaak is, hoewel het moeilijk is over die zaken, die men door te gissen kan begrijpen, iets zekers in het vooruit zicht te stellen.

[20,6] Dus kan, zoals hij zegt, water de aarde bewegen, als het enige delen weggespoeld heeft en daaraan geknabbeld heeft, en als door de verzwakking daarvan datgene niet meer omhoog gehouden kon worden, wat door die delen, zolang ze intact waren, gedragen werd. Een aanval van de luchtstroom kan de aarde bewegen: misschien wordt de lucht in de aarde immers voortgedreven, doordat van buiten andere lucht binnendringt, misschien wordt de aarde zwaar geschokt, doordat een deel er plotseling vanaf valt en krijgt hij dientengevolge een beving. Misschien wordt een deel van de aarde evenals door een soort van zuilen en peilers omhooggehouden en als die schade oplopen en bezwijken dan trilt het gewicht dat er bovenop ligt.

[20,7] Misschien woedt de hete kracht van de luchtstroom, wanneer die in vuur is veranderd en op bliksem lijkt, met grote verwoesting van wat in de weg staat. Misschien worden rustige moeraswateren voortgejaagd door een blazen en schokt dientengevolge of een klap de aarde of begeeft zich het bewegen van de luchtstroom, terwijl die juist door zich te bewegen

crescens et se incitans ab imo in summa usque perfertur. Nullam tamen illi placet causam motus esse maiorem quam spiritum.

21. De luchtstroom vuurt alles aan.

[21,1] Nobis quoque placet hunc spiritum esse qui possit tanta conari¹, quo nihil est in rerum natura potentius², nihil acrius³, sine quo ne illa quidem, quae uehementissima sunt, ualent⁴: ignem spiritus concitat; aquae, si uentum detrahas, inertes⁵ sunt: tunc demum impetum sumunt, cum illas agit flatus. Et potest dissipare⁶ magna terrarum spatia et nouos montes subiectus⁷ extollere et insulas non ante uisas in medio mari ponere: Theren et Therasiam et hanc nostrae aetatis⁸ insulam, spectantibus nobis in Aegaeo mari natam, quis dubitat quin⁹ in lucem spiritus uexerit¹⁰?

[21,2] Duo genera¹¹ sunt, ut Posidonio placet, quibus mouetur terra. Utrique nomen est proprium¹²: altera succussio¹³ est, cum terra quatitur et sursum ac deorsum¹⁴ mouetur, altera inclinatio¹⁵, qua in latera¹⁶ nutat alternis¹⁷ nauigii more¹⁸. Ego et tertium illud existimo quod nostro uocabulo¹⁹ signatum²⁰ est; non enim sine causa tremorem terrae dixere maiores, qui utrique dissimilis est; nam nec succutiuntur tunc omnia nec inclinantur sed uibrantur²¹, res minime in eiusmodi casu noxia²²; sicut longe perniciosior²³ est inclinatio concussionem: nam

---

¹ conari	proberen
² potens	machtig
³ acer, acris, acre	heftig
⁴ valere	macht hebben
⁵ iners	krachteloos
⁶ dissipare	verspreiden
⁷ subiectus	onder het water gelegen
⁸ aetas, aetatis	tijd
⁹ quis dubitat quin + <i>coni.</i>	wie tijfelt eraan, dat
¹⁰ uehere 3, vexe	vervoeren
¹¹ genus, generis	soort
¹² proprius	eigen
¹³ succussio	het op en neer schudden
¹⁴ sursum ac deorsum	op en neer
¹⁵ inclinatio	buiging, inclinatie, zijdelingse beweging
¹⁶ latus, lateris	zijde
¹⁷ alternis	afwisselend
¹⁸ <i>gen.</i> + <i>more</i>	op de wijze van
¹⁹ uocabulum	naam
²⁰ signare	aanduiden
²¹ vibrare	doen trillen
²² noxiu	schadelijk
²³ perniciosus	schadelijk

---

groeit en zich opjaagt , van het diepste punt tot helemaal het oppervlak van de aarde.

[21,1] Ook ons bevalt het, dat het deze luchtstroom is, die zoveel kan ondernemen; niets is namelijk machtiger in de natuur dan dat, niets heftiger want zonder die luchtstroom, stellen zelfs die verschijnselen, die zeer hevig zijn, niets voor. De luchtstroom vuurt het vuur aan; water is traag, gesteld dat je de wind eraan onttrekt: dan pas krijgen zij aandrang, wanneer het blazen hen voortdrijft. De luchtstroom is ook in staat grote oppervlaktes land te verspreiden en grote bergen te verheffen, als hij eronder is geplaatst en eilanden, die niet eerder gezien zijn midden in de zee te plaatsen. Thera¹ en Therasia² en dat eiland van onze tijd, terwijl wij zagen hoe het in de Aegeïsche zee ontstaan is, wie twijfel eraan of de luchtstroom die aan het licht gebracht heeft?

[21,2] Er zijn twee soorten bevingen, zoals aan Posidonius bevalt, waardoor de aarde bewogen wordt. Ieder van beide heeft een eigen naam: de een is een verticale schok, wanneer de aarde geschokt wordt en op en neer bewogen wordt, de andere is een horizontale beving, waardoor de aarde om beurten naar de zijden neigt als een schip. Ik beschouw het volgende ook als derde, wat met een naam in onze taal aangeduid is; onze voorouders spraken niet zonder reden van een aardbeving, die niet gelijk is aan ieder van beide andere; want noch worden dan alle dingen verticaal noch horizontaal bewogen, maar ze trillen , een gebeurtenis die geenszins schadelijk is in zo'n geval.; zoals een zijdelingse beweging verreweg schadelijker is door een schok:

---

¹ Thera(Grieks: Θηρα, Thira), of Santorini (Grieks: Σαντορίνη), is een Grieks eiland in de Egeïsche Zee, behorende bij de eilandengroep Cycladen. Het ligt ten noorden van Kreta, ten zuiden van Naxos en Paros, en bestaat feitelijk uit zes eilanden (Thira, Thirasia, Aspronisi, Paléa Kaméni, Néa Kaméni en Christiani) die ontstaan zijn tijdens uitbarstingen van de vulkaan in het midden van de eilandjes. Hierdoor ontstond een ringvormige archipel. In het jaar 2000 had Thera ongeveer 7100 inwoners. De hoofdstad heet Fira.

² Therasia is een klein eiland tegenover het eiland Thera en telt ca. 300 inwoners. De lengte is 4,5 km en de breedte 2 km. Het hoogste punt ligt op 295 meter. Het eiland heeft een oppervlakte van 9 km².

nisi celeriter ex altera parte properabit¹ motus qui inclinata restituat², ruina necessario³ sequitur.

22. Trillingen door het afbreken van rotsen.

[22,1] Cum dissimiles hi motus inter se sint, causae quoque eorum diuersae⁴ sunt. Prius ergo de motu quatiante dicamus. Si quando magna onera per uices⁵ uehiculorum plurium tracta sunt et rotae maiore nisu⁶ in salebras⁷ inciderunt, terram concuti senties.

[22,2] Asclepiodotus tradit: cum petra e latere montis abrupta cecidisset, aedificia uicina⁸ tremore collapsa sunt. Idem sub terris fieri potest, ut ex his quae impendent rupibus aliqua resoluta magno pondere ac sono in subiacentem cauernam cadat, eo uehementius quo aut plus ponderis uenit aut altius: et sic commouetur omne tectum⁹ cauatae¹⁰ uallis.

[22,3] Nec tantum pondere suo abscindi¹¹ saxa credibile est sed cum flumina supra ferantur, assiduus¹² umor commissuras¹³ lapidis extenuat¹⁴ et cotidie aliquid his ad quae religatus¹⁵ est aufert et illam, ut ita dicam, cutem¹⁶, qua continetur, abradit¹⁷. Deinde longa per aeuum¹⁸ deminutio¹⁹ usque eo²⁰ infirmat illa quae cotidie attriuit²¹, ut desinant esse²² oneri ferendo:

[22,4] tunc saxa uasti²³ ponderis decidunt; tunc illa praecipitata²⁴ rupes quicquid²⁵ ab imo repercussit¹ non passura consistere "<cum> sonitu uenit, et ruere² omnia uisa repente", ut ait Uergilius noster.

---

¹ properare	zich haasten
² restituere	terugplaatsen
³ necessario	noodzakelijkerwijs
⁴ diuersus	verscheiden
⁵ per uices	bij toerbeurt
⁶ nisu	het zich schrap zetten
⁷ salebra	scheur
⁸ uicinus	in de buurt, naburig
⁹ tectum	dak
¹⁰ cavatus	uitgehold
¹¹ abscindere	afscheuren
¹² assiduus	onafgebroken
¹³ commissura	voeg, naad
¹⁴ extenuare	verzwakken
¹⁵ religare	vastbinden
¹⁶ cutis	huid
¹⁷ abradere	wegkrabben
¹⁸ aeuum	tijd
¹⁹ deminutio	vermindering
²⁰ usque eo	tot dat punt, zozeer
²¹ atterere, -trivi, -tritus	afslijten, afschuren
²² esse + dat +gerundiv.	in staat zijn te
²³ vastus	enorm
²⁴ praecipitare	voorover doen storten
²⁵ subject bij consistere	

---

want tenzij snel van de andere kant een beweging zich zal haasten om wat overhellend is terug te zetten, volgt noodzakelijk een ineenstorting.

[22,1] Omdat deze bewegingen niet op elkaar lijken, zijn ook hun oorzaken verscheiden. Laten we dus eerst over de schokkende beweging spreken. Als een keer per toerbeurt van meer voertuigen grote lasten zijn meegetrokken en de wielen door de te grote druk in scheuren terecht zijn gekomen, zul je merken dat de aarde schokt.

[22,2] Asclepiodotus zegt: toen een rots van de zijde van een berg afgebroken en gevallen was, zijn gebouwen in de buurt door de trilling in elkaar gestort. Hetzelfde kan onder de aarde gebeuren, namelijk dat van die rotsen, die hangen, er een losgekomen door zijn grote gewicht en met groot kabaal in de grot eronder valt, des te heftiger, naarmate hetzij er meer gewicht komt of hij dieper valt: ook zo wordt het hele dak van een uitgeholde vallei bewogen.

[22,3] Het is geloofwaardig dat niet alleen rotsen door het eigen gewicht afbreken, maar ook omdat daarboven rivieren stromen, verzwakt onafgebroken vocht de naden van stenen en neemt het dagelijks iets mee van dat, waaraan de steen is gebonden en hij krabt die huid weg, om het maar zo te zeggen, waardoor die bijeengehouden wordt. Daarna verzwakt een langdurige slijtage zozeer die dingen, die het dagelijks afslijt, dat zij ophouden hun last te dragen.

[22,4] Nu eens vallen stenen van enorm gewicht naar beneden, dan weer is die steen, die loodrecht naar beneden is gestort, die niet zal dulden, dat alwat hij aan de onderkant wegketst, tot stilstand komt 'gekomen met gedreun en scheen alles plotseling te doen instorten'³, zoals onze Vergilius zegt.

---

¹ repercutere 5, -cussi

weerkaatsen

² ruere 3

meesleuren

³ Vergilius, Aeneis viii 525

23. De luchtstroom dringt in de aarde door.

[23,1] Huius motus succutientis terras haec erit causa: ad alteram transeo. Rara¹ terrae natura est multumque habens uacui: per has raritates² spiritus fertur, qui, ubi maior influxit³ nec emittitur, concutit terram.

[23,2] Haec placet et aliis, ut paulo ante rettuli, causa, si quid apud te profectura⁴ testium turba est: hanc etiam Callisthenes⁵ probat, non contemptus⁶ uir: fuit enim illi nobile ingenium et furibundi regis impatiens⁷. Hic est Alexandri crimen aeternum, quod nulla uirtus, nulla bellorum felicitas redimet⁸;

[23,3] nam quotiens quis dixerit: "Occidit Persarum multa milia", opponetur ei "et Callisthenen"; quotiens dictum erit: "Occidit Darium, penes⁹ quem tum maximum regnum erat", opponetur ei "et Callisthenen"; quotiens dictum erit: "Omnia oceano tenus¹⁰ uicit, ipsum quoque temptauit nouis classibus et imperium ex angulo¹¹ Thraciae usque ad Orientis terminos¹² protulit¹³", dicetur: "Sed Callisthenen occidit": omnia licet¹⁴ antiqua ducum regumque exempla transierit, ex his quae fecit nihil tam magnum erit quam scelus.

[23,4] Hic Callisthenes in libris quibus describit quemadmodum Helice Burisque mersae¹⁵ sint, quis illas casus in mare uel in illas mare immiserit¹⁶, dicit id quod in priore parte dictum est: Spiritus intrat terram per occulta foramina, quemadmodum ubique, ita et sub mari; deinde, cum obstructus ille est trames¹⁷ per quem descenderat, reditum autem illi a tergo resistens aqua abstulit, huc et illuc¹⁸ refertur et sibi ipse occurrens terram labefactat¹⁹. Ideo frequentissime²⁰ mari apposita²¹ uexantur et inde Neptuno haec assignata²² est terras mouendi

---

¹ rarus	los, niet dicht opeen
² raritas	losheid, holte
³ influere 3, -fluxi	naar binnen stromen
⁴ proficere 5	baten, aanslaan, succes hebben
⁵ Callisthenes (Oudgrieks: Καλλισθένης / Kallisthénēs) (ca. 360 – 328 v.Chr.) was een historicus uit het Noord-Griekse Olythos.[1] Hij was de hofchroniqueur van Alexander de Grote maar stierf toen hij in ongenade viel.	
⁶ contemptus	veracht, verachtelijk
⁷ gen. + impatiens	bestand tegen
⁸ reimere 3	wegnemen
⁹ penes + acc.	in het bezit van
¹⁰ abl. + tenus	tot aan
¹¹ angulus	hoek
¹² terminus	grens
¹³ proferre, -tuli	uitbreiden
¹⁴ licet + coni.	ookal
¹⁵ mergere 3, mersi, mersus	onderdompelen
¹⁶ immittere	gooien in
¹⁷ trames	pad
¹⁸ huc et illuc	heen en weer
¹⁹ labefactare	aan het wankelen brengen
²⁰ frequentissime	het meest
²¹ apponere 3, -posui, -positus	plaatsen bij
²² assignare	toewijzen

[23,1] Dit zal de oorzaak zijn van die beweging, die de aarde op en neer beweegt. Ik ga overnaar de tweede. De aard van de aarde is poreus en heeft veel leegte: door deze holtes dringt de luchtstroom, die de aarde schokt, waar die naar toegestroomd is, zodat hij groter is en waar hij geen uitweg heeft.

[23,2] Deze oorzaak bevat ook anderen, zoals ik zojuist het gemeld, als een menigte getuigenbij jou iets gaat bereiken: ook Callisthenes, een niet verachtelijk man, keurt deze oorzaak goed: hij had immers een aanzienlijk karakter, dat bestand was tegen een razende koning. Hij is immers een niet aflatend punt van aanklacht tegen Alexander, hetgeen geen deugd, geen succes in de oorlogen zal wegnemen.

[23,3] Want zo dikwijls als iemand zal zeggen: 'Hij heeft vele duizenden Perzen gedood', zal hiertegenover gezet worden 'ook Callisthenes'; zo dikwijls als gezegd zal zijn: 'Hij heeft Darius gedood, in wiens handen toen de grootste koninklijke macht lag', zal hiertegenover gezet worden 'ook Callisthenes'; zo dikwijls als gezegd zal zijn: 'Hij heeft alles tot aan de Oceaan overwonnen, ook de Oceaan zelf heeft hij beproefd met nieuwe schepen en hij heeft het rijk van Thracië uitgebreid tot aan de grenzen van het oosten', zal gezegd worden: 'Maar hij heeft Callisthenes gedood': ookal heeft hij al de oude voorbeelden van generaals en koningen overtroffen, niets van dat wat hij heeft gedaan, zal zo groot zijn als zijn misdaad.

[23,4] In de boeken, waarin deze Callisthenes beschrijft hoe Helice en Buris verzonken zijn, welk toeval hen in zee heeft doen zinken of welk toeval de zee op hen heeft afgestuurd, zegt hij dat wat in het vorige deel gezegd is: De luchtstroom komt in de aarde door verborgen openingen, zoals overal, zo ook onder de zee; vervolgens, wanneer dat pad geblokkeerd is, via welke hij was afgedaald, en wanneer het water echter aan hem de terugkeer heeft ontnomen door hem in de rug weerstand te bieden, probeert hij links en rechts terug te gaan en hij doet door tegen zichzelf op te rennen de aarde wankelen. Daarom worden de gebieden, die aan zee gelegen zijn, het meest gekweld en daarom is aan Neptunus deze macht de aarde te bewegen toegekend.

potentia. Quisquis primas litteras¹ didicit, scit illum apud Homerum
Ἐνοσίχθων² uocari.

24. Ook Seneca zelf ziet de luchtstroom als oorzaak.

[24,1] Spiritum esse huius mali causam et ipse consentio³. De illo disputabo⁴:
quomodo intret hic spiritus, utrum per tenuia⁵ foramina nec oculis
comprehensibilia⁶ an per maiora ac patentiora, et utrum ab imo an etiam per
summa terrarum.

[24,2] Hoc incredibile est. Nam in nostris quoque corporibus cutis spiritum
respuat⁷ nec est illi introitus⁸ nisi per quae trahitur, nec consistere quidem a
nobis receptus⁹ potest nisi in laxiore¹⁰ corporis parte: non enim inter neruos
pulpasue¹¹ sed in uisceribus et patulo¹² interioris partis recessu¹³ commoratur¹⁴.

[24,3] Idem de terra suspicari¹⁵ licet uel ex hoc quod motus non in summa terra
circaue summam est sed subter¹⁶ et ab imo. Huius indicium¹⁷ est quod
altitudinis profundae¹⁸ maria iactantur, motis scilicet his supra quae fusa sunt:
ergo uerisimile¹⁹ est terram ex alto moueri et illic spiritum in cauernis ingentibus
concipi.

[24,4] "Immo²⁰", inquit¹, "ceu²¹, cum frigore inhorruimus²², tremor sequitur, sic
terras quoque spiritus extrinsecus accidens quassat²³". Quod nullo modo potest
fieri. Algere²⁴ enim debet, ut idem illi accidat²⁵ quod nobis, quos externa²⁶ causa

---

¹ litterae	geschriften, literatuur
² Ἐνοσίχθων	Aardschokker
³ consentire	ermee instemmen
⁴ disputare	uiteenzetten
⁵ tenuis	fijn
⁶ comprehensibilis	bevatbaar
⁷ respuere 3	terugspugen
⁸ introitus 4	toegang
⁹ recipere 5, -cepi, -ceptus	ontvangen
¹⁰ latus	los
¹¹ pulpa	vlees
¹² patulus	open, toegankelijk
¹³ recessus 4	uithoek
¹⁴ commorari	verblijven
¹⁵ suspicari	vermoeden
¹⁶ subter	eronder
¹⁷ indicium	aanwijzing
¹⁸ profundus	peilloos
¹⁹ verisimilis	waarschijnlijk
²⁰ Immo	integendeel
²¹ ceu	evenals
²² inhorrescere 3	ruig worden
²³ quassare	hevig schudden
²⁴ algeri 2	het koud hebben
²⁵ accidere 3 + dat.	overkomen aan
²⁶ externus	uitwendig

Wie ook maar heeft leren lezen en schrijven, weet dat hij bij Homerus Aardschokker wordt genoemd.

[24,1] Ook zelf ben ik het ermee eens dat de luchtstroom de oorzaak van deze ramp is. Ik zal daarover een uiteenzetting geven: hoe namelijk deze luchtstroom binnenkomt, door fijne hopen, die niet met de ogen waarneembaar zijn, of door grotere en wijdere en of van de onderkant of ook door het oppervlak van de aarde.

[24,2] Dit is niet geloofwaardig. Want ook op ons lichaam wijst de huid de luchtstroom af en er is geen doorgang voor hem tenzij waardoorheen hij getrokken wordt en niet kan hij, als hij door ons ontvangen is, tot stilstand komen, tenzij in een minder massief lichaamsdeel: niet immers tussen de spieren of het vlees, maar in de ingewanden en een toegankelijke uithoek van een dieper deel verblijft hij.

[24,3] Hetzelfde kan men omtrent de aarde vermoeden, bijvoorbeeld op grond hiervan, dat de beweging niet op of rond het oppervlak van de aarde is, maar onder en vanaf het diepste punt. Een bewijs hiervoor is, het feit dat zeeën van peilloze diepte heen en weer gegooid worden, omdat natuurlijk dat bewogen is waarop zij uitgegoten zijn; dus is het waarschijnlijk dat de aarde vanuit de diepte bewogen wordt en dat daar de luchtstroom in geweldige holtes opgevangen wordt.

[24,4] Hij zegt: 'Ja zelfs, evenals een rilling volgt, wanneer wij door koude gehuiverd hebben, zo schudt ook de luchtstroom, wanneer die vanbuiten erbij komt, de aarde.' Maar dit kan op geen manier gebeuren. De aarde moet het dus immers koud hebben, zodat hem hetzelfde overkomt als ons, die door een

in horrorem agit. Accidere autem terrae simile quiddam nostrae affectioni¹, sed non ex simili causa concesserim². Illam interior et altior iniuria debet impellere: [24,5] cuius rei argumentum uel maximum hoc potest esse quod, cum uehementi motu adapertum³ ingenti ruina solum est, totas nonnumquam⁴ urbes et recipit hiatus⁵ ille et abscondit.

[24,6] Thucydides⁶ ait circa Peloponnesiaci belli⁷ tempus Atalanten⁸ insulam aut totam aut certe maxima ex parte suppressam⁹. Idem Sidone accidisse Posidonio crede. Nec ad hoc testibus opus est¹⁰: meminimus enim terris interno motu diuulsis¹¹ loca disiecta et campos interisse¹². Quod iam dicam quemadmodum existimem fieri.

25. De lucht verezamelt zich in ondergrondse holtes.

[25,1] Cum spiritus magna ui uacuum¹³ terrarum locum penitus¹⁴ oppleuit coepitque rixari¹⁵ et de exitu cogitare, latera ipsa inter quae latet saepius percutit, supra quae urbes interdum sitae¹⁶ sunt. Haec nonnumquam adeo concutiuntur ut aedificia superposita procumbant¹⁷, nonnumquam in tantum¹⁸ ut parietes¹⁹ quibus fertur omne tegimen²⁰ caui, decidant in illum subteruacantem²¹ locum totaeque urbes in immensam altitudinem uergant²².

[25,2] Si uelis credere, aiunt aliquando Ossam Olympo cohaesisse²³, deinde terrarum motu recessisse¹ et fissam² unius magnitudinem montis in duas

---

¹ affectio	toestand, stemming
² concedere 3, -cessi	toegeven
³ adapertus	geopend
⁴ nonnumquam	soms
⁵ hiatus 4	kloof, afgrond
⁶ Thucydides (Grieks: Θουκυδίδης) ca. 460 - 400 v.Chr. was een Atheens legeraanvoerder en geschiedschrijver van de Peloponnesische Oorlog tussen Athene en Sparta.	
⁷ De Peloponnesische Oorlog (431 - 404 v.Chr.) was een strijd tussen de oude stadstaten Athene en Sparta, de twee grootmachten van het Griekenland van die tijd.	
⁸ Het eiland Atalante voor de kust van Euboia zou gescheurd zijn en landerijen over 20 stadiën zouden verdrongen zijn.	
⁹ supprimere 3, -pressi	onderdrukken
¹⁰ opus est + abl.	iets is nodig
¹¹ divellere 3, divelli, divulsus	uiteenrukken
¹² interire	verdwijnen
¹³ vacuus + gen.	vrij van
¹⁴ penitus adv.	geheel
¹⁵ rixari	ruzie maken, botsen, scheuren
¹⁶ situs	gelegen
¹⁷ procumbere 3	voorover storten
¹⁸ in tantum	zozeer
¹⁹ paries, parietis	gevel, wand
²⁰ tegimen	dak, gewelf
²¹ subtervacans	vanonder leeg zijnd
²² vergere 3	hellen, glooien
²³ cohaerere 2, -haesi + dat	vastzitten aan

---

uitwendige oorzaak tot huivering worden gedreven. Ik zal wel ermee instemmen, dat deze aarde iets overkomt, dat op onze aandoening lijkt, maar niet dat dat gebeurt door een zelfde oorzaak. Een meer inwendige en diepe oorzaak moet aarde schokken:

[24,5] Hiervan kan dit als bijvoorbeeld zeer groot bewijs dienen, dat soms hele steden, wanneer de grond door een hevige beving geopend is door een enorme instorting, zowel door en die die kloof opgenomen als ook verborgen worden.

[24,6] Thucydides zegt, dat rond de tijd van de Peloponnesische oorlog het eiland Atalante of geheel of in ieder geval grotendeels in de grond verdwenen is. Geloof Posidonius dat hetzelfde in Sidon gebeurd is. En hiervoor zijn geen getuigen nodig: wij herinneren ons dat het gebied uiteengeworpen is, doordat de aarde door een inwendig beweging uiteengerukt is en velden verdwenen zijn. En hiervan zal ik nu zeggen, hoe ik denk dat het gebeurt.

[25,1] Wanneer de luchtstroom met grote kracht een vrije ruimte in de aarde heeft gevuld en begonnen is te botsen en over weggaan te denken, dan schudt hij de zijden heviger, tussen welke hij schuil gaat, en waarboven soms steden gelegen zijn. Deze zijden worden soms zozeer aan het wankelen gebracht, dat de gebouwen erbovenop voorover storten, soms zozeer, dat de wanden, waardoor heel het dak van de grot gedragen wordt, neer vallen in die ruimte, die daaronder leeg is en dat hele steden in een onmetelijke diepte omlaag hellen.

[25,2] Gesteld dat je het wit geloven, men zegt dat ooit de Ossa aan de Olympus vast heeft gezeten en dat die vervolgens door de aardbeving zich daarvan verwijderd heeft en dat de grootheid van één berg gespleten is in twee delen.

---

¹ recedere 3, -cessi

weggaan

² findere 3, fidi, fissus

splijten

partes. Tunc effluxisse¹ Peneon, qui paludes², quibus laborabat³ Thessalia, siccauit⁴, abductis in se quae sine exitu stagnauerant⁵ aquis. Ladon flumen inter Elin⁶ et Megalopolin⁷ medius est, quem terrarum motus effudit.

[25,3] Per haec quid probo⁸? In laxos specus (quid enim aliud appellem loca uacua?) sub terras spiritum conuenire; quod nisi esset, magna terrarum spatia commouerentur et una⁹ multa titubarent¹⁰: nunc exiguae partes laborant nec umquam per ducenta milia motus extenditur¹¹. Ecce hic, qui impleuit fabulis¹² orbem, non transcendit¹³ Campaniam.

[25,4] Quid dicam, cum Chalcis tremuit, Thebas stetit? cum laborauit Aegium¹⁴, tam propinquas¹⁵ illi Patras de motu audisse? Illa uasta concussio quae duas suppressit urbes, Helicen et Burin, circa Aegium constitit. Apparet ergo in tantum spatium motum pertendere¹⁶ quantum illa sub terris uacantis loci inanitas¹⁷ pateat¹⁸.

26. Seneca maakt voor zijn mening geen misbruik van grote namen.

[26,1] Poteram ad hoc probandum abuti¹⁹ auctoritate magnorum uirorum, qui Aegyptum numquam tremuisse tradunt. Rationem²⁰ autem huius rei hanc reddunt, quod ex limo²¹ tota concreuerit²². Tantum enim, si Homero fides est, aberat a continenti²³ Pharos¹ quantum nauis diurno² cursu metiri³ plenis lata⁴

¹ effluere 3, -fluxi

naar buiten stromen

² palus, -udis

moeras

³ laborare + *abl.*

te lijden hebben onder

⁴ siccare

droog maken

⁵ stagnare

overstromen, een poel vormen

⁶ Elis (Oudgrieks: Ἕλις, *Ēlis*, Dorisch Grieks: Ἄλις, *Ālis*, Grieks: Ἠλιδα, *Ilida*) was een polis gesitueerd in het noordwesten van de Peloponnesos, ten westen van Arcadië.

⁷ Megalopolis] (Grieks: Μεγαλόπολις, letterlijk "Grote Stad") is de naam van een Griekse in Arcadië, centraal gelegen op de Peloponnesos, op 36 kilometer van Tripolis. Megalopolis is nu een agrarisch centrum.

⁸ probare

bewijzen

⁹ una

tezamen

¹⁰ titubare

wankelen

¹¹ extendere 3

uitbreiden

¹² fabula

verhaal

¹³ transcendere 3

gaan over, oversteken

¹⁴ Aegium (Oudgrieks: Αἴγιον, *Aígion*) was een polis in Achaëa, bij de monding van de rivier Selinus aan zee

gelegen. Gedurende de klassieke periode werd het gerekend tot een van de twaalf steden van Achaëa.[2] Het werd na de verwoesting van Helike in 373 v.Chr., de hoofdplaats van de Achaëische Bond.[3] Ruïnes ervan zijn te vinden nabij het huidige dorp Aigio.

¹⁵ propinquus + *dat.*

dichtbij

¹⁶ pertendere 3

doorzetten, bereiken

¹⁷ inanitas

lege ruimte

¹⁸ patere 2

zich uitstrekken

¹⁹ abuti + *abl.*

misbruiken

²⁰ ratio

theorie

²¹ limus

leem

²² condescere 3, -crevi

samengroeien

²³ continens

vasteland

uelis¹ potest; sed continenti ammotata² est: turbidus³ enim defluens⁴ Nilus multumque secum caeni⁵ trahens et id subinde⁶ apponens⁷ prioribus terris Aegyptum annuo incremento⁸ semper ultra⁹ tulit. Inde pinguis¹⁰ et limosi¹¹ soli est nec ulla interualla in se habet sed creuit in solidum¹² arescente¹³ limo; cuius pressa¹⁴ erat et sedens structura¹⁵, cum partes glutinarentur¹⁶, nec quicquam inane¹⁷ interuenire poterat, cum solido liquidum ac molle¹⁸ semper accederet. [26,2] Sed mouetur et Aegyptus et Delos, quam Uergilius stare iussit: "immotamque coli dedit et contemnere uentos"; hanc philosophi quoque, credula¹⁹ natio²⁰, dixerunt non moueri auctore²¹ Pindaro²². Thucydides²³ ait antea quidem immotam fuisse sed circa Peloponnesiacum bellum tremuisse; [26,3] Callisthenes et alio tempore ait hoc accidisse: "Inter multa", inquit, "prodigia²⁴, quibus denuntiata²⁵ est duarum urbium, Helices et Buris, euersio²⁶, fuere maxime notabilia²⁷ columna²⁸ ignis immensi et Delos agitata"; quam ideo stabilem²⁹ uideri uult, quia mari imposita³⁰ sit habeatque concauas rupes et saxa

---

¹ velum	zeil
² ammotus	onbewogen
³ turbidus	troebel, woelig
⁴ defluere 3	omlaag stromen
⁵ caenum	slijk
⁶ subinde	herhaaldelijk
⁷ apponere + dat.	afzetten op
⁸ incrementum	toename
⁹ ultra	verder
¹⁰ pinguis	vet
¹¹ limosus	slijkerig
¹² solidus	massief, stevig
¹³ arescere 3	droog worden
¹⁴ pressus	samengedrukt
¹⁵ structura	structuur
¹⁶ glutinare	aaneenlijmen
¹⁷ inanis	leeg
¹⁸ mollis	zacht
¹⁹ credulus	licht gelovig
²⁰ natio	volkje
²¹ auctor	zagsman

²² Pindarus (of Pindaros Grieks: Πίνδαρος, Nederlands, verouderd: Pindaar) (522 v.Chr. – 443 v.Chr.) was een Grieks dichter. Hij was van afkomst een aristocraat uit Thebe. Hij begon met dichten op 20-jarige leeftijd. Als Thebaans aristocraat heeft hij in zijn werk niet zoveel lof voor de heldendaden van de Grieken in de Perzische Oorlogen en voor het democratiseringsproces in zijn tijd.

²³ Thucydides (Grieks: Θουκυδίδης) ca. 460 - 400 v.Chr. was een Atheens legeraanvoerder en geschiedschrijver van de Peloponnesische Oorlog tussen Athene en Sparta.

²⁴ prodigium	voorteken
²⁵ denuntiare	aankondigen
²⁶ eversio	vernietiging
²⁷ notabilis	opvallend, opmerkelijk
²⁸ columna	zuil
²⁹ stabilis	stevig, vast staand
³⁰ imponere 3, -posui,-positus + dat.	plaatsen op

---

maar het is richting het vasteland bewogen: want de Nijl stroomt met troebel water naar zee en neemt veel modder met zich mee en zet dit telkens af op eerder land en heeft zo Egypte door jaarlijkse aanwas altijd verder gebracht. Daarom is Egypte van vette en modderige bodem en heeft het geen vrije ruimtes in zich, maar is het tot een aaneengesloten gebied gegroeid, doordat de leem droogt; de samenstelling van Egypte was compact en sedimentair, omdat de delen aaneengelijmd werden en niets leegs kon er tussen komen, omdat er altijd iets vloeibaars en zachts bij het vaste kwam.

[26t,2] Maar zowel Egypte als ook Delos kennen bevingen; Vergilius beval Delos niet van zijn plaats te komen: 'en hij stond het toe, dat Delos onbewogen bewoond werd en de winden verachtte'; ook filosofen, een lichtgelovig volkje, hebben gezegd, dat het niet bewoog, omdat Pindaros dat zegt. Thucydides zegt, dat het weliswaar voorheen onbewegelijk is geweest, maar dat het rond de Peloponnesische oorlog heeft getrild;

[26,3] Callisthenes zegt dat dit ook op een ander moment gebeurd is: 'Onder vele voortekenen, zegt hij, waardoor de vernietiging van twee steden, Helice en Buris, aangekondigd is, zijn de meest bekende een zuil van een enorm vuur en een beving van Delos geweest'; Delos wil daarom vast schijnen, omdat het op de zee geplaatst is en holle rotsen heeft en rotsen,

peruia¹, quae dent deprehenso² aeri redditum: ob hoc et insulas esse certioris soli urbesque eo³ tutiores⁴ quo propius ad mare accesserint.

[26,4] Falsa⁵ haec esse Pompei et Herculaneum⁶ sensere. Adice nunc quod omnis ora maris obnoxia⁷ est motibus: sic Paphos non semel⁸ corrui⁹; sic mobilis et huic iam familiaris¹⁰ malo Nicopolis; Cyprum ambit¹¹ altum mare et agitur; Tyros et ipsa tam mouetur quam diluitur¹². Hae fere¹³ causae redduntur propter quas tremat terra.

27. Bijzonderheden bij de beving van Campania.

[27,1] Quaedam tamen propria¹⁴ in hoc Campano motu accidisse narrantur, quorum ratio¹⁵ reddenda est. Diximus sexcentarum ouium¹⁶ gregem¹⁷ exanimatum¹⁸ in Pompeiana regione. Non est quare¹⁹ hoc putes ouibus illis timore accidisse.

[27,2] Aiunt enim solere post magnos terrarum motus pestilentiam²⁰ fieri, nec id mirum est. Multa enim mortifera²¹ in alto latent: aer ipse, qui uel terrarum culpa²² uel pigritia²³ et aeterna nocte torpescit²⁴, grauis haurientibus est, uel corruptus internorum²⁵ ignium uitio, cum e longo situ²⁶ emissus est, purum hunc liquidumque maculat²⁷ ac polluit²⁸ insuetumque¹ ducentibus spiritum affert noua genera morborum.

---

¹ pervius	poreus
² deprehendere	vastgrijpen
³ eo + comp. ..., quo + comp. ...	des te ..., naarmate ...
⁴ tutus	veilig
⁵ falsus	niet juist
⁶ beide steden in 79 n. Chr. door de Vesuvius bedolven	
⁷ obnoxius	blootgesteld, prijsgegeven
⁸ semel	in een klap
⁹ corruiere 3	ineenstorten
¹⁰ familiaris + dat.	vertrouwd met
¹¹ ambire	omgeven
¹² diluere 3	
¹³ fere	ongeveer
¹⁴ proprius	eigenaardig, typisch, wezenlijk
¹⁵ rationem reddere	rekenschap afleggen, een verklaring geven
¹⁶ ovis	schaap
¹⁷ grex	kudde
¹⁸ exanimatus	ontzield
¹⁹ non est quare + coni.	er is geen reden dat
²⁰ pestilentia	pest, epidemie, ongezonde lucht
²¹ mortifer	doodbrengend
²² culpa	schuld
²³ pigritia	lusteloosheid, traagheid
²⁴ torpescere 3	traag worden
²⁵ internus	inwendig
²⁶ situs 4	rust, vergetelheid
²⁷ maculare	bevleken
²⁸ polluere 3	bevuilden

---

die poreus zijn, zodat ze aan de lucht, die opgenomen is, de mogelijkheid om terug te keren geven: dat daarom en eilanden van zekerder bodem zijn en steden des te veiliger, naarmate ze dichterbij de zee gelegen zijn.

[26,4] Pompei en Herculaneum hebben gevoeld dat dit niet juist is. Voeg er nu aan toe, dat iedere zeekust blootgesteld is aan bevingen: Paphos is niet slechts één maal ingestort, zo is Nicopolis bewegelijk en reeds vertrouwd met deze ramp; om Cyprus ligt een diepe zee en Cyprus kent bevingen; ook Tyrus zelf wordt evenzeer bewogen als weggespoeld. Dit zijn ongeveer deze oorzaken, die worden gegeven waarom de aarde trilt.

[27,1] Er wordt evenwel verteld dat bij deze beving van Campania bijzondere dingen gebeurd zijn, waarvan een verklaring gegeven moet worden. We hebben gezegd, dat een kudde van 600 schapen ontzield was in het gebied van Pompei. Er is geen reden dat je meent, dat dit die schapen uit angst is overkomen.

[27,2] Men zegt immers dat na grote aardbevingen een verderfelijke lucht pleegt te ontstaan en dat is geen wonder. Vele dodelijke zaken gaan immers schuil in de diepte: de lucht zelf, die hetzij door toedoen van de aarde hetzij doordat die zich nauwelijks beweegt en door de eeuwige nacht traag wordt, is zwaar voor wie die inademt, hetzij verpest door de verfelijke van de vuren in de aarde, wanneer die na een lange rust naar buiten gestuurd is, bevlekt hij deze zuivere en heldere lucht en bevuilt die en brengt aan de wezens die de lucht inademen nieuwe soorten ziekten.

---

¹ insuetus

ongewone

[27,3] Quid, quod¹ aquae quoque inutiles² pestilentesque in abdito latent, ut quas numquam usus exerceat³, numquam aura liberior euerberet⁴? Crassae⁵ itaque et graui caligine⁶ sempiternaque tectae nihil nisi pestiferum in se et corporibus nostris contrarium⁷ habent. Aer quoque, qui mixtus est illis quique inter illas paludes iacet, cum emersit, late uitium suum spargit et haurientes necat.

[27,4] Facilius autem pecora sentiunt, in quae primum pestilentia incurrere solet, quo audiora sunt: aperto caelo plurimum utuntur et aquis, quarum maxima in pestilentia culpa est. Oues⁸ uero mollioris naturae, quo propiora terris ferunt capita, correptas⁹ esse non miror, cum afflatus¹⁰ aeris diri¹¹ circa ipsam humum exceperint. Nocuisset ille et hominibus, si maior exisset; sed illum sinceri¹² aeris copia extinxit¹³, antequam, ut ab homine posset trahi, surgeret¹⁴.

28. De aarde verbergt vele dodelijke giften.

[28,1] Multa autem terras habere mortifera uel¹⁵ ex hoc intellege, quod tot uenena¹⁶ nascuntur non manu sparsa sed sponte, solo scilicet habente ut¹⁷ boni ita mali semina¹⁸. Quid, quod pluribus Italiae locis per quaedam foramina pestilens exhalatur¹⁹ uapor²⁰, quem non homini ducere, non ferae²¹ tutum est? Aues²² quoque si in illum inciderunt²³, antequam caelo meliore leniatur²⁴, in ipso uolatu²⁵ cadunt liuentque²⁶ corpora et non aliter quam per uim elisae¹ fauces²

---

¹ quid, quod	wat te zeggen van het feit dat
² inutilis	onbruikbaar
³ exercere 2	laten stromen
⁴ euerberare	opzweepen
⁵ crassus	dik
⁶ caligo, caliginis	nevel
⁷ contrarius	schadelijk
⁸ ovis	schaap
⁹ coripere 5, -ripui, -reptus	grijpen
¹⁰ afflatus 4	het aanblazen
¹¹ dirus	noodlottig
¹² sincerus	zuiver
¹³ extinguere 3, -tinxit	uitblussen, doen vervagen
¹⁴ surgere 3	omhoog komen
¹⁵ uel	zelfs, bijvoorbeeld
¹⁶ venenum	vergif
¹⁷ ut .. ita ..	zoals .. , zo ..; niet alleen .., maar ook ..
¹⁸ semen, -minis	zaad, kiem
¹⁹ exhalare	uitwasemen
²⁰ vapor	uitwaseming, damp
²¹ fera	wild beest
²² avis	vogel
²³ incidere 3 in	terechtkomen in
²⁴ lenire	milder maken, verzachten
²⁵ volatus 4	het vliegen
²⁶ livere 2	blauw zijn

[27,3] Wat te zeggen van het feit, dat ook onbruikbare en verderfelijke wateren zich schuil houden in het verborgene, omdat die wateren niet door gebruik stromen en niet gezeseld worden door een vrijere lucht? Dik en bedekt door een zware en eeuwige nevel hebben die wateren slechts iets verderfelijks in zich en iets dat voor onze lichamen schadelijk is. Ook de lucht, die daarmee vermengd is en die tussen die moerassen ligt, verspreidt, wanneer die daaruit opgedoken is, wijd en zijd zijn schadelijkheid en doodt wie die inademt.

[27,4] Vee bemerkt dat echter makkelijker: die ongezonde lucht pleegt het eerst op hen af te komen, in de mate waarin ze hebzuchtiger zijn. Zij gebruiken het meest de open lucht en de wateren, waarvan de schuld het grootst is met betrekking tot die verdorven lucht. Ik verbaas me er niet over, dat schapen, die een zwakkere natuur hebben, naarmate ze met hun hoofd dicht bij de grond zijn, het slachtoffer zijn geworden, omdat ze namelijk de noodlottige lucht, die bij de grond zelf op hen af woelt, hebben ingeademd. Die lucht zou ook de mensen, als die in grotere hoeveelheid uit de grond gekomen was, geschaad hebben; maar een overvloed aan zuivere lucht heeft die noodlottige verdund, voordat die omhoog kwam, zodat die door de mens kon worden ingeademd.

[28,1] Dat de aarde echter vele, dodelijke zaken heeft, moet je bijvoorbeeld aan de hand het volgende feit begrijpen, dat namelijk zoveel vergiften niet door de hand gezaaid, maar uit eigen beweging ontstaan, omdat de grond niet alleen zaden van het goede maar ook van het kwade in zich heeft. Wat te zeggen van het feit dat op meer plaatsen in Italië door bepaalde openingen een verderfelijke uitwaseming uitgewasemd wordt, waarvan het niet veilig is voor een mens, niet voor een beest om die in te ademen? Ook als vogels daarin terecht zijn gekomen, vallen die al tijdens de vlucht zelf, voordat een betere lucht verlichting brengt en hun lichamen zijn blauw en hun keeltjes zijn gezwollen alsof met geweld dicht geknepen.

---

¹ elidere 3, -lisi, -lisis

² fauces *pl.*

vermorzelen, doden

keel

tument¹.

[28,2] Hic spiritus, quamdiu terra se continet², tenui foramine fluens non plus potentiae habet quam ut despectantia³ et ultro⁴ sibi illata⁵ conficiat; ubi per saecula conditus tenebris⁶ ac tristitia loci creuit in uitium, ipsa ingrauescit⁷ mora⁸, peior quo segnior⁹: cum exitum nactus¹⁰ est, aeternum illud umbrosi¹¹ frigoris malum et infernam noctem euomit¹² ac regionis nostrae aera infuscat¹³; uincuntur enim meliora peioribus.

[28,3] Tunc etiam ille spiritus purior transit¹⁴ in noxium: inde subitae continuaequae¹⁵ mortes et monstruosa¹⁶ genera morborum, ut ex nouis orta causis. Breuis autem aut longa clades est, prout¹⁷ uitia ualuere, nec prius pestilentia desinit quam spiritum illum grauem exercuit¹⁸ laxitas¹⁹ caeli uentorumque iactatio.

29. Rampen maken waanzinnig.

[29,1] Nam aliquos insanis²⁰ attonitisque²¹ similes discurrere²² fecit metus, qui excutit²³ mentes, ubi priuatus²⁴ ac modicus est: quid? ubi publice terret, ubi cadunt urbes, populi opprimuntur²⁵, terra concutitur, quid mirum²⁶ est animos inter dolorem et metum destitutos²⁷ aberrasse²⁸?

---

¹ tumere	gezwollen zijn
² continere 2 se + <i>abl.</i>	zich houden in
³ despectare	neerzien op
⁴ ultro	uit eigen beweging
⁵ inferri	zich begeven naar
⁶ tenebrae	duisternis
⁷ ingravescere 3	erger worden
⁸ mora	oponthoud
⁹ segnis	traag
¹⁰ nancisci, nactus	verkrijgen
¹¹ umbrosus	schaduwrijk
¹² e vomere 3	uitbraken
¹³ infuscare	zwart maken, bederven
¹⁴ transire	overgaan, veranderen
¹⁵ continuus	doorlopend
¹⁶ monstruosus	afschuwelijk
¹⁷ prout	al naar gelang
¹⁸ exercere 2	in beweging zetten
¹⁹ laxitas	ruimheid
²⁰ insanus	waanzinnig
²¹ attonitus	verbijsterd
²² discurrere 3	uiteen rennen
²³ excutere 5	verdrijven
²⁴ privatus	van één persoon
²⁵ opprimere 3	overweldigen
²⁶ mirus	verbazingwekkend
²⁷ destitutus	hulpeloos
²⁸ aberrare	verdwalen

[28,2] Deze luchtstroom heeft, zo lang die zich in de aarde ophoudt, terwijl hij door een fijne opening stroomt niet meer kracht, dan dat hij de wezens, die op hem neerkijken en uit eigen beweging naar hem zijn toegegaan, doodt; wanneer hij, eeuwenlang in duisternis en op een droeve plek verborgen, zich tot bedorven lucht heeft ontwikkeld, wordt die erger door het ophouden zelf en slechter naarmate hij trager wordt. Wanneer hij een uitgang heeft gekregen, dan braakt hij die eeuwige ramp van schaduwrijke koude en de ondergrondse nacht uit en bederft hij de lucht van onze streek; het betere wordt immers door het slechtere overwonnen.

[28,3] Dan verandert ook die zuiverdere luchtstroom in een schadelijke: tengevolge daarvan zijn er plotselinge en onafgerboken sterfgevallen en afschuwelijke soorten ziekten, alsof ontstaan uit nieuwe oorzaken. De ramp duurt kort of lang, al naar gelang de kracht van de verderfelijke factoren is geweest en niet eerder houdt de epidemie op dan dat die zware lucht in beweging is gebracht, doordat de winden die heen en weer gooien in de uitgestrektheid van de hemel.

[29,1] Want wanneer angst, die het verstand verdrijft, zich tot één persoon beperkt en matig is, maakt dat sommigen alle kanten oprennen, alsof ze waanzinnig en verbijsterd zijn. Wat? Wanneer angst in het openbaar de mensen bang maakt, wanneer steden vallen, volkeren overweldigd worden, de aarde geschokt wordt, waarom is het dan verbazingwekkend dat de gemoederen tussen verdriet en angst hulpeloos van het padje zijn afgeraakt?

[29,2] Non est facile inter magna mala consipere¹. Itaque leuissima² fere ingenia³ in tantum uenere formidinis⁴ ut sibi exciderent⁵. Nemo quidem sine aliqua iactura⁶ sanitatis⁷ expauit⁸, similisque⁹ est furentis¹⁰ quisquis timet: sed alios cito¹¹ timor sibi reddit, alios uehementius perturbat et in dementia¹² transfert.

[29,3] Inde inter bella errauere¹³ lymphatici¹⁴, nec usquam plura exempla uaticinantium¹⁵ inuenies quam ubi formido mentes religione¹⁶ mixta percussit.

30. Wees niet verbaasd over wat lucht kan.

[30,1] Statuam¹⁷ diuisam non miror, cum dixerim montes a montibus recessisse et ipsum disruptum¹⁸ esse ab imo solum. "Haec¹⁹ loca ui quondam et uasta conuulsa²⁰ ruina (tantum aeu²¹ longinqua ualet²² mutare uetustas²³) dissiluisse²⁴ ferunt, cum protinus²⁵ utraque tellus una foret. Uenit ingenti ui pontus et ingens Hesperium²⁶ Siculo²⁷ latus abscidit²⁸ aruaque et urbes aequore diductas²⁹ angusto interluit³⁰ aestu³¹."

---

¹ consipere 5	verstandig zijn
² levis	licht, onbestendig
³ ingenium	karakter
⁴ formido, -dinis	angst
⁵ sibi excidere	zichzelf niet meer zijn, buiten zich geraken
⁶ iactura	verlies
⁷ sanitas, -tatis	gezondheid
⁸ expavescere 3, -pavi	bang worden
⁹ similis = <i>dat./gen.</i>	lijkend op
¹⁰ furens	iemand die buiten zinnen is
¹¹ cito	snel
¹² dementia	waanzin
¹³ <i>perf. gnomicum</i>	
¹⁴ lymphaticus	waanzinnig
¹⁵ vaticinari	waarzeggen
¹⁶ religio	religieus gevoel, bijgelovige angst, bijgeloof
¹⁷ statua	beeld
¹⁸ disruptum 3, rupi, -ruptus	uiteenscheuren
¹⁹ <i>Aen. III.414-19</i>	
²⁰ conuellere 3, -velli, -vulsus	lostrekken, -scheuren
²¹ aevum	tijd
²² valere 2	vermogen, in staat zijn
²³ vetustas	ouderdom
²⁴ dissilire, -silui	barsten, uiteenspringen
²⁵ protinus	meteen, vanaf het begin
²⁶ Hesperius	van Hesperia
²⁷ Siculus	Sicilisch
²⁸ abscindere 3, -scidi	los scheuren
²⁹ diducere 3	scheiden
³⁰ interluere 3	stromen tussen
³¹ aestus 4	getij, stroming

[29,2] Niet is het gemakkelijk temidden van grote rampen verstandig te zijn. Dus zijn ongeveer de meest onbestendige karakters zo bang geworden, dat zij buiten zichzelf geraakten. Ongetwijfeld is niemand zonder enig verlies van verstand bang geworden en alwie bang is lijkt op een, die buiten zinnen is: maar de angst geeft sommigen snel aan zich terug, brengt anderen heviger in verwarring en verandert ze in waanzinnigen.

[29,3] Daarom zwerven er tijdens oorlogen waanzinnigen rond en nergens zul je meer voorbeelden van waarzeggers vinden dan waar angst in combinatie met godsdienstig ontzag de geesten hevig heeft getroffen.

[30,1] Ik sta niet verbaasd dat een beeld in tweeën is, aangezien ik gezegd heb dat bergen zich van bergen gesplitst hebben en dat de grond zelf vanuit het diepste punt uiteengescheurd is. "Men zegt, dat dit gebied eens met geweld en met een geweldige ineenstorting losgerukt gespleten is (een lange tijdspanne vermag zoveel te veranderen), hoewel ieder van beide gronden van het begin af één geheel was. Met geweldige kracht is de zee gekomen en heeft de Hesperische zijde van de Sicilische gescheiden en is met een smalle stroming tussen landerijen en steden doorgestroomd door hen met zeewater te scheiden."

[30,2] Uides totas regiones a suis sedibus reuelli et trans mare iacere quod in confinio¹ fuerat; uides et urbium fieri gentiumque discidium², cum pars naturae³ concita⁴ est dehiscens⁵ et aliquo mare, ignem, spiritum impegit⁶; quorum mira⁷ ut⁸ ex toto uis est: quamuis enim parte saeuat⁹, mundi tamen uiribus saeuat.

[30,3] Sic et Hispanias a contextu¹⁰ Africae mare eripuit, sic per hanc inundationem¹¹, quam poetarum maximi celebrant¹², ab Italia Sicilia reiecta est. Aliquanto autem plus impetus habent quae ex infimo ueniunt: acriora enim sunt quibus nisus¹³ est per angusta.

[30,4] Quantas res hi terrarum tremores quamque mira spectacula ediderint¹⁴, satis dictum est: cur ergo aliquis ad hoc stupet¹⁵ quod aes¹⁶ unius statuae, ne solidum quidem sed concavum¹⁷ ac tenue, disruptum est, cum fortasse¹⁸ in illud se spiritus quaerens fugam incluserit? Illud uero quis nescit? Diductis aedificia angulis¹⁹ uidimus moueri iterumque componi²⁰. Quaedam uero parum²¹ aptata²² positu suo et a fabris²³ negligentius solutiusque²⁴ composita terrae motus saepius agitata compegit²⁵.

[30,5] Quod si totos parietes²⁶ et totas findit domos et latera magnarum turrium²⁷, quamuis solida sint, scindit et pilas²⁸ operibus subditas²⁹ dissipat³⁰,

---

¹ confinium	grensgebied, nabijheid
² discidium	scheiding
³ natura	natuur, wereld
⁴ conciere 2, -civi, -citus	in beweging brengen
⁵ dehiscere 3	open barsten
⁶ impingere, -pegi, -pactus	drijven
⁷ mirus	wonderbaarlijk
⁸ ut	als, a.h.w.
⁹ saevire	tekeer gaan
¹⁰ contextus 4	samenhang, verbinding
¹¹ inundatio	overstroming
¹² celebrare	verheerlijken, bezingen
¹³ nisus	krachtsinspanning, het omhoog klimmen
¹⁴ edere 3, -didi, -ditus	uitgeven, produceren
¹⁵ stupere 2	verbaasd zijn
¹⁶ aes, aeris n.	brons
¹⁷ concavus	hol
¹⁸ fortasse	misschien
¹⁹ angulus	hoek
²⁰ componere 3	samenstellen
²¹ parum	te weinig
²² aptare + dat.	bevestigen aan
²³ faber	ambachtsman
²⁴ solutus	zorgeloos
²⁵ compingere 3, -pegi, -pactus	samenvoegen
²⁶ paries, parietis	wand
²⁷ turris	toren
²⁸ pila	zuil
²⁹ subdere, -didi, -ditus + dat. 3	plaatsen onder
³⁰ diisipare	verwoesten

[30,2] Je ziet dat hele gebieden van hun plek worden losgerukt en dat aan de andere kant van de zee ligt, wat in de buurt is geweest; je ziet dat steden en volkeren uiteen gescheurd worden, wanneer een deel van de wereld in beweging gebracht is en zo open barst en wanneer dat de zee, het vuur, de luchtstroom ergens anders heen heeft gedreven; en de kracht daarvan is wonderbaarlijk daar die uit het geheel voortkomt: ookal gaat de wereld met een deel te keer, toch gaat hij met de krachten van de hele aarde tekeer.

[30,3] Zo heeft de zee ook de Spaanse gebieden van Afrika, waarmee het verbonden was, losgerukt, zo is door die overstroming, die de grootste dichters verheerlijken, Sicilië van Italië weggeworpen. Heel wat meer kracht echter hebben die verschijnselen, die uit het onderste deel komen: heftiger is immers wat zich door nauwe doorgangen omhoog wurmt.

[30,4] Hoe grote effecten en hoe wonderlijke schouwspelen het resultaat zijn geweest door deze aardbevingen, is voldoende gezegd: waarom staat dan nog iemand hierbij vreemd te kijken, dat het brons van één beeld, zelfs niet massief, maar hol en dun, gescheurd is, omdat daarin een luchtstroom zich heeft opgesloten en op zoek was naar een uitgang? Wie echter kent dat niert? Wij hebben gezien, dat gebouwen bewogen werden, doordat de hoeken uiteengetrokken werden en dat ze weer samengesteld werden. Sommige gebouwen echter, die te weinig bevestigd waren aan hun plaats en door ambachtslui te achteloos en te zorgeloos in elkaar gezet zijn, zijn door een aardbeving vaker heen en weer geslingerd samengevoegd.

[30,5] En als dit hele wanden en hele huizen scheurt en de zijdes van grote torens, ookal zijn die degelijk, splijt en zuilen onder bouwwerken geplaatst verwoest,

quid est quare quisquam dignum adnotari¹ putet sectam² esse aequaliter³ ab imo ad caput in partes duas statuum?

31.Kleine, continue trillingen geven grote schade.

[31,1] Quare tamen per plures dies motus fuit? Non desiit enim assidue⁴ tremere Campania, clementius quidem sed cum ingenti damno⁵, quia quassa⁶ quatiebat, quibus ad cadendum male stantibus <opus>⁷ non erat impelli sed agitari⁸: nondum uidelicet spiritus omnis exierat, sed adhuc, emissa sui parte maiore, oberrabat.⁹ Inter argumenta quibus probatur spiritu ista fieri, non est quod dubites et hoc ponere:

[31,2] cum maximus editus tremor est, quo in urbes terrasque saeuitum est, non potest par illi subsequi¹⁰ alius, sed post maximum lenes¹¹ motus sunt, quia iam uehement<ior> uis exitum uentis luctantibus¹² fecit; reliquiae¹³ deinde residui¹⁴ spiritus non idem possunt, nec illis pugna opus est, cum iam uiam inuenerint sequanturque ea¹⁵ qua prima uis ac maxima euasit.

[31,3] Hoc quoque dignum memoria iudico¹⁶ ab eruditissimo¹⁷ et grauissimo uiro cognitum (forte enim, cum hoc euenit, lauabatur¹⁸): uidisse se affirmat in balneo¹⁹ tessellas²⁰ quibus solum erat stratum²¹ alteram ab altera separari²² iterumque committi²³ et aquam modo recipi in commissuras²⁴ pauimento²⁵ recedente, modo compresso bullire²⁶ et elidi¹. Eundem audiui narrantem uidisse se macerias² mollius crebriusque tremere quam natura duri³ sinit.

---

¹ adnotare	registreren, waarnemen
² secare, secui, sectus	snijden, splijten
³ aequaliter	gelijkelijk
⁴ assidue <i>adv.</i>	voortdurend
⁵ damnum	schade
⁶ quatere 5, quassus	schudden
⁷ mihi opus est	ik heb nodig
⁸ agitare	heen en weer bewegen
⁹ oberrare	ronddwalen
¹⁰ subsequi	onmiddellijk volgen
¹¹ lenis	licht
¹² luctari	worstelen
¹³ reliquiae	de resten
¹⁴ residuus	overgebleven
¹⁵ ea	daarlangs
¹⁶ iudicare	oordelen
¹⁷ eruditus	ontwikkeld
¹⁸ lavari	zich wassen
¹⁹ balneum	badkuip, badwater
²⁰ tessella	mozaieksteentje
²¹ sternere 3, stravi, stratus	plaveien
²² separare	scheiden
²³ committere 3	bij elkaar brengen
²⁴ commissura	voeg
²⁵ pavementum	stenen vloer
²⁶ bullire	borrelen

---

wat is dan de reden, dat iemand denkt dat het 't verdient opgemerkt te worden dat een beeld gelijkelijk van voet tot kruin in twee delen is gescheurd?

[31,1] Waarom heeft evenwel de beving meer dagen geduurd? Niet immers heeft Campania opgehouden continu te trillen, weliswaar zachter, maar wel met een geweldige schade, omdat de trilling dat schokte wat al geschokt was, wat nog maar ternauwernood stond en het 't niet nodig had schokken te krijgen maar slechts een duwtje om te vallen. Nog niet was namelijk alle lucht ontsnapt, maar nog steeds was die op zoek, terwijl het grootste deel ervan er al uit was. Je hoeft niet te aarzelen ook het volgende onder de bewijzen te plaatsen waardoor bewezen wordt dat die dingen door de luchtstroom gebeuren:

[31,2] wanneer een zeer grote trilling tot stand gebracht is, waardoor tegen steden en landen tekeer is gegaan, dan kan niet een andere beving gelijk aan die onmiddellijk volgen, maar na de grootstte zijn er lichte bevingen, omdat de heftiger kracht al een uitweg heeft gemaakt voor de worstekende winden; de resten van de achtergebleven lucht kunnen niet hetzelfde en niet hoeven die te vechten, omdat ze al een weg gevonden hebben en over die weg volgen, waarover de eerste en grootste kracht ontsnapt is.

[31,3] Ik vind, dat ook dit, wat door een zeer ontwikkeld en zeer hoog aangeschreven mand waargenomen is, vermeld dient te worden (hij was immers toevallig, toen dit gebeurde, aan het baden): hij verzekert dat hij in een badhuis gezien heeft, dat de steentjes, waarmee de vloer bedekt was, van elkaar gescheiden werden en weer samengebracht werden en dat het water nu eens in de voegen verdween, doordat de stenen vloer week, dan weer toen die samengedrukt was, borrelde en eruit gestoten werd. Ik heb hem ook horen vertellen dat hij gezien heeft, dat muren zachter en vaker trilden dan dat de aard van het harde materiaal toelaat.

---

¹ elidere 3	stoten uit, verdrijven
² maceria	muur
³ durus	hard

32. Bemoedigen om te sterven.

[32,1] Haec, Lucili, uirorum optime, quantum¹ ad ipsas causas: illa nunc quae ad confirmationem² animorum pertinent. Quos magis refert nostra³ fortiores fieri quam doctiores; sed alterum sine altero non fit: non enim aliunde⁴ animo uenit robur⁵ quam a bonis artibus, quam a contemplatione⁶ naturae.

[32,2] Quem enim non hic ipse casus aduersus⁷ omnes firmauerit, erexerit⁸? Quid est enim cur ego hominem aut feram, quid est cur sagittam aut lanceam⁹ tremam? Maiora me pericula expectant¹⁰: fulminibus et terris et magnis naturae partibus petimur.

[32,3] Ingenti itaque animo mors prouocanda¹¹ est, siue nos aequo¹² uastoque¹³ impetu aggreditur, siue cotidiano¹⁴ et uulgari¹⁵ exitu. Nihil refert quam minax¹⁶ ueniat quantumque sit quod in nos trahat; quod a nobis petit¹⁷ minimum est: hoc senectus a nobis ablatura est, hoc auriculae¹⁸ dolor, hoc umoris in nobis corrupti¹⁹ abundantia²⁰, hoc cibus parum obsequens²¹ stomacho, hoc pes leuiter offensus²².

[32,4] Pusilla²³ res est hominis anima, sed ingens res contemptus²⁴ animae: hanc qui contempsit securus²⁵ uidebit maria turbari, etiamsi illa omnes excitauerunt uenti, etiamsi aestus²⁶ aliqua perturbatione²⁷ mundi totum in terras uertet

---

¹ quantum ad + <i>acc.</i>	wat betreft
² confirmatio	bemoediging, kalmering, troost
³ refert nostra	het is in ons belang
⁴ aliunde	ergens anders vandaan
⁵ robur <i>n.</i>	kracht
⁶ contemplatio	het beschouwen
⁷ aduersus + <i>acc.</i>	tegen
⁸ erigere 3, -rexi	oprichten, bemoedigen
⁹ lancea	lans
¹⁰ expectare	te wachten staan
¹¹ prouocare	oproepen, uitdagen
¹² aequus	gelijk, gelijkmatig
¹³ vastus	woest
¹⁴ cotidianus	dagelijks, alledaags
¹⁵ vulgaris	gewoon, alledaags
¹⁶ minax	dreigend
¹⁷ petere ab	vragen aan
¹⁸ auricula	oor
¹⁹ corrumpere 3	bederven
²⁰ abundantia	overvloed
²¹ obsequi + <i>dat.</i>	gehoorzamen aan
²² offendere 3	kwetsen
²³ pusillus	nietig
²⁴ contemptus 4	het verachten
²⁵ securus	zorgeloos
²⁶ aestus	getijden, stroming
²⁷ perturbatio	verwarring

[32,1] Lucilius, beste kerel, dit wat betreft de oorzaken zelf: nu dat wat de bemoediging der gemoederen betreft. Het is meer in ons belang, dat die gemoederen dapperder dan geleerder zijn; maar het ene gebeurt niet zonder het andere: een mens krijgt alleen kracht van wetenschap, van het waarnemen van de natuur.

[32,2] Wie zal wel niet door dit lotgeval zelf kracht putten en moed vatten tegen alle lotgevallen? Wat is immers de reden dat ik een mens of beest, dat ik een pijl of lans vrees? Mij wachten grotere gevaren: wij worden aangevallen door bliksems en de aarde en grote delen van de natuur.

[32,3] Dus moet met geweldige moed de dood uitgedaagd worden, hetzij dat zij ons met voor allen gelijke en woeste vaart aanvalt hetzij met een dagelijkse en alledaagse ondergang. Het doet er niet toe hoe dreigend de dood komt, hoe groot het is waarheen ze ons trekt; wat ze van ons vraagt, is heel weinig: de ouderdom en de pijn aan een oor en de overvloed aan verpest vocht in ons en voedsel dat te weinig gehoorzaamt aan onze maag en een voet die een beetje gekwetst is, gaan dat toch al van ons wegnemen.

[32,3] Een heel klein dingetje is de ziel van een mens, maar het stelt veel voor de ziel te verachten: wie deze veracht, zal zonder zorgen zien, dat zeeën in beroering gebracht worden, ook als alle winden hen opgezweept hebben, ook als de stroming door een of andere verwarring van de wereld de hele oceaan tegen de aarde zal keren;

oceanum; securus aspiciet fulminantis¹ caeli truce² atque horridam faciem³, frangatur licet⁴ caelum et ignes suos in exitium omnium, in primis suum, misceat; securus aspiciet ruptis compagibus⁵ dehiscens solum, illa licet inferiorum regna retegantur⁶. Stabit super illam uoraginem⁷ intrepidus⁸ et fortasse quo debebit cadere desiliet⁹.

[32,5] Quid ad me quam magna sint quibus pereo? Ipsum perire non magnum est. Proinde si uolumus esse felices, si nec hominum nec deorum nec rerum timore uersari¹⁰, si despiciere¹¹ fortunam superuacua¹² promittentem, leuia minitantem¹³, si uolumus tranquille¹⁴ degere¹⁵ et ipsis diis de felicitate controuersiam¹⁶ agere, anima in expedito¹⁷ est habenda: siue illam insidiae siue morbi petent siue hostium gladii siue insularum cadentium fragor¹⁸ siue ipsarum ruina terrarum siue uasta uis ignium urbes agrosque pari clade complexa¹⁹, qui uolet illam accipiat.

[32,6] Quid aliud debeo quam exeuntem hortari et cum bonis ominibus²⁰ emittere? "Uade fortiter, uade feliciter! Nihil dubitaueris: redderis²¹. Non de re sed de tempore est quaestio²², facis quod quandoque faciendum est. Nec rogaueris nec timueris nec te uelut²³ in aliquod malum exiturum tuleris²⁴ retro: rerum natura te, quae genuit²⁵, expectat et locus melior ac tutior.

[32,7] Illic non tremunt terrae nec inter se uenti cum magno nubium fragore concurrunt, non incendia regiones urbesque uastant, non naufragiorum²⁶ totas

---

¹ fulminare	bliksem
² trux	grimmig
³ facies 5	gelaat
⁴ licet + <i>coni.</i>	ookal
⁵ compages	samenvoeging
⁶ retegere 3	ontbloten
⁷ vorago, -ginis	draaikolk, afgrond
⁸ intrepidus	zonder angst
⁹ desilire	naar beneden springen
¹⁰ uersare	verontrusten
¹¹ despiciere	verachten
¹² supervacuum	overbodig
¹³ minitari	dreigen met
¹⁴ tranquille	rustig
¹⁵ degere	leven
¹⁶ controuersiam agere	een geschil hebben met
¹⁷ in expedito habere	in gereedheid houden
¹⁸ fragor	gekraak
¹⁹ complecti, complexus	omarmen
²⁰ omen	voortekenen
²¹ reddere	teruggeven (aan je oorsprong)
²² quaestio	vraag, thema, onderzoek
²³ uelut	alsof
²⁴ se ferre retro	zich terug begeven
²⁵ gignere 3, genui	voortbrengen
²⁶ naufragium	schipbreuk

---

hij zal zorgeloos het grimmige en ruige gelaat van de bliksemende hemel aanschouwen, ook al barst de hemel en mengt de hemel zijn vuren tot ondergang van alles, vooral tot die van hemzelf; zorgeloos zal hij aanschouwen hoe de aarde zal open gaan doordat de voegen gebarsten zijn, ook al wordt dat koninkrijk van de onderwereld ontbloot. Hij zal boven die afgrond zonder angst blijven en misschien zal hij naar beneden springen, waarheen hij toch al zal moeten vallen.

[32,5] Wat heeft het met mij te maken hoe groot de dingen zijn, waardoor ik omkom? Het omkomen zelf is niet groot. Daarom, als wij gelukkig willen zijn, als wij noch door vrees om mensen noch om goden noch om zaken verontrust willen worden, als wij het lot willen verachten, dat overbodige dingen belooft, dat met lichte dreigementen komt, als wij rustig willen leven en met de goden zelf een geschil willen hebben over geluk, dan moet je de ziel in gereedheid houden: of zij nu aangevallen zal worden in een hinderlaag, of door ziekten of met zwaarden van vijanden, of door het gekraak van vallende huizenblokken, of doordat de aarde zelf instort, of door het geweld van vuren, dat steden en akkers met gelijke vernietiging omarmt, laat wie dat zal willen, het lot aanvaarden.

[32,6] Wat anders moet ik dan wie het leven verlaat aansporen en hem met goede wensen laten vertrekken? 'Ga dapper, ga met geluk! Aarzel absoluut niet: jij zult teruggegeven worden. Niet is de vraag of, maar wanneer je sterft. Je doet wat je ooit moet doen. Noch moet je vragen noch bang zijn noch je terugbegeven alsof je bestemd bent weg te gaan naar een of ander kwaad: de natuur, die jou gebaard heeft, wacht op je en een betere en veiligere plaats.

[32,7] Daar trilt de aarde niet en niet botsen de winden met elkaar met luid gedreun van wolken, niet verwoesten branden gebieden en steden,

classes sorbentium¹ metus est, non arma contrariis disposita² vexillis³ et in mutuum perniciem⁴ multorum milium par furor, non pestilentia et ardentis promiscue⁵ communes⁶ populis cadentibus rogi⁷. Istud leue est: quid timeamus? graue est: potius semel incidat⁸ quam semper impendat⁹.

[32,8] Ego autem perire timeam, cum terra ante me pereat, cum ista quatiuntur quae quatiunt et in iniuriam nostram non sine sua ueniant? Helicen Burinque totas mare accepit: ego de uno corpusculo¹⁰ timeam? Supra oppida duo nauigatur¹¹ (duo autem quae nouimus, quae in nostram notitiam¹² memoria litteris seruata perduxit: quam multa alia aliis locis mersa¹³ sunt, quot populos aut terra aut infra se mare inclusit¹⁴): ego recusem mei finem, cum sciam me sine fine non esse? Immo¹⁵ cum sciam omnia esse finita¹⁶, ego ultimum suspirium¹⁷ timeam?

[32,9] Quantum potes itaque, ipse te cohortare, Lucili, contra metum mortis: hic est qui nos humiles¹⁸ facit; hic est qui uitam ipsam, cui parcat, inquietat¹⁹ ac perdit; hic omnia ista dilatat²⁰, terrarum motus et fulmina. Quae omnia feres constanter, si cogitaueris nihil interesse inter exiguum tempus et longum.

[32,10] Horae sunt quas perdimus; puta dies esse, puta menses, puta annos: perdimus illos nempe²¹ perituros. Quid, oro te, refert num perueniam ad illos? Fluit tempus et audissimos²² sui deserit; nec quod futurum est meum est nec quod fuit: in puncto²³ fugientis temporis pendeo, et magni²⁴ est modicum fuisse.

[32,11] Eleganter²⁵ ille Laelius¹ sapiens dicenti cuidam "Sexaginta annos habeo", "Hos", inquit, "dicis sexaginta quos non habes". Ne ex hoc quidem intellegimus

---

¹ sorbere 2	verzwelgen
² disponere, -posui, -positus	opstellen
³ vexillum	vaandel
⁴ perniciēs 5	ondergang
⁵ promiscue	zonder onderscheid
⁶ communis + dat.	gemeen aan
⁷ rogi	brandstapel
⁸ incidere 3	gebeuren
⁹ impendere 2	boven het hoofd hangen
¹⁰ corpusculum	lichaampje
¹¹ nauigare	varen
¹² notitia	het kennen
¹³ mergere, mersi, mersus	onderdompelen
¹⁴ includere 3, -clusi, -clusus	opsluiten
¹⁵ immo	ja zelfs
¹⁶ finitus	beperkt
¹⁷ suspirium	adem
¹⁸ humilis	nederig
¹⁹ inquietare	verontrusten
²⁰ dilatare	uitbreiden, uitspreiden
²¹ nempe	zeker, stellig
²² avidus + gen.	begerig naar
²³ punctum	ogenblik
²⁴ magni est	het is van grote waarde
²⁵ eleganter	smaakvol

---

en er is geen angst om schipbreuken, die hele vloten verzwelgen en niet zijn er wapens opgesteld, terwijl de vaandels tegenover elkaar staan en niet is er een gelijke razernij van vele duizenden tot wederzijdse vernietiging, geen epidemie en brandstapels, die zonder onderscheid branden, gemeen aan volkeren die sneuvelen.” Dat stelt niets voor: waarom vrezen wij de dood? De angst is zwaar: laat dat liever eenmaal gebeuren dan altijd ons bedreigen.

[32,8] Moet ik echter bang zijn om te sterven, omdat de aarde voor mij vergaat, omdat die zaken geschokt worden, die schokken veroorzaken en omdat die zich niet zonder schade aan zichzelf voordoen tot schade van ons? De zee heeft Helice en Buris geheel opgenomen: moet ik om één lichaampje bang zijn? Boven twee steden vaart men (twee echter, die wij kennen, die de herinnering, op papier bewaard, heeft doorgegeven, zodat wij dat weten: hoe vele andere zijn op andere plaatsen verdronken, hoevele volkeren zijn of door de aarde of door de zee onder zich opgesloten!): moet ik mijn einde weigeren, hoewel ik weet dat ik niet zonder einde zal zijn? Ja, moet ik zelfs, hoewel ik weet dat alles beperkt is, mijn laatste ademteug vrezen?

[32,9] Dus moet jij naar vermogen jezelf aansporen, Lucilius, tegen de angst voor de dood: het is deze angsat die ons nederig maakt; het is deze angst, die het leven zelf, dat hij ontziet, verontrust en te gronde richt; deze angst maakt dat alles erger, aardbevingen en bliksems. En dit alles zul je standvastig verdragen, als je bedenkt, dat er echt geen verschil zit tussen een beetje tijd en veel tijd.

[32,10] Het zijn uren, die wij verloren laten gaan; stel je eens voor dat het dagen, dat het maanden, dat het jaren zijn: wij laten die verloren gaan, maar zij zijn zeker bestemd te verdwijnen. Ik vraag je, wat maakt het uit, of ik die jaren bereik? De tijd stroomt voort en verlaat hen die het meest daarnaar verlangen; niet wat bestemd is te zijn, is van mij en ook niet wat geweest is: op het punt van de tijd, die vlucht, verkeer ik en het is veel waard dat die even geduurd heeft.

[32,11] Die Laelius de Wijze zegt smaakval tegen een zeker persoon, die zei: ‘Ik heb zestig jaren.’ ‘Jij hebt het over die zestig jaren, die jij niet hebt.’

---

¹ *Laelius Sapiens, 180 v.Chr. geboren, bevriend met Scipio Aemilianus.*

incomprehensibilis¹ uitae condicionem² et sortem³ temporis semper alieni, quod annos numeramus⁴ amissos?

[32,12] Hoc affigamus⁵ animo, hoc nobis subinde⁶ dicamus: moriendum est. Quando? Quid tua⁷? Mors naturae lex est, mors tributum⁸ officiumque mortalium malorumque omnium remedium⁹ est: optauit illam quisquis timet. Omnibus omissis, hoc unum, Lucili, meditare¹⁰, ne mortis nomen reformides¹¹; effice illam tibi cogitatione multa familiarem¹², ut, si ita tulerit¹³, possis illi et obuiam¹⁴ exire.

---

¹ incomprehensibilis	onbegrijpelijk
² condicio	omstandigheden
³ sors	loting
⁴ numerare	tellen
⁵ affigere 3	vastmaken
⁶ subinde	herhaaldelijk
⁷ sc. interest	
⁸ tributum	belasting
⁹ remedium	geneesmidd
¹⁰ meditari	zich voorbereiden op
¹¹ reformidare	vrezen
¹² familiaris	vertrouwd
¹³ ita fert	het lot brengt het zo
¹⁴ obviam + dat.	tegemoet

Begrijpen wij zelfs de omstandigheden van het onbegrijpelijke leven en de loting van de tijd, die altijd van een ander is, niet hieruit, dat wij jaren, die verloren zijn tellen?

[32,12] Wij moeten dat in onze geest vastpinnen, wij moeten dit herhaaldelijk tegen ons zeggen: je moet sterven. Wanneer? Wat interesseert jou dat? De dood is de voorwaarde van de natuur, de dood is de belasting en de taak van de stervelingen en een middel tegen alle rampen: alwie bang is heeft haar gewenst. Laat alles achterwege, Lucilius en bereid je op slechts dit ene voor, dat je niet de naam van de dood vreest; maak de dood jou eigen door er veel over na te denken, opdat je ook, als het zich voordoet, kunt uitrukken en haar tegemoet kunt gaan.

Vocabularium

abditum	het verborgene
aberrare	verdwalen
<i>abl. + tenus</i>	tot aan
abradere	wegkrabben
abruptum	de diepte
abscedere 3	ervanaf gaan
abscindere 3, -scidi	los scheuren, afsnijden
abscondere 3	verbergen
abstrudere 3, -trusi, -trusus	verbergen
abundantia	overvloed
abundare	in overvloed hebben
<i>abuti + abl.</i>	misbruiken
accessio	iets wat er bij komt, koortsaanval
accessus 4	het naderen
accidere 3 + <i>dat.</i>	overkomen aan, gebeuren
acer, acris, acre	heftig
<i>Achaia: na de afscheiding v.d. Peloponnesus en het Attisch-Boeotische vasteland v.d. Rom. provincie Macedonië aanduiding voor Griekenland als Rom. provincie</i>	
ad tempus	te rechter tijd, tijdelijk
ad ultimum	tenslotte
adapertus	geopend
adiacere 2	aangrenzend zijn
adigere 3, -egi	binnen drijven
aditus 4	toegang, het naderen
adiutorium	hulp
adminiculum	stut
admodum <i>adv.</i>	zeer
adnotare	registreren, waarnemen
adrodere 3, -rosi	knabbelen aan
adversus + <i>acc.</i>	tegen, tegenoverstaand, vijandig, tegenspoedig
aedificium	gebouw
<i>Aegium (Oudgrieks: Αἴγιον, Aígion) was een polis in Achaëa, bij de monding van de rivier Selinus aan zee gelegen. Gedurende de klassieke periode werd het gerekend tot een van de twaalf steden van Achaëa.[2] Het werd na de verwoesting van Helike in 373 v.Chr., de hoofdplaats van de Achaëische Bond.[3] Ruïnes ervan zijn te vinden nabij het huidige dorp Aigio.</i>	
aequalitas	gelijkheid
aequus	gelijk, gelijkmatig
aes, aeris <i>n.</i>	brons
aestivus	zomers
aestus 4	getij, stroming, kolking, stroming
aestus	het kolken, stroming
aetas	leeftijd, generatie, tijd
aeternus	eeuwig
aether	ether, bovenste luchtlag, lucht
aevum	tijd
affectio	toestand, stemming
afferre	bezorgen
affigere 3	vastmaken
afflatus 4	het aanblazen
affluere 3	stromen naar

agilis	snel, wendbaar, bewegelijk
agitare	heen en weer bewegen
agitatio	het bewegen, het heen en weer bewegen
agitur de + abl.	het gaat om
alere 3	voeden
algere 2	het koud hebben
alias	de ene/ de andere keer
alimentum	voeding
aliter atque aliter nu eens zus en dan weer zo	
aliubi	ergens anders, op de ene plaats/sommige plaatsen
aliubi ... aliubi ..	hier .... daar
aliunde	ergens anders vandaan

Alpheos: Het is de grootste rivier op de Peloponnesos, ontspringt in de nomos Arcadië in de Taigetos nabij Megalopolis, stroomt door de nomos Iliia (het oudgriekse Elis) en mondt uit in de Ionische Zee ten Westen van Olympia, nabij Epitalion. Aan zijn oevers liggen onder meer het schilderachtige stadje Karýtena en het tempeldomein van Olympia. De Alpheüs is ca. 90 km lang en stroomt, hier en daar ondergronds, door een karstachtig gebied. Mede door dit feit is de stroomgod Alpheüs betrokken in verscheidene mythen en sagen.

alternis	afwisselend
alternus	afwisselend
altitudo, -tudinis	diepte, hoogte
alveus	de bedding
amans + gen.	minnaar van
ambire	omgeven
ambitus 4	omtrek
amittere 3, -misi	verliezen
ammotus	onbewogen
amoenus	lieflijk
amplius n. adv.	meer

Anaxagoras (Grieks: Αναξ: leider + ἀνόρα: plein, dus de "heerser over de pleinen", met andere woorden iemand die welbespraakt is) (Clazomenae, Ionië, ca. 500 v.Chr. - Lampsacus, ca. 428 v.Chr.) was een Grieks filosoof en astronoom.

Anaximenes (Oudgrieks: Αναξίμηνης, Anaximénês) was een Grieks filosoof uit de 6e eeuw voor Christus,

angulus	hoek
angustia	engte, nauwe passage
anhelitus 4	het hijgen
animal n.	levend wezen
apertum	het opene
apparere 2	blijken, duidelijk zijn, verschijnen
apponere + dat. ,3, -posui, -positus	afzetten op, plaatsen bij
aprtum	de blote hemel, de vrije ruimte
aptare + dat.	bevestigen aan
arbustum	boomgaard
arduus	moeilijk
arescere 3	droog worden

Arethusa: Arethusa (Grieks: Ἀρέθουσα) is de naam van een bron op het eiland Ortygia, het oudste deel van Syracuse. Het water is afkomstig van de bergen ten noorden van de stad en gaat onder zee door.

aridus	droog
artus	nauw
ascendere 3	omhoogkomen

Asclepiodotus Tacticus, filosoof en schrijver van de 1^e eeuw voor Christus, leerling van Posidonius, volgens Seneca schrijver van Quaestionum Naturalium Causae.

assequi 3	begrijpen
assidue adv.	voortdurend

assiduus	onafgebroken
assignare	toewijzen
atrerere, -trivi, -tritus	afslijten, afschuren
attonitus	verbijsterd
auctor	zagsman
auditor	toehoorder, leerling.
auricula	oor
avertere 3	afwenden, afleiden
avidus + gen.	begerig naar
avis	vogel
balneum	badkuip, badwater
<i>beide steden in 79 n. Chr. door de Vesuvius bedolven blijkbaar na een droge tijd, aan het begin van de regentijd.</i>	
bullire	borrelen
caducus	zwak, vergankelijk
caecus	onzichtbaar
caelestis	hemels
caenum	slijk
calere 2	warm zijn
caligo, caliginis	nevel
<i>Callisthenes (Oudgrieks: Καλλισθένης / Kallisthénēs) (ca. 360 – 328 v.Chr.) was een historicus uit het Noord-Griekse Olynthos.[1] Hij was de hofchroniqueur van Alexander de Grote maar stierf toen hij in ongenade viel.</i>	
capax + gen.	ruimte biedend aan
captivitas, -tatis	krijgsgevangenschap
caput	begin, bron
carmen	lied
carpere 3	afbreken
casus 4	voorval
causa	onderwerp
cavatus	uitgehoud
caverna	hol, grot
cedere + abl.3	wijken van, toegeven
celeber, -bris, -bre	beroemd
celebrare	verheerlijken, bezingen, vieren
celsus	verheven
cessare	braak liggen, niet gebruikt worden, verslappen, niets doen
ceu	evenals
<i>Chalcis, plaats op Euboia</i>	
chasma, chasmatis	kloof, spleet
ciere 2	veroorzaken
circumire	rondgaan
cito	snel
claudere 3	opsluiten
claustrum	versperring, grendel, hindernis
coetus 4	bijeenkomst, vergadering, groep
cogere 3, coegi, coactus	samendrijven
cohaerere 2, -haesi + dat v	astzitten aan. samenhangen
cohibere 2	bedwingen
colere, colui 3	verzorgen, zich bezig houden met
colligere 3, -legi, -lectus v	erzamen, afremmen. afleiden, concluderen
collisus 4	botsing
columna	zuil
comitatus 4	gezelschap

commeare	gaan
commendare	aanbevelen
commissura	voeg, naad
committere 3	bij elkaar brengen
commorari	verblijven
communis + <i>dat.</i>	gemeen aan
compages	verbinding, voeg, naad, samenvoeging
compescere 3	matigen
compingere 3, -pegi, -pactus	samenvoegen
complecti, complexus	omarmen
componere 3	samenstellen
comprehendere 3	grijpen, waarnemen
comprehensibilis	bevatbaar
comprimere 3	samendrukken
conari	proberen
concadere 3	medevallen
concauum	holte
concauus	hol
concedere 3, -cessi	toegeven
conciere 2, -civi, -citus	in beweging brengen
concipere 5, -cepi, -ceptus	zwanger worden van. opvangen
concitare	opzwiepen
concordia	eensgezindheid, eendracht
concrecere 3, -crevi	samengroeien
concutere 5, -cussi, -cussus	hevig schokken
condicio	toestand, omstandigheden
conferre ad	bijdragen tot
conficere 5	afmatten
confinium	grensgebied, nabijheid
confirmatio	bemoediging, kalmering, troost
confluere 3	bijeenstromen
confundere 3	in verwarring brengen
congregare	bijeen brengen
congregatio	samenballing
congruere 3 in + <i>acc.</i>	samenvallen met, oveeenkoment met, passen bij
coniectura	het gissen
consciuis + <i>gen.</i>	bewust van
consentire	ermee instemmen
considerere 3, -sedi	instorten
conspere 5	verstandig zijn
consternatio, -ionis	verwarring
<i>consul suffectus tussen 44 en 46 en vriend van Seneca</i>	
consumere 3, -sumpsi	gebruiken, verbruiken, verteren, uitputten
consummare	voltooien
contemplatio	het beschouwen
contemptus	veracht, verachtelijk
contemptus 4	het verachten
contentus + <i>abl</i>	tevreden met
contextus 4	samenhang, verbinding
continens	vasteland
continere 2 se + <i>abl.</i>	zich houden in
continere 2	bevatten
continuus	doorlopend

contra	daarentegen
contrario	daartegenover
contrarius	schadelijk
controversiam agere	een geschil hebben met
convellere 3, -velli, -vulsus	lostrekken, -scheuren
convellere	losrukken
convertere 3	doen keren
copia	overvloed
coripere 5, -ripui, -reptus	grijpen
corpusculum	lichaampje
correperere 3	wegkruipen
corripere 5	laken, berispen, gispen
corruere, -rui	ineenstorten
corruere 3	ineenstorten
corrumpere 3	bederven
corrumpere 3, -rupi, -ruptus	aantasten
cotidianus	dagelijks, alledaags
crassus	dik
credulus	licht gelovig
crepare, crepui	kraken
cricumdare +abl.	omgeven met
culpa	schuld
cumulus	hoop, massa
cursare	rondrennen
cursum agere	een baan afleggen
cursus 4	vaart, loop
cutis	huid
damnum	schade

De Aras is de rivier die de zuidelijkste begrenzing vormt van de Kaukasus. Hij ontspringt in Turkije en mondt in Azerbeidzjan uit in de Koera, waarvan het de grootste zijrivier is. De lengte is ca 1072 km. In de oudheid heette de rivier de Araxes. De rivier is ook bekend onder zijn Russische (en Armeense) naam: Araks.¹ De Peloponnesische Oorlog (431 - 404 v.Chr.) was een strijd tussen de oude stadstaten Athene en Sparta, de twee grootmachten van het Griekenland van die tijd.

De Pharos in Alexandrië (Grieks: Φάρος της Αλεξανδρείας, Latijn: Turris Pharia of Pharus Alexandrinus) wordt algemeen beschouwd als een van de zeven klassieke wereldwonderen. De toren droeg dezelfde naam als het kleine eilandje voor de kust van Alexandrië, waarop hij gebouwd was.

decidere 3	neervallen, op de grond vallen
decrecere 3	afnemen
decretum	beginsel, dogma
deducere 3	naar beneden trekken
deferre, -tuli, -latus	doen neerstorten, wegdragen
deficere 5	tekort schieten, verdwijnen
defluere 3	omlaag stromen
defodere 5, -fodi, -fossus	uitgraven
defungi, -functus + abl.	vervullen
degere	leven
dehiscere 3	open barsten, zich openen
delitescere 3	zich verbergen
demens	dwaas
dementia	waanzin
demere 3	wegnemen
deminutio	vermindering

Democritus (Demokritos) van Abdera (Oudgrieks: Δημόκριτος, Dê mókritos) (ca. 460 v.Chr.-380/370 v.Chr.) was een Grieks geleerde, filosoof, astronoom en reiziger. Hij wordt tot de presocratici gerekend. Hij wordt ook de "lachende filosoof" genoemd.

densare	verdichten
denuntiare	aankondigen
deprehendere	vastgrijpen
desidere 3	zinken
desilire	naar beneden springen
desinere 3, desii	ophouden
despectare	neerzien op
desperatio	wanhoop
despicere	verachten
destitutus + abl.	berooft van
destitutus	hulpeloos
detinere 2	bezig houden
devexus	glooiend
diducere 3	scheiden, uitelkaar trekken
diffindere	splijten
dignus	waardig, 't verdienend
disipare	verwoesten
dilatate	uitbreiden, uitspreiden
diligens	nauwkeurig, stipt
diligentia	precisie
diluere 3	wegspoelen
dimidius	voor de helft
imovere 2	verwijderen
dirus	noodlottig
discedere 3	uiteengaan
discidium	scheiding
discurrere 3	uiteen rennen
discussio	beving
discutere 5	uiteenslaan
disponere, -posui, -positus	opstellen
disputare	uiteenzetten
disrumpere 3, rupi, -ruptus	uiteenscheuren, uiteenrukken, openbreken
dissilire, -silui	barsten, uiteenspringen
dissipare	uiteenjagen, verstrooien, uiteengeworpen worden
determinare	scheiden, begrenzen
diurnus	een dag durend
divellere 3, divelli, divulsus	uiteenrukken
diverberare	uiteen doen springen
diversus	naar verschillende kanten gekeerd, verscheiden
dividi	zich verdelen
divinus	goddelijk
divisus	gespleten
dolium	wijnvat
dubie adv.	twijfelachtig
durus	hard
ea	daarlangs
edere 3, -didi, -ditus	uitgeven, produceren, tevoorschijn brengen
educare	opvoeden
efferre, extuli, elatus	naar buiten brengen
effluere 3, -fluxi	naar buiten stromen

effringere 3	uitbreken
effugium	uitweg
eleganter	smaakvol
elidere ,3-lisi, -lisus	stoten uit, verdrijven, verpletteren, vermorzelen, doden
<i>Elis (Oudgrieks: Ἠλῖς, Ēlis, Dorisch Grieks: Ἄλις, Ālis, Grieks: Ἠλίδα, Ilida) was een polis gesitueerd in het noordwesten van de Peloponnesos, ten westen van Arcadië.</i>	
eloquium	welsprekendheid
eluctabilis	waaruit je kunt komen
eludere, -lui 3	wegspoelen
emergere 3	bovenkomen
emicare, =micui	plotseling tevoorschijn komen, tevoorschijn schieten, wegspringen
emovere 2, -movi, -motus	verwijderen
enarrare	volledig vertellen
eniti 3, -nisus	zich naar buiten werken
eo + comp. .., quo + comp. ...	des te .., naarmate ...
eo	daarheen
<i>Epicurus (Oudgrieks: Ἐπίκουρος, Epikouros, Nederlands, verouderd: Epicuur; 341 v.Chr. - 270 v.Chr.) was een Grieks filosoof, hedonist en aanhanger van het atomisme. Hij was de grondlegger van het naar hem vernoemde epicurisme, een van de scholen uit de hellenistische filosofie.</i>	
erigere 3, -rexi	oprichten, bemoedigen
eripere 5, -ripui, -reptus	ontrukken
eripi	zich bevrijden
errare	zich vergissen
eructare	uitspuwen, uitstoten
eruditus	ontwikkeld
erumpere 3	naar buiten barsten
eruptio	uitbarsting
esse + dat +gerundiv.	in staat zijn te
esse usui	nuttig zijn
evaporatio	uitwaseming
evenit ut + coni.	het gebeurt dat
everberare	opzweepen
eversio	vernietiging
evitare	vermijden
evomere 3	uitbraken
exactus	precies
exagitare	teisteren, verstoren
exanimatus	dood ,ontziend
excidere 3	uitvallen, ontsnappen
excipere 5, -cepi, -ceptus	opvangen, uitzonderen
excrescere 3	opgroeien, toenemen
excusatio	verontschuldiging, excuus
excutere 5 + dat., cussi	verdrijven van, onderzoeken, eruit slaan
exedere 3, -edi, -esus	wegvreten, uitputten, verwoesten, aantasten
exercere 2	in beweging zetten, laten stromen
exhalare	uitwasemen
exhaurire, -hausi	uitputten
exiguus	gering
existimare	menen
exitus 4	het einde, uitweg
exori, exortus	ontstaan
expavescere 3, -pavi	bang worden
expellere 3, -puli, -pulsus	verdrijven

experiri	ervaren
explicare	ontvouwen, laten uitwaaiëren, laten stromen
exponere 3	uiteenzetten
exspectare	te wachten staan
expirare	de laatste adem uitblazen
exsultare	opspringen
extendere 3	uitbreiden
extenuare	verminderen, afzwakken
externus	uitwendig
extimescere 2	zeer bevreesd raken
extinguere 3, -tinxī	uitblussen, doen vervagen
extra + <i>acc.</i>	buiten; <i>hier</i> : over ... heen
extrinsecus <i>adv.</i>	van buitenaf
extuberare	omhoog duwen
exurere 3, -ussi, -ustus	compleet verbranden
faber	ambachtsman
fabula	verhaal
facies 5	verschijningsvorm, gelaat, uiterlijk
facultas, -tatis	gelegenheid
falsus	niet juist
familiaria <i>n.pl.</i>	gewone gebeurtenissen
familiaris + <i>dat.</i>	vertrouwd met
fas est	het is geoorloofd
fastigium	gevel
fauces <i>pl.</i>	keel
fax, facis	meteoor
febris	koorts
fera	wild beest
fere	ongeveer
ferre, tuli, latus	
fervere 2	bruisen, gloeien
fessus	vermoeid
figere 3, fixi, fixus	vasthechten
findere 3, fidi, fissus	splijten
finitus	beperkt
firmamentum	steun, kracht
fit discessio	er wordt gestemd
flare	blazen
flatus	het waaien
fluctuare	stromen
fluctuari	golven, deinen
fluere 3, fluxi	stromen
fluidus	slap
fons, fontis	bron
foramen	opening, gat
formidare	vrezen
formido, -dinis	angst
fortassis, fortasse	misschien
fovere 2	koesteren verzorgen
fragor	gekraak
frangere 3	breken
fremere 3	donderen
frenare	beteugelen

frequens	vaak, talrijk
frequentissime	het meest
frigus, -oris	de kou
fugax	qvluchtig
fulcire, fulsi, fultus	stutten
fulminare	bliksem
funditus <i>adv.</i>	naar beneden
fundus	grond bodem
furens	iemand die buiten zinnen is
furire	razen
futurum	de toekomst
<i>Gaius Memmius Regulus en Lucius Verginius Rufus consuls van het jaar 63 na Chr.</i>	
<i>gen + loco</i>	als
<i>gen. + impatiens</i>	bestand tegen
<i>gen. + more</i>	op de wijze van
generare	voortbrengen
genus, generis	soort
gestare	dragen
gignere 3, genui	voortbrengen
glutinare	aaneenlijmen
gravitas	gewicht
grex, gregis	kudde
habitus 4	ligging, toestand
haerire, haesi + <i>dat.</i>	vastzitten aan
haesitare	aarzelen
halitus 4	adem, damp
haustus 4	het inademen
herba	gras, moerasplanten
Herculensis	van Hercolaneum
Hesperius	van Hesperia
<i>Atalante, eiland voor de kust van Euboia zou gescheurd zijn en landerijen over 20 stadiën zouden verdrinken zijn.</i>	
hiare	open staan, opengaan
hiatus 4	kloof, afgrond
hibernus	winters
hoc atque illo	hierheen en daarheen
horrere + <i>acc.</i>	huiveren voor
huc et illuc	heen en weer
humilis	nederig
iactare	heen en weer gooien
iactura	verlies
icere 5, ici, ictus	treffen
ictus 4	klap
idem	dezelfde, tevens, ook
ignobilis	onaanzienlijk
ignorare	niet kennen
illidere 3 + <i>dat.</i> , -lisi, -lisis	slaan tegen
imbecillus	nietig
imber, imbris	regenbui
immensus	onmetelijk
immittere	gooien in
Immo	integendeel, ja zelfs

immobilis	onbewegelijk
immodice <i>adv.</i>	onmatig
immunis a + <i>abl.</i>	onaantastbaar voor
impedire	verhinderen, hinderen
impendere 3	gebruiken, besteden, wijden
impendere 2	boven het hoofd hangen
imperitus	onervaren
imperturbatus	rustig
impetus	aandrang, onstuimige vaart, het beuken, sterke stroming, stroomkracht
impingere 3, -pegi, -pactus	drijven
impingere 3, -pegi, -pactus in + <i>acc.</i>	slaan tegen ,jagen, drijven
implicare	verwickelen
imponere+ <i>dat.</i> 3, -posui,-positus + <i>dat.</i>	plaatsen op, aanbrengen in
impotens + <i>gen.</i>	niet in controle van
impressio	aanval, binnendringen
imprimis	vooral, met name
improbare	afkeuren
imputare + <i>dat.</i>	in de schoenen schuiven van
imum	het diepste
in directum	recht omlaag
in expedito habere	in gereedheid houden
in mentem venire + <i>dat.</i>	het komt bij iemand op
in primis	vooral
in tantum	zozeer
inanis	leeg
inanitas	lege ruimte
incertus	instabiel
incidere 3 in	terechtkomen in
incidere 3	gebeuren, zich voordoen
inclinare	neigen
inclinatio	buiging, inclinatie, zijdelingse beweging
inclinatus	hellend
inclitus	beroemd
includere 3, -clusi, -clusus	opsluiten
incola	bewoner
incomprehensibilis	onbegrijpelijk
incrementum	toename
incumbere	zich storten op
incurrere 3	plaats vinden, afstormen op, overkomen
incutere 5 + <i>dat.</i>	bezorgen
indemnis	zonder schade
indere, -didi, -ditus	erin doen
indicium	aanwijzing
indignari	verontwaardigd zijn over
indomitus	ontembare
ineluctabilis	waaruit niet te ontkomen valt
iners, inertis	traag, krachteloos
inevitabilis	onontkoombaar, onvermijdbaar
infernus	beneden zich bevindend, onderaards
inferre, -tuli, -latus	binnenbrengen, brengen naar
inferri	zich begeven naar
infimum	laagste punt

influere 3, -fluxi	naar binnen stromen
infundere 3	gieten, storten
infuscare	zwart maken, bederven
ingenium	karakter
ingerere 3, -gessi	naarbinnen gieten, werpen
ingravescere 3	erger worden
inhibere 3	tegenhouden
inhorrescere 3	ruig worden
inicere 5 + <i>dat.</i>	gooien op
inire numerum + <i>gen.</i>	tellen
iniuria	onrecht, schade
innare	drijven op
innoxius	onschadelijk, zonder schade
innumerabilis	ontelbaar
inquam	zeg ik
inquietare	verontrusten
inquirere 3	onderzoeken
inquisitor	onderzoeker
insanire	waaninnig zijn
insanus	waaninnig
insistere 3, institi	aandringen
insolitum	het ongewone
inspectio	het bekijken
instruere 3, -struxi, -structus	voorzien van
insuetus	ongewone
integer	ongeschonden
intendere 3 in + <i>acc.</i>	spannen, richten naar. richten op, vermeerderen, vergroten
intercidere 3	afbreken
intercludere 3, -clusi, -clusus	versperren, afsluiten
interdicere 3	ontzeggen, verbieden
interest mea	het is van belang voor mij (<i>mea abl.</i>)
interest	het maakt uit, het maakt verschil
interire	verdwijnen
interluere 3	stromen tussen
internus	inwendig
intervallum	tussenperiode
intonare, -tonui	donderen
intra + <i>acc.</i>	binnen
intrepidus	zonder angst
introitus 4	toegang
introrsum	naar binnen
inundatio	overstroming
inutilis	onbruikbaar
investigare	onderzoeken
invicem	beurtelings, daarentegen
invictus	onoverwinnelijk
involutus	onbegrijpelijk
irrigare	bevloeien
irruptio	het binnenbreken
ita fert	het lot brengt het zo
iter <i>n.</i> , itineris	weg
iudicare	oordelen
iugum	bergrug

iuvet	het bevalt
labare	wankelen
labefactare	aan het wankelen brengen
laborare + <i>abl.</i>	te lijden hebben onder, zwoegen
laedere, laesi	kwetsen
<i>Laelius Sapiens, 180 v.Chr. geboren, bevriend met Scipio Aemilianus.</i>	
lancea	lans
languescere 3	verslappen, traag worden
languidus	traag
lapsus 4	het glijden
latebra	schuilplaats
latere 2	zich schuilhouden
latus, lateris	zijde
lavari	zich wassen
laxamentum	bewegingsvrijheid, ruimte
laxare	ontspannen
laxitas	ruimheid
laxus	los
lenire	milder maken, verzachten
lenis	licht
letum	dood
levis	licht, onbestendig, makkelijk
levitas	lichtheid, onbestendigheid, veranderlijkheid
lex, legis	wet, voorwaarde
liberare se + <i>abl.</i>	zich bevrijden van
licet + <i>coni.</i>	het staat vrij dat, ookal
limatus	gepolijst, verzorgd
limosus	slijkerig
limus	leem
liquere 2	duidelijk zijn
liquidus	helder
litterae	geschriften, literatuur
litus, litoris	kust
livere 2	blauw zijn
loco + <i>gen.</i>	als
luctari	worstelen
lymphaticus	waaninnig
maceria	muur
maculare	bevleken
madefactus	bevochtigd
magni aestimare	veel waard achten
magni est	het is van grote waarde
magnificentia	grootsheid
maiores	voorvaderen
male <i>adv.</i>	slecht
malignus	spaarzaam
manere 2	stabiel zijn
marcere 2	slap zijn
meare	gaan, trekken
meditari	zich voorbereiden op
<i>Megalopolis (Grieks: Μεγαλόπολις, letterlijk "Grote Stad") is de naam van een Griekse in Arcadië, centraal gelegen op de Peloponnesos, op 36 kilometer van Tripolis. Megalopolis is nu een agrarisch centrum.</i>	
mensura	maat

merces, mercedis	winst
mergere 3, mersi, mersus	onderdompelen
mergere, mersi, mersus	onderdompelen
metiri	afleggen
<i>Metrodorus van Chios (Grieks: Μητρόδωρος ο Χίος) (4e eeuw v.Chr.) behoorde tot de school van de atomisten en was een compleet scepticus.</i>	
micare	trillen, kloppen
mihi opus est	ik heb nodig
Milesius	van Milete
minae	dreigementen
minax	dreigend
minitari	dreigen met
minuere 3	doen afnemen
mirus	verbazingwekkend
miscere 2, miscui, mixtus	mengen
mobilis	bewegelijk
mobilitas	bewegelijkheid
moderate <i>adv.</i>	gematigd
modestus	ingetogen, gematigd
modo ..., modo ...	nu eens ....., dan weer ....
moles	gevaarte, massa
molestus	lastig
molitio	inspanning, moeite
mollis	zacht
monstruosus	afschuwelijk
mora	hindernis, belemmering, oponthoud
morari	vertragen
moratus	dralend, pauzerend
more + <i>gen.</i>	op de wijze van, als
mortalitas, -tatis	sterfelijkheid
mortifer	doodbrengend

motus 4	beweging
mugitus 4	geloei
munire	versterken
mutare	afwisselen, ruilen, verruilen
nancisci, nactus	verkrijgen
nasci	geroepen worden
natio	volkje
natura	element, natuur, wereld
naufragium	schipbreuk
navigabilis	bevaarbaar
navigare	varen
navigium	schip
necessario	noodzakelijkerwijs
neglegentia	onachtzaamheid
negotium	aangelegenheid
nempe	zeker, stellig

Nero: keizer van 54-68 n.Chr. Seneca was de opvoeder van de Nero, op wiens naam ook wel de brand van Rome staat. Seneca gebruikt hier begrijpelijker wijs vleierende taal om niet uit de gratie te geraken.

nihil amplius quam	slechts
nihil interest	het maakt geen verschil
nihilominus	desalniettemin
nimbus	wolk, stortregen
nisus 4	het zich schrap zetten
nisus	krachtsinspanning, het omhoog klimmen
nobilis	bekend, beroemd
non est dubium quin + <i>coni.</i>	het lijdt geen twijfel of
non est quare + <i>coni.</i>	er is geen reden dat
non tantum .., sed ..	niet alleen .., maar ook ..
nonae	de nonae, hier de 5 ^e dag van februari
nonnumquam	soms
notabilis	opvallend, opmerkelijk
notitia	het kennen
nova <i>n.pl.</i>	nieuwe, ongekende verschijnselen
noxiu	schadelijk
noxius	schadelijk
nubes	wolk
nubila <i>n.pl.</i>	wolkenvelden
Nucerinus	inwoner van Nuceria
nugatorius	onbetekenend
numerare	tellen
numquid	toch niet
nunc .. nunc ..	nu eens .. dan weer ..
nutatio	het schokken
nutrire	voeden
oberrare	rond dwalen
obiacere 2	in de weg liggen
obiectus 4	het zich in de weg bevinden
obnoxius	blootgesteld, prijsgegeven
obruere 3, -rui, -rutus	bedelven
obscuratio	verduistering
obscurum	duister oord
obsequi + <i>dat.</i>	gehoorzamen aan
obsistere 3	blokkeren

obsitus	bedekt
obstans <i>n.s.</i>	obstakel
obstare, quominus + <i>coni.</i>	in de wegstaan, dat
obstruere 3, -struxi, -structus	ontoegankelijk maken
obtinere 2	bezetten
obviam + <i>dat.</i>	tegemoet
obvium	obstakel
occultum	het verborgene
occultus	geheim, verborgen
occurrere 3	te hulp rennen
offendere 3	kwetsen
offendere 3	kwetsen
officium	taak
omen	voortekenen
onerare	belasten
onus, oneris	gewicht, last
opera	inspanning
operire	bedekken
oportet + <i>coni.</i>	het behoort
oppidum	vestingstad
opprimere 3	overweldigen
opus est + <i>abl.</i>	iets is nodig
opus <i>n.</i> , operis	werk
ora	streek
origo	oorsprong
ovis	schaap
pacatum	onderworpen gebied
paene	bijna
palam est	het is bekend
palus, paludis	moeras
paluster, -tris, -tre	moerassig
paries, parietis	gevel, wand
partiri	verdelen
parum	te weinig
passim	wijd en zijd
pastus 4	voer, weide
patens	open, open staand, wijd
patere 2	zich uitstrekken
patulus	open, toegankelijk
paulatim	geleidelijk
pavimentum	stenen vloer
peccare	een fout begaan
pedes, peditis	iemand te voet
penates	de huisgoden
pendere 2	hangen, zich bevinden
penes + <i>acc.</i>	in het bezit van
penetrabilis	doordringbaar
penetrare	doordringen
penitus <i>adv.</i>	diep van binnen, geheel
per vices	bij toerbeurt
percutere 5, -cussi, -cussus	hevig treffen, hevig doen schudden
perdere 3	verliezen, vernietigen
perennis	eeuwig, nooit opdrogend

perfluere 3	er doorheen stromen
perforatus	doorboord
perigere –egi	voltooien, afleggen
perlustrare	monsteren, nauwkeurig bekijken
permanere, -mansi, -mansurus	blijven voortbestaan
pernicies 5	ondergang
pernicies	ondergang
perniciosus	schadelijk
perpetuus	eeuwig
persequi 3	beschrijven
perstringere 3	doen beven
pertendere 3	doorzetten, bereiken
perturbatio	verwarring
perurere 3, -ussi	volkomen verbranden
pervius	begaanbaar
pervius	poreus, begaanbaar, toegankelijk
pestilens	ongezond
pestilentia	pest, epidemie, ongezonde lucht
petere ab	vragen aan
pigritia	lusteloosheid, traagheid
pila	bal
pila	pilaar
<i>Pindarus (of Pindaros Grieks: Πίνδαρος, Nederlands, verouderd: Pindaar) (522 v.Chr. – 443 v.Chr.) was een Grieks dichter. Hij was van afkomst een aristocraat uit Thebe. Hij begon met dichten op 20-jarige leeftijd. Als Thebaans aristocraat heeft hij in zijn werk niet zoveel lof voor de heldendaden van de Grieken in de Perzische Oorlogen en voor het democratiseringsproces in zijn tijd.</i>	
pinguis	vet
pituita	verkoudheid, slijm
plaga	klap
planum	het vlakke
plenus + abl./gen.	vol van
poenas dare + gen.	gestraft worden voor
polluere 3	bevuilden
pondus, ponderis	gewicht, waarde
porro	verder
<i>Posidonius van Apameia (Grieks: Ποσειδώνιος ο Ρόδιος) (ca. 135 v.Chr. - 51 v.Chr.), was een Grieks stoïcijnse filosoof en zeer veelzijdig wetenschapper, die zich onder andere bezighield met astronomie, geografie, geschiedenis en wiskunde. Van zijn vele werken zijn slechts fragmenten bewaard gebleven.</i>	
positio	plaatsing, gesteldheid
potens	mchtig
potentia	macht, vermogen
potio	het drinken, drank
praecedere 3	eraan voorafgaan
praeceps n.	afgrond
praeceps	hals over kop
praecipitare	voorover doen storten
praecipuus	bijzonder
pracludere 3	afsluiten, versperren
praeruptus	steil
praesto esse	aanwezig zijn
praesumere	van tevoren nemen, veronderstellen
premere	drukken, kort houden
pressus	samengedrukt

principium	begin
privatim	in de particuliere sfeer
privatus	van één persoon
probare	bewijzen
procumbere 3	voorover storten
prodesse	van voordeel zijn
prodigium	voorteken
proferre, -tuli	uitbreiden
proficere 5	baten, aanslaan, succes hebben
profundum	de diepte
profundus	peilloos
proinde	daarom
promiscue	zonder onderscheid
pronus	vooroverhangend, vooruitstormend
prope a +abl.	dichtbij
properare	zich haasten
propinquus + dat.	dichtbij
proponere 3, -posui, -positus	voor ogen stellen
proprius	eigen, eigenaardig, typisch, wezenlijk
prorepere 3	tevoorschijn kruipen, ontstaan
proruere 3, -rui, -rutus	voorover doen storten
prosequi	bewijzen, beschrijven
prospectus 4	het zicht
prospicere 5	voor zich zien
protinus	meteen, vanaf het begin
proturbare	voortjagen
prout	al naar gelang
providere	voorzien
provocare	oproepen
publicum	de openbare straat
<i>Publius Vergilius Maro (in de Middeleeuwen ook geschreven als Virgilius; vroeger in het Nederlands Vergiel of Virgiel) (Mantua, 15 oktober 70 v.Chr. – Brindisi, 21 september 19 v.Chr.) was een Romeins dichter.</i>	
pulpa	vlees
pulsare	beuken, kloppen
pulvis m, -veris	stof
punctum	ogenblik
pusillus	nietig
puteus	put, bron
quaestio	vraag, thema, onderzoek
quam .., tam ..	zoals .., zo ..
quamdiu	zolang als
quandoque	ooit
¹ quandoquidem	aangezien
quantum ad + acc.	wat betreft
quassare	heen en weer schudden, hevig schudden
quatere 5	schokken
quemadmodum	zoals
querela	klacht
queri, questus	klagen
qui-, quae-, quodcumque	welk ook maar
quid est quod + coni.	Wat is de reden dat
quid habeo quod + coni.	wat voor reden heb ik, dat
quid, quod	wat te zeggen van het feit dat

quidni + <i>coni. pot.</i>	waarom niet, natuurlijk
quies, quietis	rust
quis dubitat quin + <i>coni.</i>	wie twijfelt eraan, dat
uisque + <i>superlativus</i>	juist de ..ste
quo	waarheen
quomodo	hoe
radix	wortel
rare	zelden
raritas	het zelden voorkomen, losheid, holte, poreusheid
raro <i>adv.</i>	zelden
rarus	los, niet dicht opeen, zich zelden voordoend
ratio	verstand, theorie
rationem reddere	rekenschap afleggen, een verklaring geven
recedere 3, -cessi	weggaan, terugwijken
receptaculum	waterbekken, vergaarplaats, toevluchtoord
recessus 4	holte, uithoek
recipere 5, -cepi, -ceptus	ontvangen, goed keuren, aanvaarden
reciprocare	terugstromen
reddere	teruggeven (aan je oorsprong)
refert nostra	het is in ons belang
reformidare	vrezen
refrigerare	doen afkoelen
refundi	terugstromen
reimere 3	wegnemen
religare	vastbinden
religio	
religio	religieuze verering, heilig ontzag, , bijgelovige angst, bijgeloof
reliquiae	de resten
remedium	geneesmidd
remissus	ontspannen, rustig
remolior	terugduwen
renuntiare + <i>dat.</i>	afzien van
repentinus	plotseling
repercuteere 5, -cussi	weerkaatsen
repetere 3	terughalen, herhalen
repositum	een opgeslagen hoeveelheid
reprimere 3, -pressi	terugduwen
residere 3	zich vestigen, zich terugtrekken, bedaren, wegzinken
residuus	overgebleven
resilire	terugspringen
resolvere 3, -solvi	losmaken
respuere 3	terugspugen
restituere 3	terugplaatsen
retegere 3	ontbloten
retundere 3	terugbotsen
revellere 3	losrukken
rima	spleet
rixa	twist
rixari	ruzie maken, botsen, scheuren
robur n., roboris	kracht
rogus	brandstapel
rudis	onkundig

ruere 3, rui	in elkaar storten, meesleuren
ruina	puinhoop, het instorten, puinhopen, ineenstorting
ruinas agitare	ineenstortingen veroorzaken
rupes, rupis	rots
saeptum	scheidingswand
saevire	tekeer gaan
salebra	scheur
saliva	speeksel
salubris	gezond
salus, salutis	redding
sanitas, -tatis	gezondheid
Sarmaticus	van de Sarmaten; <i>de Sarmaten waren een Iraanstalig nomadenvolk, dat tussen ca. 300 v.Chr. en ca. 270 n.Chr. de steppen ten noorden van de Zwarte Zee beheerste.</i>
sata <i>n.pl.</i>	het gezaaide
satius <i>adv.</i>	beter
scindere 3	splijten
scissura	scheuring
se capere	zich beheersen
se commodare	zich geven, aan passen aan
se componere 3	terechtkomen
se ferre retro	zich terug begeven
se proripere 5	naar buiten stormen
se tenere 2 + <i>abl.</i>	zich houden binnen
secare, secui, sectus	snijden, splijten
secedere 3	zich terugtrekken
secretum	geheim
securitas, -tatis	zorgeloosheid
securus + <i>gen.</i>	veilig voor
securus	zorgeloos
securus	zorgeloos
sedes	fundament
segnis	traag
semel	eenmaal, in een klap
semen, -minis	zaad, kiem
sentina	kielwater
separare	scheiden
servitus, -tutis	slavernij
si modo	als tenminste
sibi excidere	zichzelf niet meer zijn, buiten zich geraken
sibi vindicare	voor zich opeisen
siccare	doen opdrogen, droog maken
Siculus	Sicilisch
sidere, sedi	zakken, dalen
sidus crinitum	komeet (ster met haar)
signare	aanduiden
similis = <i>dat./gen.</i>	lijkend op
simplex, -plicis	ongemengd zuiver
simul = simulatque	zodra als
sincerus	zuiver
sinus 4	boezem, afgrond, borst, baai
situs 4	rust, vergetelheid
situs	gelegen

situs 4	ligging
solacium	vertroosting, troost
solidum	iets dichts, een vast lichaam
solidus	massief, stevig
solitum	het gewone
sollicite	zorgvuldig, verontrustend
sollicitus	verontrust
solum	grond
solutus	zorgeloos
solvere 3	losmaken, ontbinden
sonorus	donderend
sorbere 2	verzwelgen
sors, sortis	lot, loting
sortiri	door loten krijgen
spargere 3, sparsi, sparsu	sprenkelen
specus 4	grot
spiramentum	luchtweg, -pijp
spirare	uitblazen
spoliatus + <i>abl.</i>	berooft van
spumare	schuimen
Stabianus	van Stabiae
stabilis	stevig, vast staand
stagnare	overstromen, een poel vorme,n stilstaan
stagnum	poel
statio	stilstaan, kwartier, verblijfplaats
statua	beeld
sternere 3, stravi, stratus	plaveien
stillidium	het druppelen
strages	neerwerpen, verwoesting
strangulare	verstikken
structura	structuur
stultus	dwaas
stupere 2	verbaasd zijn
sub + <i>acc.</i>	bij het naderen van
subdere, -didi, -ditus + <i>dat.</i> 3	plaatsen onder
subinde	herhaaldelijk
subitus	plotseling
sublimis	zich in de lucht bevindend, hoog
submergere 3	onderdompelen
subrepere 3	binnensijpelen
subrigere 3	omhoog heffen
subsequi	onmiddellijk volgen
subsiedere 3, -sedi	zakken, dalen
subsistere 3, -stiti	tot stilstand komen
subter	eronder
subtervacans	vanonder leeg zijnd
subtilis	fijn, dun
succidere 3	in elkaar zakken, op de grond vallen
succussio	het op en neer schudden
sufficere 5, -feci, -fectus 5	voldoende zijn
suffocare	doen stikken
summa	over het algemeen
superfundere 3	gieten oversuperior

superior	zich hoger bevindend, eerder, eraan voorafgaand
superne <i>adv.</i>	boven
supernus	van boven
superponere, -posui, -positus	erbovenop plaatsen
superstare	erboven staan
supervacuus	overbodig
supervenire + <i>dat.</i>	neerkomen op
supervenire	overvallen, verrassen
supprimere 3, -pressi	onderdrukken
supra + <i>acc.</i>	boven
surgere 3	omhoog komen
Surrentinus	van Sorrente
sursum ac deorsum	op en neer
suspendere 3	stutten
suspiciari	vermoeden
suspirium	zucht, ademnood, adem
sustinere 2	wehouden, omhooghouden, overeind houden
tactus 4	invloed
tam ... quam ..	zozeer .. als ..
tanti est	het is de moeite waard
tantusdem + <i>gen. part.</i>	evenveel
tantusdem	even groot
tectum	dak
tegimen	dak, gewelf
tempestas	storm
tempestas, -tatis	storm
tendere 3	spannen
tenebrae	duisternis
tenuis	teer, ondiep, fijn
terminus	grens, eind
terrenum	akker, aardbodem
tessella	mozaieksteentje

Thera (Grieks: Θηρα, Thira), of Santorini (Grieks: Σαντορίνη), is een Grieks eiland in de Egeïsche Zee, behorende bij de eilandengroep Cycladen. Het ligt ten noorden van Kreta, ten zuiden van Naxos en Paros, en bestaat feitelijk uit zes eilanden (Thira, Thirasia, Aspronisi, Paléa Kaméni, Néa Kaméni en Christiani) die ontstaan zijn tijdens uitbarstingen van de vulkaan in het midden van de eilandjes. Hierdoor ontstond een ringvormige archipel. In het jaar 2000 had Thera ongeveer 7100 inwoners. De hoofdstad heet Fira.

Thirasia is een klein eiland tegenover het eiland Thera en telt ca. 300 inwoners. De lengte is 4,5 km en de breedte 2 km. Het hoogste punt ligt op 295 meter. Het eiland heeft een oppervlakte van 9 km².

Thucydides (Grieks: Θουκυδίδης) ca. 460 - 400 v. Chr. was een Atheens legeraanvoerder en geschiedschrijver van de Peloponnesische Oorlog tussen Athene en Sparta.

titubare	wankelen
titubare	wankelen, wiebelen, waggelen
tonitruum	donder
tonitruus	donder
torpere 2	stijf zijn
torpescere 3	traag worden
torrens	bergbeek
trabs, trabis	balk
tractatio	behandeling
traicere 5, -ieci, -iectus	oversteken
trames	pad
tranquilla	rustig

tranquillitas	rust
transcendere 3	gaan over, oversteken
transcursus 4	het voorbij rennen
transire	overgaan, veranderen
transverberare	doorboren
transversum	schuine richting
tremor	trilling
trepidus	bang
tributum	belasting
trux	grimmig
tueri	beschermen
tumere	gezwollen zijn
tumultuare	tekeer gaan
turbidus	troebel, woelig
turris	toren
tutela	bescherming
tutus (a + abl.)	veilig voor
<i>Tyros, stad in Phoenicie, het huidige Libanon</i>	
ubicumque	waar dan ook
ubique	overal
ulterior	verder verwijderd, aan de andere kant, verder weg
ultra + acc.	voorbij aan
ultra	verder
ultra et citra	heen en weer
ultra	uit eigen beweging
umbrosus	schaduwrijk
umor	vocht
una adv.	tezamen
unde	vanwaar, hoe
unguiculus	nageltje
universus	geheel
usque eo	tot dat punt, zozeer
ut	als, a.h.w.
ut .. ita ..	zoals .. , zo ..; niet alleen .., maar ook .., weliswaar ... maar ..
utique	in ieder geval, omdat
vacare a + abl.	leeg/vrij zijn van
vacuus + gen.	vrij van
vagari	rond dwalen
valens	krachtig
valere 2	vermogen, in staat zijn, macht hebben
valetudo	gezondheid
validus	krachtig
vallis	vallei
vapor	uitwaseming, damp, hitte
vapulare	te gronde gericht worden
vastus	wijds, woest, onmetelijk, enorm
vaticinari	waarzeggen
vegetus	levendig, actief
vehere 3, vexi	vervoeren
vel	zelfs, bijvoorbeeld
velox	snel
velum	zeil
velut	als het ware, alsof

vena	ader
venenum	vergif
verberare	geselen
vergere 3	gericht zijn naar, hellen, glooien
verisimilis	waarschijnlijk
veritas, -tatis	de waarheid
versabilis	bewegelijk, onbestendig
versare	verontrusten
vertere 3, verti, versus	veranderen
verum	de waarheid
vestigium	spoor
vetustas, -tatis	ouderdom
vexatio	kwelling
vexillum	vaandel
vibrare	doen trillen
vicem + gen.	als
vicinus	in de buurt, naburig
vicis	beurt, afwisseling
videlicet	namelijk
vigilia	doorhalen, wakker blijven
vigor	kracht
vindicare ab + abl.	beschermen tegen
violentia	wildheid
violentus	woest
vis	massa
vitalis	leven gevend
vitium	gebrek
vocabulum	naam
volatus 4	het vliegen
volumen	boek(rol)
vomere 3	braken
vorago, -ginis	draaikolk, afgrond, diepte
vulgaris	normaal, gewoon, alledaags
Ἐνοσίχθων	Aardschokker